

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra psychologie

**NEUROTICISMUS U
DĚTÍ V ZAŘÍZENÍ PRO
DĚTI VYŽADUJÍCÍ
OKAMŽITOU POMOC**

Bakalářská práce

Vladislava Krejčová

Učitelství praktického vyučování a odborného výcviku

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jana Miňhová, CSc.

Plzeň, 2014

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „*Neuroticismus u dětí vyžadující okamžitou pomoc*“ vypracovala samostatně a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Plzni, 30. března 2014

.....

Zde bych chtěla poděkovat vedoucí své bakalářské práce Doc. PhDr. Janě Miňhové, CSc. za odborné vedení, vlastní připomínky a návrhy. Děkuji také zaměstnancům a dětem ZDVOP Stod, kde pracuji a kde jsem zároveň vykonávala výzkum za spolupráci, pomoc, trpělivost a ochotu diskutovat nad daným tématem. Mé díky také patří mé rodině a blízkým, kteří mi po celou dobu podporovali.

Zadání

Obsah

Úvod.....	7
1 Teoretická část.....	8
1.1 Psychologie osobnosti.....	8
1.1.1 Definice osobnosti	9
1.1.2 Přístupy ke studiu psychologie osobnosti.....	10
1.2 Struktura osobnosti	13
1.2.1 Aktivačně - motivační vlastnosti	13
1.2.2 Vztahově postojové vlastnosti (charakter)	14
1.2.3 Výkonové vlastnosti (schopnosti)	15
1.2.4 Seberegulační vlastnosti	16
1.2.5 Individuální vlastnosti psychický procesů a stavů	17
1.2.6 Temperament	23
1.3 Neuroticismus	27
1.3.1 Jiné přístupy ke studiu neuroticismu	30
1.3.2 Neuroticismus a jeho projevy	36
1.3.3 Neuroticismus a dědičnost.....	38
1.3.4 Neuroticismus a výchova.....	40
1.3.5 Neuroticismus a učení	42
1.3.6 Neuroticismus a terapie	43
1.3.7 Neuroticismus a dispozice k tělesným a duševním onemocnění.....	44
1.3.8 Neuroticismus a poruchy osobnosti.....	45
1.3.9 Neuroticismus a neurotické poruchy	47
1.3.10 Neuroticismus z hlediska vývojové psychologie.....	48
1.4 Přehledová studie výzkumu neuroticismu	49
1.4.1 „Materialism: Profiles of agreeableness and neuroticism“	49
1.4.2 „Is the relationship between intelligence and trait Neuroticism mediated by test anxiety?“	49
1.4.3 „The relationship between extraversion, neuroticism and aspect of trait affect“	49
1.4.4 „Creativity and neuroticism“	50
1.4.5 „The link between neuroticism and perfectionistic concerns: The mediating effect of trait emotional intelligence“	50

1.4.6	„Intrusive thoughts mediate the association between neuroticism and cognitive function“	50
1.4.7	„What role does neuroticism play in the association between negative job characteristics and anxiety and depression?“	50
1.5	Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc	51
1.5.1	Charakteristika zařízení pro okamžitou pomoc	51
1.5.2	Charakteristika Robinsonu Stod	52
2	Praktická část	53
2.1	Specifikace výzkumu a výzkumný soubor	53
2.2	Výzkumný cíl.....	53
2.3	Výzkumné otázky	53
2.4	Výzkumný soubor	54
2.5	Metodologie výzkumu	55
2.5.1	Dotazníky B – J. E. P. I. a EPQ – R	55
2.5.2	Rozbor kresby.....	55
2.5.3	Pozorování	55
2.5.4	Kazuistika	55
2.6	Rozbor výzkumu	56
2.6.1	Rozbor dotazníků B – J. E. P. I. a EPQ – R	56
2.6.2	Rozbor kresby.....	58
2.6.3	Kazuistiky jednotlivých dětí.....	62
2.7	Výsledky rozborů jednotlivých dětí.....	69
2.8	Výsledky celého výzkumu	70
	Závěr	73
	Resumé.....	74
	Summary	75
	Literatura.....	76
	Seznam tabulek	79
	Seznam grafů	80
	Seznam příloh	81

Úvod

Motto

„Nejdále dojde ten, kdo se od sebe nevzdálí.“

Reinhard K. Sprenger

Jako námět bakalářské práce jsem si zvolila téma „Neuroticismus u dětí v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc“. Tuto problematiku jsem si zvolila, jelikož pracuji v tomto zařízení jako asistent pedagoga a jedno z poslání mé práce je výchova a vzdělávání dětí v tomto zařízení. K tomuto poslání je důležité poznání dětí, vědět o jejich problémech, zamýšlet se nad řešením těchto problémů a umět řešit tyto problémy. V tomto zařízení se již vystříдалo mnoho dětí, které nikdy nebyly stejnou osobností. Na první pohled by se mohlo zdát, že každý z nich řeší stejné problémy, ale přece jen je třeba se nad každým z nich individuálně zamýšlet a poznat jejich osobnost.

Bakalářskou práci jsem rozdělila na dvě části – část teoretickou a část praktickou. V části teoretické se zabývám problematikou psychologie osobnosti, objasňuji záměr této disciplíny a její východiska. V dalších kapitolách objasňuji pojem neuroticismus a popisuji jeho symptomatologii a etiologii. Také se věnuji různým souvislostem s tímto tématem a v neposlední řadě seznamuji čtenáře se Zařízením pro děti vyžadující okamžitou pomoc Stod.

V druhé, výzkumné části se podrobně věnuji diagnostice neuroticismu u jednotlivých respondentů. Řeším tento pojem z různých pohledů ve formě kvalitativní - rozhovory, pozorování, analýzy rodinných anamnéz a spontánních výtvorů dětí a ve formě kvantitativní – JEPI a EPQ dotazníky. Na závěr pak vyhodnocuji výsledky zkoumané dimenze a srovnávám shody všech metod výzkumu.

1 Teoretická část

1.1 Psychologie osobnosti

Psychologie osobnosti je jeden z nejvýznamnějších oborů v psychologii. Do psychologie byl pojem „osobnost“ zaveden až na počátku 20. století, kdy se ukazovala nutnost studovat duševní život člověka jako celku a jeho vnitřního uspořádání, které se vyznačuje určitou organizovaností a funkční jednotou, neprojevuje se jen jako pouhý soubor jednotlivých funkcí (Nakonečný, 2009, s. 9).

Vznik psychologie osobnosti můžeme datovat již od filozofie, která je známá jako matka všech vědních oborů. Již ve filozofii má otázka hodnoty a jedinečná individualita člověka nezastupitelnou roli. Už v antice se nachází biologicko-psychická teorie individuální rozdílů. Dále pak Darwinova myšlenka, že individuální variace uvnitř druhu (někdy dané genovými mutacemi) jsou důležité pro vývoj tohoto druhu, vyvolala vědecký zájem o poznání individuálních rozdílů. V polovině 19. století se šlechtic anglického původu Francis Galton začíná zabývat měřením individuálních rozdílů v nejrůznějších tělesných znacích a duševních reakcích. Koncem století již američtí psychologové ve slavné Wundtově laboratoři v Lipsku používali metody experimentální psychologie, kdy měřili individuální rozdíly v nejrůznějších jednoduchých duševních funkcích a reakcích. I když měření nebylo úplně uspokojivé, další směr vedl k používání psychometrie a zdokonalování diagnostiky osobnosti. Mocným impulsem byl objev matematicko-statistické faktorové analýzy američanem Thurstonem ve třicátých letech. Tímto se začalo s aplikací velkého počtu testů a analýzou korelačních vztahů mezi těmito testy. Velké množství získaných informací o měření psychických vlastností shrnuli do svých knih zejména Guilford a Cattell. V posledním desetiletí také přinesly nový impuls psychofyzické a biochemické metody, které zkoumají vlastnosti mozkových struktur, jejich procesy a reakce organismu na nejrůznější podněty. Až psychometricky založená psychologie osobnosti se příliš spoléhala na elegantní matematicko-statistické metody a opomíjela skutečnost mimo tento svět. Počátkem 20. století vznikají další teoretické směry, které jsou zmíněny v přístupech v psychologii osobnosti v kapitole 1.1.2 (Říčan, 2010, s. 20-25).

„Dnes je psychologie osobnosti zaměřena na vymezení obecné struktury osobnostních vrstev či vlastností, na výklad způsobu jejich fungování, a z toho

vyplývající predikci jejich uplatnění v běžném životě. Zabývá se trvalejšími a stabilnějšími charakteristikami, o nichž lze předpokládat, že se budou v různých podmínkách projevovat konzistentním způsobem, ale i jejich konkrétními projevy, které jsou výsledkem interakce osobnostních dispozic a situačního kontextu. Zabývá se zkoumáním biologických, sociálních a kulturních faktorů, které ovlivňují rozvoj osobnosti a jsou základem individuálních diferencí. Je zaměřena na osobnost jako celek, a nikoliv jen na pouhou analýzu dílčích psychických osobností „(Vágnerová, 2010, s. 25).

V současné době patří k hlavním tématům psychologie osobnosti (Nakonečný, 2009, s. 23-24):

- struktura osobnosti – složky, kterými je vystavěna osobnost, jejich vnitřní architektura, skladebná souvislost a vzájemné vztahy,
- dynamika osobnosti, která určuje prožívání a chování člověka, klade si otázku, co zapříčiňuje určité chování člověka (např. motivy, potřeby, zájmy),
- vývoj, ontogeneze člověka zkoumá charakteristické prožívání a chování jedince v jednotlivých fázích života.

1.1.1 Definice osobnosti

Etymologicky pochází pojem osobnosti pravděpodobně z latinského *persona*, což znamenalo divadelní masku (Holeček, 2003, s. 101).

„Osobnost je konkrétní člověk formující se v přírodních, historických a společenských podmínkách a procházející svou individuální životní vývojovou cestou. Osobnost se tedy utváří v průběhu společensko-historického vývoje. Je jeho produktem a současně spolutvůrcem.“ Utváření osobnosti závisí také na dědičnosti a biologické kvalitě organismu. Proto je důležité při poznávání osobnosti zjistit, do jaké míry ovlivňuje osobnost aktuální prostředí jak přírodní tak společenské a na druhé straně individuální vlastnosti osobnosti. Vnější (exogenní) a vnitřní (endogenní) činitelé jsou v neustálé interakci a ovlivňují utváření osobnosti. „Specifickou lidskou různorodost jednotlivých osobností můžeme vnímat jako „*osobitost*“ (Kohoutek, 2002, s. 48).

V psychologii platí tzv. princip předeterminování psychologických událostí (*Überdetermination von Ereignissen*), kdy každá jednotlivá událost může být spojena velmi rozdílnými příčinami, problémy, motivy či konflikty v životě člověka, a těžko lze určit konkrétní důvod. Nelze uvést jednání člověka jen na jediný motiv, nýbrž je nutné

hledat pro jeho vysvětlení více motivů (Nakonečný, 2009, s. 16).

Existuje nejednotnost mezi psychology, které faktory tedy činitele determinace ovlivňují podobu člověka a jeho výkonnost. Tyto faktory se označují jako biologické a sociální. Mezi biologické faktory se nejvíce zařazuje stav nervové soustavy, kvalita mozkových mikrostruktur, stav a činnost žláz s vnitřní sekrecí a dědičná vybavenost organismu. Mezi sociální faktory se řadí vnější podmínky, které ovlivňují individualitu každé osobnosti. U každého dochází k tzv. individuálnímu lomu, který způsobuje „inter“ a „intra“ individuální variabilitu efektů působících determinačních faktorů (Prunner, 2003, s. 31-32).

Psychologie osobnosti zatím nedošla k jednotné definici osobnosti. Dodnes již existuje 15 reprezentativních pojetí osobnosti, které jsou avšak také nejednotné (Nakonečný, 2009, s. 17).

„Podle Gordona Allporta (1961) je osobnost „dynamická organizace psychofyzických systémů uvnitř individua, která determinuje jeho jedinečné přizpůsobení k jeho prostředí“ (Blatný et al., 2010, s. 12).

„L. A. Pervin (1996) definuje osobnost jako ty charakteristiky člověka, které jsou podkladem konzistentních vzorců chování, přičemž těmito charakteristikami rozumí myšlenky, city a pozorovatelné (navenek vyjádřené) chování“ (Blatný et al., 2010, s. 12).

„Pro psychologii osobnosti je osobností každý člověk jako integrující a integrovaný, organizující a organizovaný biopsychosociální celek se všemi relativně stálými individuálními vlastnostmi“ (Kohoutek, 2002, s. 49).

„Osobnost lze poněkud zjednodušeně definovat jako komplexní a relativně stabilní systém, který funguje jako celek, skládá se ze vzájemně propojených somatických a psychických vlastností a projevuje se v reakcích na různé podněty a situace, resp. v interakci s nimi“ (Vágnerová, 2010, s. 13).

1.1.2 Přístupy ke studiu psychologie osobnosti

Vývoj názorů na podstatu osobnosti probíhal v několika etapách. Jednotlivé teorie chápaly osobnost rozličným způsobem a byly často zaměřeny na určitou oblast (Vágnerová, 2010, s. 16-25).

První ucelenou teorií osobnosti byla psychoanalýza. Autorem této teorie byl S. Freud, který vycházel ze své klinické zkušenosti. Tento přístup spočíval hlavně z osobnostní dynamiky tj. možného působení nevědomí, resp. neuvědomovaných

obsahů, procesů a různých intrapsychických konfliktů na lidské jednání. Metody, které S. Freud ve své praxi používal, byl hlavně rozhovor, naslouchání pacientů a volné vyprávění. Nevýhodou byla skutečnost, že na základě těchto získaných poznatků je sporné vymezit to, co charakterizuje standardní osobnost.

Dalším důležitým směrem, byla humanisticky zaměřená oblast psychologie. Významným představitelem tohoto směru byl C. Rogers. Veškeré projevy jednání osobnosti považuje za převážně racionální, vědomě regulované a vycházející především z potřeby seberozvoje. V základních aspektech se shoduje s myšlenkou psychoanalýzy. Konflikt mezi jednotlivými potřebami považuje za důležitý aspekt osobní dynamiky, ale humanistům jde především o konflikt mezi potřebou autentického seberozvoje a vnějšími tlaky, kterým se člověk snaží vyhovět.

Ve 20. století se objevuje další směr a to behaviorální přístup. Jeden z nejvýznamnějších představitelů byl B. F. Skinner. Z tohoto pohledu bylo nesmyslné zabývat se osobností jako celkem, když lidské chování lze kdykoliv změnit tak, aby se jedinec naučil něčemu novému. V současnosti již tento přístup není brán tak jednoznačně, akceptují se další vlivy na chování člověka jako individuální očekávání a představy daného jedince. Přesto tyto teorie nadále kladou důraz na vnější vlivy a považují je za hlavní činitele v rozvoji osobnosti.

Přístup, v němž převažuje důraz na vymezení osobnostní struktury, vychází ze zájmu zkoumat osobnostní struktury a vytvořit příslušné taxonomie k daným vztahům. Představitelé tohoto směru se snaží osobnostní vlastnosti změřit a zachytit jejich rozdíly. Tito badatelé používali již k poznání osobnosti dotazníky a posuzovací škály. Hlavními představiteli této skupiny jsou G. Allport, R. Cattell, H. Eysenck a tvůrci osobnostního modelu označeného jako „Big Five“.

Ve druhé polovině 20. století se objevila sociálně-kognitivní teorie. Jedná se o zdůraznění závislosti osobnosti na vnějších vlivech, tj. na situačním kontextu, a zkušeností podmíněnou vnímáním reality. V tomto pojetí jsou důležité aspekty kognitivních procesů. Podle této teorie nelze vysvětlit, jak se bude určitý člověk chovat v dané situaci podle osobnostních faktorů, protože je ovlivní i situace. Naučené a vědomé postoje jsou důležitými osobnostními charakteristikami a mohou tak přispět k vysvětlení tendence k určitému chování. Hlavními představiteli byli např. J. Rotter, G. Kelly, A. Bandura.

V současné době převažuje přístup, který směřuje k integraci získaných poznatků. Jedná se o multisystémový přístup, který směřuje k poznání osobnosti nejen

strukturou osobnosti, její dynamikou, ale usiluje o vysvětlení fungování osobnosti jako celku. Dispozičně dané osobnostní rysy jsou užitečné pro komplexnější a hlubší pochopení osobnosti, ale nemohou být dostačující. Je třeba také vědět, do jaké míry je variabilita prožívání a chování daného jedince ovlivněna vnějšími vlivy. V neposlední řadě je důležité zachytit sebereflexi dané osobnosti, jak vnímá sama sebe. Jde o komplexnější projev osobnosti, který vychází ze schopnosti reflektovat nejenom svět kolem sebe, ale i svůj život.

1.2 Struktura osobnosti

Jednotlivé vlastnosti osobnosti můžeme roztrždit do těchto skupin (Holeček, 2003, s. 102-103):

- aktivačně motivační vlastnosti jsou takové vlastnosti, které podněcují, zaměřují a regulují chování člověka. Jsou to takové vlastnosti, které motivují člověka k určité činnosti,
- vztahově postojoyé vlastnosti mají morální význam. Umožňují řídit chování a jednání osobnosti podle morálních a společenských požadavků,
- výkonové vlastnosti jsou schopnosti, které lze definovat jako trvalé vlastnosti člověka projevující se v kvantitativních a kvalitativních charakteristikách výkonu,
- seberegulační vlastnosti jsou takové vlastnosti, ve kterých člověk na základě poznání sama sebe řídí a kontroluje své prožívání a chování,
- individuální vlastnosti psychických procesů jsou charakteristické představivostí, fantazií a tvořivostí, vnímáním, myšlením, řečí a pamětí. Jednotlivé psychické stavy jsou charakteristické pozorností, emocemi, frustrací, stresem, deprivací a konfliktem,
- rysy temperamentu určují dynamiku a intenzitu prožívání a chování člověka.

1.2.1 Aktivačně - motivační vlastnosti

Motivace je souhrnem činitelů, které vedou člověka k potřebě činnosti, stimuluje jeho jednání a vede k uspokojení těchto potřeb. Motivace určuje směr tedy průběh chování, jeho intenzitu a délku trvání. Jsou to osobní příčiny chování, které dávají člověku smysl. Člověka mohou ovlivňovat jak vědomé motivy, tak nevědomé motivy. Na charakteristice motivů se podílejí jak vnější tak vnitřní podněty, které mohou být ve vzájemné interakci. Nejvyššího výkonu dosahuje člověk při střední síle motivace. Malá motivace vede k nízkému výkonu, ale na druhé straně příliš velká snaha vede ke křečovitosti, zmatkům a tedy i poklesu výkonu. Tento princip potvrzuje Yerkesův-Dodsonův zákon, ve kterém se tvrdí, že optimální míra výkonu je při střední úrovni aktivace mozku. Z hlediska vnitřního stavu motivů jsou to činitelé jako potřeby, zájmy, emoce, pocit povinnosti, návyky a zvyky, postoje a hodnoty, životní plány, cíle a ideály.

Z hlediska vnějšího prostředí (incentivy) se jedná o odměny a tresty, příkazy, prosby, přání a očekávání, nabídky a pobídky, vzory a jiné vlivy vnějšího prostředí (Holeček, 2003, s. 111-113).

V mnoha psychologických teoriích má význam motivace nezastupitelné místo, ale jako jednu z nejvýznamnějších teorií, která rozpracovává princip potřeb, vytvořil americký klinický psycholog A. H. Maslow (Helus, 2011, str. 129).

Potřebu chápe jako podmínku udržování fyzického a psychické zdraví. Maslowovo hierarchické uspořádání rozlišuje potřeby od nejnižších „základních“ k vývojově nejvyšším (Nakonečný, 2009, s. 256-257).

Podle jeho teorie musíme nejprve uspokojit základní fyziologické potřeby a pak teprve uspokojit vyšší potřeby. Nižší, fyziologické potřeby jsou potřeby uspokojení hladu, žízně, sexuální potřeby a dále pak potřeba bezpečí. Zajišťují fyziologické přežití člověka. Jsou to vrozené pudy člověka. Dále pak člení psychologické potřeby, které jsou vrozené, ale mohou se výrazně formovat učením. Jedná se o potřebu přínaléžitosti a lásky a potřebu uznání. Jako nejvyšší druh potřeby udává potřeby seberealizace jako potřebu osobního růstu, uspokojení v činnosti a estetické cítění. Z principu hierarchické uspořádání potřeb existuje několik výjimek z důvodů např. vrozené tvořivosti, trvalosti snížené aspirace na vyšší cíle v důsledku deprivace základních potřeb v minulosti, vysoké toleranci k frustraci fyziologických potřeb, potřeba úcty může být vyšší než potřeba lásky. Potlačování motivů do podvědomí může vést k neurózám (Nakonečný, 2009, s. 257-258).

1.2.2 Vztahově postojové vlastnosti (charakter)

„Termínem charakter označujeme ty vlastnosti osobnosti, které souvisejí s morálkou jedince, s principy a zásadami, kterými se řídí, hodnotami, o které usiluje a na kterých mu záleží. Charakterové vlastnosti se aktualizují v postojích a jednání“ (Helus, 2011, s. 169).

Charakter člověka se formuje od nejtělejšího dětství v procesu sociálního učení. Formuje se na základě zkušenosti, není tedy vrozený. Závisí především na rodinném prostředí a utváří se v průběhu prvních let života. Podstatou pro vývoj charakteru je zvnitřňování požadavků (norem a hodnot) sociálního okolí a respektování společnosti. Zvnitřňování znamená, že původně vnější požadavky jedinec posléze přijímá za své, stávají se přirozenými. Tím se stávají principy a zásadami jedince, kterými se řídí, i když mu to přináší těžkosti. Je mu to však vnitřní nutností. Tím se charakter liší

od povrchního přizpůsobení, které je závislé na tom, že někdo dozírá, že mu hrozí trest či ho láká odměna (Helus, 2011, s. 169).

Jestliže vývoj pokračuje dál a proces interiorizace je završen, nastal proces tzv. exteriorizace mravního principu. Jedinec vyžaduje dál požadavky od svého okolí (Miňhová, 2003, s. 125).

1.2.3 Výkonové vlastnosti (schopnosti)

Důležitým aspektem lidského života je výkonnost a výkon, který člověk vykazuje při plnění úkolů. V kvalitě a kvantitě výkonů se lidé podstatně liší, protože výkon je determinován mnoha činiteli (Nakonečný, 2009, s. 193).

Schopnosti vznikají na bázi vloh, které jsou dány jednak geneticky, jednak prenatalními vlivy jako zděděné a vrozené, avšak obohacující a podněcující prostředí ovlivňuje nejen tempo, ale i rozvoj úrovně schopnosti, zatímco deprivace okolnosti v prostředí rozvoj schopností brzdí či znemožňuje (Mikšík, 2007, s. 127).

Schopnosti nejsou vrozené, rozvíjejí se na základě vrozených vloh. Vlohy jsou anatomicko-fyziologické zvláštnosti člověka např. tělesný vzrůst, stavba a činnost CNS nebo dispozice smyslových orgánů. (Prunner, 2003, s. 114).

Specifické vlastnosti se rozvíjejí na základě vloh pro abstrakci či symbolizaci. Dále jsou to vlohy senzomotorické, motorické a vlohy pro sociální podněty a obsahy. Podmínkou pro rozvoj těchto vloh je stimulace z prostředí. Rozlišují se tři úrovně dokonalosti specifických vlastností. Nadání je soubor vloh, příznivý pro rozvoj schopností člověka realizovat určité druhy činností na kvalitativně vyšší úrovni, než má srovnatelná širší populace. Talentem se rozumí příznivé spojení schopností, které člověku umožňuje dosahovat originálním a tvořivým způsobem nadprůměrné výkony. Geniem se rozumí člověk s mimořádným talentem, který dokáže vytvořit pro danou společnost a dobu vrcholná a epochální díla (Kohoutek, 2002, s. 59).

Obecnou schopností je inteligence jako všeobecná rozumová schopnost. Jde o schopnost jedince se orientovat v nových situacích, přizpůsobovat se, řešit nové problémy, učit se novým zkušenostem a neopakovat chyby. Obecně jde o označení struktury rozumových schopností. Rozvíjí se na základě interakce vrozených dispozic a vlivů vnějšího prostředí. Inteligenci můžeme měřit různými testy inteligence. Míra inteligence je vyjádřena tzv. inteligenčním kvocientem IQ. Dle celosvětové užívané kategorie inteligence pak zjistíme inteligenci dané osobnosti. Pojem emocionální inteligence, která je dokonce považována za důležitější než kognitivní inteligence,

představuje zvládnání svých emocí a umění vcítit se do emocí ostatních jedinců. Pro mnoho lidí se velikost IQ stává symbolem kvality a zárukou úspěšnosti daného jedince. Výzkumy však ukazují, že obecnou inteligenci lze chápat jako latentní předpoklad, který pro svoji realizaci potřebuje podporu celé řady aspektů. V reálném životě je mnoho lidí, kteří i při vysokém IQ nejsou schopni své potenciality využít. Pokud se sejde dobrý potencionál, odpovídající struktura psychické variability osobnosti, kvalitní mentální stimulace a samozřejmě další řada faktorů, může vzniknout šance s pravděpodobností optimální dosažitelnosti své mentální potenciality (Prunner, 2003, s. 144-154).

1.2.4 Sebergulační vlastnosti

Sebergulační vlastnosti jsou takové vlastnosti, ve kterých člověk na základě poznání sama sebe řídí a kontroluje své chování a prožívání. Mezi tyto vlastnosti řadíme sebeuvědomění, které se rozvíjí kolem tří let, kdy si jedinec uvědomuje své místo na světě, postavení v čase, svůj věk apod. Dále sem patří sebepoznávání, kde se jedná o nalézání sama sebe. Začíná se výrazněji utvářet při vstupu do školy, rozvíjí se v pubertě (období druhého vzoru) a dotváří se pak v adolescenci. Poznání sama sebe zahrnuje především představu o svém těle, svých vlastnostech a životních plánech. Sebehodnocení zahrnuje posuzování vlastní osobnosti, při kterém může docházet k sebepodceňování, sebpředceňování nebo přiměřenému a zdravému sebevědomí. Sebekritika je vyslovené sebehodnocení, zaměřené na vlastní nedostatky. Je-li upřímná, může to být účinná forma sebergulace. Svědomí je soustava vnitřních mravních zásad, které určují, co se smí a co se nesmí, co je morální a nemorální. Svědomí je nejsilnější vnitřní regulátor našich činů. Volní vlastnosti ovlivňují skoro nejvíce naše chování. Jde o záměrné sebeřízení, a lze říci, že vůle je nejvyšší orgán sebergulace. Vlastnosti vůle nejsou vrozené, vytvářejí se během náročných životních situací. V současné době se používá pojmu sebepojetí. Zahrnuje sebeurčování a sebeaktualizaci ve smyslu „já chci“. Teprve to ovlivní naši seberealizaci, motivaci, sebepojetí i naše chování. Sebpojetí je postoj jedince a má tři složky: sebepoznání (složka kognitivní), sebehodnocení (emocionální), a úsilí pro seberealizaci (složka konativní). Adekvátní sebepojetí je jedním z důležitých aspektů duševní rovnováhy člověka (Holeček, 2003, s. 128-130).

1.2.5 Individuální vlastnosti psychický procesů a stavů

Individuální vlastnosti psychických procesů a stavů se také podílejí na charakteristice osobnosti, vytvářejí tzv. individuální zvláštnosti našeho vnímání, představivosti, fantazie, tvořivosti, myšlení, paměti, řeči, pozornosti, emocí, chování ve stresu a konfliktu. Vnímání je proces poznávací a je spojen s řadou procesů, majících dílčí, tak celostní funkce. Vnímání je zároveň procesem příjmu a zpracování informací, ve kterém se vytvářejí mentální obsahy pomocí sensorických dat. Vjemy jsou nejen transformovanými sensorickými daty, ale také nositeli významů. Vnímání se může chápat jako nekonečné porovnávání aktuálně vnímaných aspektů s jejich obsahy v paměti. Výsledkem většího počtu počitků je vjem. Vjem je stejně jako počitek závislý pouze na přímém působení předmětů a jevů na receptory a je odrazem vnějšího světa. Dominující postavení ve vnímání je zrakové vnímání. Každé vnímání se uskutečňuje na základě analyticko-syntetické činnosti analyzátorů. Na počátku je receptor, který vybere recepční analýzou ty vlastnosti, pro které je uzpůsoben, dostředivým nervem (analyzátozem) putují informace do mozkového centra, kde se mozkovou syntézou sjednotí všechny počitky, které pak utváří celek. Odstředivým nervem a efektozem jako výkonným orgánem pak vzniká daná reakce. Podle převládajícího receptoru můžeme rozlišovat vnímání zrakové, sluchové, čichové, hmatové atd. Při zapojení více receptorů najednou je zapojené vnímání tvaru, prostoru, pohybu a času. Do tohoto celku se řadí i další působící podněty jako je aktuální stav jedince, motivace jedince, emoce atd. Vnímající je vždy aktivním subjektem a rozlišujeme objektivní a subjektivní typ. Objektivní typ se zaměřuje na vnímání vnějších, pozorovatelných stránek předmětů a jevů, jeho vjemy jsou přesné a málo ovlivněny citovými stavy. Subjektivní typ často přetváří data podle svých představ. Často je nekritický, protože se příliš soustřeďuje na své city (Holeček, 2003, s. 43-53).

Někdy se může objevit tzv. smyslový klam. Klamy jako nepřesnosti a vjemové odchylky vyplývají z určité konfigurace podnětů. Takovou situaci vnímáme správně, tak, jak ji vnímáme, ale právě proto ji interpretujeme špatně (Vágnerová, 2005 s. 57).

Ve svém vědomí můžeme mít i takové obrazy vjemů a předmětů, které jsme nikdy nevnímali. Jedná o tzv. představu jako psychický poznávací proces. Představu jako názorný obraz v daném okamžiku nevnímáme, vnímali jsme ji kdysi nebo vůbec. Svůj původ má pouze v činnosti mozkové kůry. U dětí předškolního a školního věku se vyskytují tzv. eidetické představy, které jsou velmi živé a jasné. Kolem jedenáctého roku mizí a přetrvávají jen u některých lidí (malířů, hudebníků atd.). Některé představy

se často vrací a opakují se. Nazývají se perseveračními představami. Představy se vybavují na základě tzv. asociačních zákonů. Jedná se o ožívování zafixovaných stop v mozkové kůře. Asociační zákony dělíme na primární a sekundární. Primární asociační zákony jsou zákon dotyku prostoru a času nebo zákon podobnosti a kontrastu. Jako sekundární asociační zákon se řadí zákon častosti, novosti a živosti. Zde platí, že intenzita, hloubka a délka času prožívaného zážitku ovlivňuje naše představy. Ukazuje se také, že každá osoba může mít jiný typ představivosti. Někoho ovlivňuje více zraková představivost a zapojuje více vizuální pojmy. Sluchový tedy akustický nebo auditivní typ používá více sluchového vnímání. Významnými představiteli tohoto druhu jsou např. hudebníci. Kinetický (hapticko-motorický) typ je především zaměřen na prožívání ze zážitku dotyku a pohybu. Za představitele tohoto druhu se považují tanečníci, baletky atd. Představivost se může během života měnit v důsledku převládající činnosti. Vyhraněné typy představivosti se vyskytují jen zřídka a většina lidí představuje tzv. smíšený typ (Miňhová, 2003, s. 58-61).

Fantazie se nedá vysvětlit jen prostřednictvím minulých zážitků nebo zkušeností, ale jsou to nové výtvořiny v oblasti názorných představ. Patří mezi poznávací procesy. Ve spojení s myšlením je možné poznávat a objevovat již existující realitu, kterou nelze vnímat smysly (Holeček, 2003, s. 61).

Tvořivost je kreativní činnost člověka, při které se vytváří nové materiální i duchovní hodnoty, již mají společenský význam. Tvořivost se může považovat jako za jednu z nejdůležitějších oblastí duševní činnosti člověka. Tvořivost souvisí s činností schopnosti jedince spojené s vnímáním, fantazií, intelektovou kapacitou a citovým hodnocením. Podle teorie levé a pravé hemisféry resp. konvergence – divergence platí, že pravá nedominantní hemisféra je typická pro divergentní myšlení neboli umělecký kognitivní styl a pro nonverbální myšlení. Levá, těžisková, dominantní hemisféra je dominantní pro vědecký kognitivní styl. Dominantní hemisféra je u většiny lidí levá a zajišťuje úkony spojené s řečí (Kohoutek, 2002, s. 311).

V dnešní době se stále těší oblibě rozvíjení tvořivosti (heuristické techniky). Jde o techniku objevování a poznávání. Mezi oblíbené techniky rozvoje tvořivosti patří „brainstorming“, kde se uplatňují daná pravidla (Miňhová, 2003, s. 73-75).

Myšlení představuje vyšší úroveň operování s psychickými obsahy. Zpracovává informace, kterých se mu dostává, odhaluje a analyzuje souvislosti, provádí třídění a kategorizaci. Podstatou vytváření pojmů je seskupování jevů podle charakteristických znaků. Vymezení obsahu pojmu se nazývá definicí (Helus, 2011, s. 113).

Soudem vyjadřujeme vztah mezi dvěma pojmy. Jde o základní proces, kterým se myšlenkový proces uskutečňuje. Vztah mezi dvěma nebo více soudy, z nichž vycházejí úsudky, se označují jako premisy. Mezi myšlenkové operace se řadí: analýza, syntéza, srovnávání, abstrakce, zobecňování, indukce, dedukce a analogie. Z hlediska druhů myšlení se rozlišuje myšlení podle praktičnosti, názornosti, a teoretičnosti (Miňhová, 2003, s. 77).

Podle zadání úkolu můžeme řešit problémy konvergentním myšlením, kde se jedná o sbíhání myšlení, které směřuje k jedinému cíli. Umožňuje využít konvenční a běžně používané postupy a aplikovat je na novou situaci. Druhou variantou je divergentní tedy rozbíhavé myšlení, které se uplatňuje při řešení tvořivých úloh, kde existuje několik možných postupů a řešení. Jeho hlavní charakteristikou je schopnost překročit konvenční způsob nazírání (Vágnerová, 2005, s. 99-102).

Faktory, které ovlivňují kvalitu řešení problémů, jsou činitele vnitřní a vnější. Mezi vnitřní činitele se můžou zařadit dosavadní zkušenosti, schopnosti řešitele a jeho inteligence a úroveň tvořivosti, motivace řešitele a úroveň volných vlastností řešitele. Z vnějších faktorů to můžou být vnější podmínky, úroveň zadaného problému, ale i sociální podmínky. Mezi inhibitory tlumící kvalitu výsledku řešení problémů jsou rigidita myšlení, dominantnost prvního nápadu nebo používání stereotypů v myšlení. Jazyk je nezbytným předpokladem plného rozvinutí možností, které má myšlení. Je pro myšlení nepostradatelným nástrojem. Myšlení ve svém rozvoji využívá výhod pojmenování dovolující komunikovat v problémových situacích a hledat cesty k řešení (Helus, 2011, s. 111).

U každého slova se rozeznává význam denotativní, který je daný (např. slovník) nebo konativní, tj. dané slovo u každého příjemce vyvolává něco jiného. Rozeznává se řeč vnitřní a vnější. Vnitřní řeči se formulují naše myšlenky a vnější řeči vyjadřujeme své myšlenky. Vnější řeči vyjadřujeme verbálními a neverbálními druhy komunikace. Dále se může rozdělit řeč na mluvenou, jejíž výhodou je kontakt s posluchači, ale nevýhodou může být nedostatek času a nepřesnost myšlenek. I psaná řeč má svoje nevýhody a výhody. Kladem může být dostatek času, naopak záporům je bezkontaktnost s posluchači. Řeč je slovním výsledkem všech výsledků první signální soustavy tj. bezprostředního smyslového poznávání, ale i druhé signální soustavy tj. zobecňující způsob poznání, zahrnující i reakce na abstraktní předměty tj. vyšší dokonalejší forma myšlení, která je vlastní pouze člověku (Holeček, 2003, s. 83-85).

Za další psychický proces se může považovat pojem paměť. Někteří psychologové vymezují tento pojem jako psychický proces, jiní ho vymezují jako vlastnost či spíše schopnost psychiky, jiní ho spojují s učením. Paměť je tedy spojením navzájem na sebe působících systémů, jejichž společná úloha spočívá v uchovávání a znovuvybavování informací. Těmito systémy se rozumí v mozku se odehrávající procesy výběru, porovnávání, uskladňování, vyhledávání a vybavování informací. Fáze paměti se popisují jako zapamatování, vštípení nebo recepce. Vzniká na základě působení vnitřních a vnějších podnětů. Toto působení může být neúmyslné nebo úmyslné. Úmyslné působení je charakteristické vynaložením volného úsilí tedy učením, které se může dále rozlišovat jako mechanické nebo logické. Logické pochopení souvislosti je efektivnější a trvalejší. Dále pak je to fáze uchovávání (retence), při které dochází k přirozenému procesu zapomínání. Nejrychleji se zapomíná ihned po osvojení vědomostí. V dalších dnech se pak proces zapomínání zpomaluje. Třetím stupněm je vybavení (reprodukce). Podle převládajících vlastností rozlišujeme typy paměti na názorně obraznou, slovně logickou nebo emocionální. Proces zapamatování je usnadňován pochopením a také opakováním. Nejefektivnější způsob učení je ten, který se nejvíce přibližuje k typům představivosti tj. zrakový, sluchový nebo kinetický typ (Prunner, 2003, s. 86-92).

„Pozornost je psychický stav, který se projevuje soustředěností a zaměřeností vědomí, kde soustředěností se rozumí stupeň aktivity a zaměřeností je chápána výběrovost podle významnosti“. Pozornost je založena na tzv. principu dominanty, což je v mozku určité ohnisko vzruchu, které přitahuje nebo indukuje intenzitu pozornosti. Pozornost se nevyskytuje samostatně, je ovlivněna vnímáním nebo myšlením. Prvotní bezděčná forma je považována za pasivní formu pozornosti a jejím základem je orientační pátrací reflex. Je spjata s vlastnostmi podnětů z vnějšího prostředí. Další formou pozornosti je úmyslná, aktivní forma pozornosti, kde se především uplatňují volní vlastnosti, charakter, motivace a cíle. Poruchy pozornosti se můžou projevovat v roztržitosti a rozptýlenosti. Důvodem může být silný útlum vyvolaný vnějšími nebo vnitřními podněty a to obvykle v důsledku působení dlouhodobě stejných podnětů a jednotvárnosti činnosti (Holeček, 2003, s. 93-97).

Dalším psychickým stavem jedince jsou emoce. „Emoce jsou velmi důležitou složkou psychických dějů“. Jde o soubor psychických a fyziologických reakcí na danou situaci. Patří mezi regulační a řídicí mechanismy člověka, také usměrňují aktivitu individua při uspokojování jeho biologických a společenských potřeb. Jsou

potřebné pro řízení jak vnitřního prostředí jedince, tak i v hodnocení vnějších situací. Emoce lze rozdělit do základních dvou skupin tj. kladné, libé emoce jako radost a láska, záporné jako je žal a nenávist, dále pak mobilizující např. zlost a nemobilizující jako je smutek. Dále se pak rozdělují emoce podle intenzity a časového průběhu. Může se jednat o prožitky, které odrážejí kladnou nebo zápornou hodnotu podnětové situace ve vztahu k potřebám daného jedince. Nebo jsou to afekty, které se projevují krátkodobými a prudkými emočními reakcemi. Protahované a různě intenzivní emoční stavy jsou nálady. City a vyšší emoce jsou prožitky kladných a záporných, emočních vztahů, týkající se perspektivních, dlouhodobých vztahů. Podle hierarchického uspořádání se rozdělují emoce na emočně nižší prožitky související s uspokojováním elementárních potřeb a vyšší emoční prožitky, do kterých se řadí city intelektuální, estetické, etické a morální. Jsou tedy společensky podmíněné a specificky lidské. Emoce jsou vedle psychického subjektivního prožitku provázeny řadou projevů z oblasti somaticko-vegetativní. To se týká především záporných emočních reakcí, u kterých se projeví změna svalového napětí, krevního tlaku, frekvence tepu, šířky zornic, frekvence dechu, změny humorální a endokrinní regulace atd. Doprovázené motorické a mimické projevy lze regulovat např. smích, pláč, gesta. Vegetativní funkce však regulovat nelze a může dojít při intenzivních a opakovaných vegetativních doprovodů k funkčně organickým a orgánovým poruchám psychosomatického charakteru. (Zvolský et al., 1994, s. 85-88).

Vlastnosti citů jsou také ovlivněny temperamentem a životními zkušenostmi v citové oblasti. Pro správný rozvoj osobnosti jsou city důležitým aspektem. Kladné city pomáhají osvojit si kladné charakterové rysy a obohacují náš vnitřní život, také aktivují a znásobňují naše vnitřní síly (Holeček, 2003, s. 100).

Frustrace jako psychický stav jedince se objevuje, pokud dochází ke strádání v důsledku nějaké překážky, která znemožňuje dosažení cíle. Značná část našich přání a toužení nemůže být dostatečně uspokojena, a to tvoří živnou půdu pro vznik frustrace a dále pak agresivitu. Je prokázáno, že míra agresivity ve společnosti narůstá v souvislosti s nárůstem frustrace (Helus, 2011, s. 244-245).

Existuje fyzikální, sociální a překážka vnitřní tj. vlastnosti osobnosti (strach, stydlivost, plachost, pocity viny, výčitky svědomí, lenost). Na těchto aspektech a jejich intenzitě také závisí frustrační tolerance. Je to stupeň odolnosti vůči frustraci, kde se projevuje jeho chování. Bylo zjištěno, že lze korigovat frustrační toleranci nácvikem nebo psychoterapeutickými metodami či autosugescí. Menší míra frustrace může

i posílit, může i zvýšit výkonnost, avšak v mnoha případech se jedná o negativní emoce, neklid, zlost a hněv, nepříjemné pocity úzkosti až deprese. Překážkou můžou být i negativní vlastnosti jedince, kdy pak dochází k autoagresi. Známou formou agrese je šikana, kde jedinec přesouvá vybití své agrese mezi jedince (Prunner, 2003, s. 156-161).

Strádání v oblasti uspokojování sociálních potřeb nazýváme sociální, emocionální nebo kognitivní deprivací (Kohoutek, 2002, s. 93).

Dalším psychickým stavem, který je charakterizován jako odezva na nadměrnou tělesnou či psychickou zátěž je stres. Stresem se rozumí takový typ zátěže, kdy nějaká rušivá okolnost působí na organismus, zvláště pak na psychiku jedince v období realizace cílové činnosti (Mikšík, 2007, s. 223).

Vymezení tohoto pojmu je spojeno se jménem H. Selye. Celkovou a obecnou reakci na zvýšenou zátěž, kterou organismus svými adaptačními schopnosti již nezvládá, nazval obecným adaptačním syndromem a samu vyvolanou zátěž označil jako stres. Konkrétní činitele, z nichž stres vzniká, nazval jako stresory. Dále pak vyčlenil tři fáze v průběhu adaptačního syndromu, kterými organismus odpovídá na stres. První fáze nazývá šokem, kdy jde o poplachovou reakci na působící stresor. Druhou fází – rezistencí se fyziologická aktivita stupňuje a organismus se mobilizuje do krajnosti. Třetí fází je vyčerpání, kdy stres trvá příliš dlouho a jedinec již neví, jak neřešitelné situaci řešit. Nové výzkumy ukazují, že stres zanechává dlouhodobé poruchy zdraví a osobnosti. Označuje se také někdy jako posttraumatická stresová porucha (Helus, 2011, s. 175-178).

Pro organismus prospěšnou formou stresu je eustres, při kterém dochází ze začátku k mobilizaci sil, ale nesmí být příliš vysoký, aby nedošlo k následnému zhoršení výkonu. Nejprůzračnějším psychickým symptomem prožívání stresu je úzkost a nejistota. Tento stav emocionální tenze provází realizaci činnosti a potlačuje schopnost realizovat dosažení cíle. Myšlenková aktivita se přesouvá na vedlejší rušivý faktor, což prohlubuje nejistotu a úzkostnost (Mikšík, 2007, s. 225).

Termínem „konflikt“ se rozumí střet rozporných tendencí, protikladných sil a navzájem neslučitelných snah (Mikšík, 2007, s. 217).

U mnoha psychologů je někdy konflikt žádoucí, jelikož se při něm často projevují jak charakterové, seberegulační tak i temperamentové vlastnosti. Je žádoucí využít konflikt jako pozitivní jev, který může vést k vylepšení vztahů jak ve skupině nebo ke svému osobnostnímu rozvoji. Obvykle se konflikt třídí podle hlediska, zda

je jejím činitelem kognitivní aspekt nebo motivačně afektivní. Jedná se o rozdíly v představách a názorech nebo rozdíly v postojích a aspiracích. Někdy se může jednat o intrapersonální rozpor jedince, který vzniká současně působením dvou nebo více motivů, z nichž si má jeden vybrat. Interpersonální rozpor je střetnutí mezi dvěma a více jedinci, jejichž zájmy, potřeby a názory jsou rozdílné. Příčiny konfliktu mohou být vnitřní nebo vnější. Vnitřní příčina může být např. nevhodný temperament, nedostatky v seberegulačních vlastnostech, poruchy ve způsobu myšlení, řeči a paměti. Také se může jednat o neuspokojení některých z potřeb nebo nepříznivý aktuální tělesný stav. Z vnějších příznaků to mohou být chybné hodnocení situace, zkreslený nebo nepříznivý stav okolností. Z vyřešení interpersonálních konfliktů to může být vyřešení situace časem, analýza výhod a nevýhod jednotlivých možností, vědomé potlačení jednoho z cílů, racionalizace nebo losování v případě rovnováhy argumentů. U interpersonálních konfliktů je menší příčinou např. materiálně technické poruchy, větší příčinou jsou nevhodné mezilidské vztahy a konfliktotvorné osobnosti. Konstruktivním řešením konfliktu může být objasnění vzniku konfliktu. Není třeba vždy řešit problém, pokud žádným problémem není, ale ve většině případů je vhodné si konflikty vyřešit, jelikož programové mlčení může vést k napětí a snižuje pak i výkonnost. V další fázi je vhodné si otevřeně vyjasnit své potřeby, přání i s pomocí ventilace citů a pravidly asertivní komunikace. V konečné fázi si stanovit nějaký přijatelný kompromis nebo nabídnout omluvu, či přijmout svůj podíl viny. (Holeček, 2003, s. 167-174).

V praxi se většinou neobjevují izolované typy zátěžových situací. Spíše jde o to, jak postihnout a analyzovat danou situaci a v jakém směru je veden hlavní nápor na psychiku jedince a kde hledat řešení. Ukazatelem optimálního vztahu mezi požadavky a nároky života a činnosti na člověka a jeho schopnosti s těmito nároky se úspěšně vyrovnávat je tzv. „zdravá osobnost“. Za dobré vodítko k pronikání a hledání možných cest k optimalizaci lze považovat projevy a rysy osobnosti, které souvisí s humanisticky orientovanými přístupy k osobnosti (Mikšík, 2007, s. 227).

1.2.6 Temperament

Základní vlastností, která se projevuje různým způsobem už od narození novorozence je vzrušivost, dispozice, která určuje formální vlastnosti reagování jako je síla a dynamika. Jde tedy o formální vlastnosti osobnostní dynamiky. Temperament je z velké části vrozená stránka lidské povahy, ale může se do jisté míry měnit,

modifikovat vlivem člověka, zvláštnostmi životních pochodů v organismu, zvláštnostmi nervové a humorální soustavy a jiných životních událostí (Nakonečný, 2009, s. 169).

Zajímavý výzkum provedli ve 40. letech A. Thomas a Stella Chessová ve středisku Newyorské univerzity, kde působili jako psychiatři. Zjistili a byli ohromeni, jakým způsobem zůstává temperament neměnný u dětí a dospělých. Také se stávalo, že aspekty základního temperamentu se změnily vzhledem k událostem jako je např. vážné zranění nebo nemoc, úmrtí rodiče nebo dramatickou ekonomickou změnou. Pokud však tyto události či změny v okolí nenastaly, temperament zůstával stejný (Hunt, 2000, s. 327).

Jako temperament označujeme vlastnosti osobnosti týkající se tendence v citovém prožívání, tendence k určitým náladám, tendence reagovat spíše vzrušením nebo naopak útlumem, reagovat spíše aktivně než pasivně. Jedná se o vlastnosti, které popisují individuální odlišnosti – různé způsoby chování, prožívání a jednání (Helus, 2011, s. 327).

Genotypické rysy vysvětlujeme jako soubor veškerých genetických informací organismu, respektive veškerých genetických informací, týkající se zkoumaného znaku či znaků. Genetické vlohy určují pravděpodobný rozvoj určité vlastnosti, její kvalitu a intenzitu. Genotyp úzce souvisí s fenotypem. Fenotyp pak určuje její konkrétní variantu, je také závislý na působení vnějšího prostředí (Vágnerová, 2005, s. 26).

Fyziologický základ temperamentu tvoří neurodynamika mozku, která je vnitřně koordinovaná se systémem humorálních a endokrinních faktorů. Systém žláz s vnitřní sekrecí patří mezi faktory významně ovlivňující temperament. Vědecká psychologie věnuje problematice temperamentu intenzivní výzkum. Hledá a ptá se, jaké humorální či nervové spoje stojí za tou či onou vlastností. Také hledá, jaký typ vlastností je spojen s tou či onou reakcí. To jsou důvody, proč je tak těžké přijmou obecně platnou definici pojmu temperament stejně tak jako definici osobnosti (Nakonečný, 2009, s. 171).

Jedna z nejstarších typologií se spojuje s představami Hippokrata uvedených v jeho spisu „De humoris“ (O šťávách). Vznikla namícháním základních šťáv lidského organismu: krve, slizničních sekretů (hlenů), žluče a černé žluče. Uvádí se, že „šťávovou“ teorii převzal Hippokrates od Empedokla. Poměry, v nichž jsou poměry šťáv smíšeny, byly nejprve Hippokratem nazvány „krisis“, později římskými lékaři, nejspíše Galenem, přejmenovány a nahrazeny slovem „temperamentum“. Hippokrates se také domníval, že na jaře převládá sangvinický temperament, v létě vrcholí podle Hippokrata období žluče tedy cholerika, podzim je charakteristický pro černou žluč

(melancholika) a v zimě převládá hlen (flegmatik). Galénos dále upravil teorii temperamentu podle souvislostí temperamentu se stavbou a činností těla. Sangvinika považuje za člověka čilého, veselého, společenského, nestálého. Cholerika za rychlého, samostatného, dráždivého, vzteklého, snadno se rozhněvá, ale i rychle uklidní. Flegmatika za klidného až lhostejného, netečného a pomalého. Melancholika považuje za vážného, svědomitého, zodpovědného, často bojácného a skleslého. Tato typologie se používá v různých formách dodnes, avšak současná věda vysvětluje rozdíly ve vlastnostech díky činnosti nervových procesů a nikoli tělesnými tekutinami (Blatný et al., 2010, s. 13).

Dále je známá teorie od švýcarského psychologa Junga, který rozlišil dva typy osobnosti. Prvním typem je introvert, který je zaměřený do svého nitra, je plachý a nejistý, málo průbojný s intenzivním vnitřním životem a hlubokými city, preferuje samotu. Druhý je extravert, který je zaměřený na vnější svět, společenský, přístupný, otevřený, aktivní, snadno přizpůsobivý (Mikšík, 2007, s. 43).

Další autor teorie temperamentu byl Ernest Kretschmer, který důležité vlastnosti temperamentu přisoudil stavbě těla. Během dlouholeté praxe hledal souvislosti mezi typem těla a diagnózou jeho pacientů. Je jedna z příkladů konstituční teorie. Hlavní tělesné typy jsou podle Kretschmera astenik, atlet a pyknik. Astenik (leptosom) je člověk vytáhlé, štíhlé postavy, s malou tělesnou vahou v porovnání s celkovou velikostí a s delšími končetinami. Atlet je člověk robustný, se silnou kostrou, pohyblivý, s výraznými sekundárními vlastnostmi. Pyknik je člověk podsaditý, střední výšky, zaoblený, dominuje u něj trávicí ústrojí (viscerum), má kratší končetiny, často bývá plešatý. Dysplastik je člověk atypický, s výraznějšími odchylkami v různých částech těla. Tuto konstituci nelze ztotožnit s žádnou základní kategorií. Od stavby těla Kretschmer odvodil a určil převládající vlastnosti. Schizothymní astenik je citlivý, kontemplativní, uzavřený, nestálý, nezáujatý pro kontakt s ostatními lidmi. Extrémním projevem je schizofrenní onemocnění. Viskózní atlet se charakterizuje klidností, rozvážností, s méně zájmy, je nezáujatý svými prožitky. Příznačná je pro něj pomalost, důslednost, necitlivost, ráznost, vyrovnanost. V mezilidských vztazích bývá spolehlivý. Tento typ inklinuje ke schizofrenii a epilepsii. Cyklothymní pyknik je otevřený, citově vřelý, se smyslem pro humor, je společenský, spontánní, pohodlný, praktický a aktivní. Projevují se u něj manické a depresivní epizody jako cykloidní psychóza (Říčan, 2010, s. 67-68).

Pokus o vysvětlení temperamentu učinil rovněž ruský vědec I. P. Pavlov, který vysvětlil výklad temperamentu jako projev typu vyšší nervové činnosti člověka. Základními pojmy neurofyziologické teorie jsou stavy podráždění (stimulace) a útlumu (inhibice) centrální nervové soustavy. Všiml si, že každý se v jednotlivé situaci chová rozdílně a k vytvoření nového reflexu vyžaduje určitý počet opakování. Z těchto poznatků I. P. Pavlov usoudil, že učení, reaktivita a projevy organismu mají konstituční povahu a že přímo souvisí s typem nervové soustavy. Určuje přímo čtyři základní typy, které se shodují s tzv. klasickým temperamentem. Cholerika označil jako za silného ale nevyrovnaného. Je rychle vznětlivý, lehce a rychle se vzruší. Je schopen se s celou svojí náruživostí věnovat věci, nadchnout se pro ni. Jeho síly se však rychle vyčerpají. Flegmatický typ je vyrovnaný, nepohyblivý. I. P. Pavlov ho vysvětluje tak, že je po celý život pokojný, vždy vyrovnaný a v práci také houževnatý. Je těžké ho rozesmát, rozhněvat, obvykle je i v nepříjemných situacích pokojný. Sangvinistický typ je charakteristický svojí vyrovnaností a pohyblivostí a melancholik jako nevyrovnaný a pohyblivý (Mikšík, 2007, s. 39-40).

Na výzkumy I. P. Pavlova a typologii C. G. Junga volně navázal psycholog H. J. Eysenck, jenž vytvořil model osobnosti, ve kterém užívá základních pojmů introverze – extraverze, stabilita a labilita, později také psychoticismus. Eysenck konstatuje, že konstitučním základem temperamentu je typ nervové soustavy. Eysenck pro diagnostiku osobnosti nejdříve vytvořil teorii osobnosti, kterou následně empiricky ověřoval a rozpracovával (Vágnerová, 2005, s. 221).

Mezi současné autory se řadí je C. R. Cloninger. Snaží se objasnit neurofyziologické koreláty temperamentových vlastností. Klade důraz na odlišnosti v metabolismu mozku, jmenovitě na tlumivé či povzbudivé působení trasmiterů – chemických látek zajišťující spoje mezi neurony. Na druhé straně usiluje o stanovení temperamentových dimenzí, to znamená polarit, mezi kterými můžeme stanovit míru přítomnosti určité konkrétní vlastnosti. První dimenzi tvoří polarita mezi vyhledáváním nových a silných zážitků a opatrností na straně druhé. Druhou dimenzi tvoří polarita mezi snahou vyhnout se obtížnému nebo překážkám aktivně čelit. Třetí dimenzi tvoří polarita mezi závislostí na odměně a nezávislostí. Jednají tak, aby je druzí oceňovali, jsou sociabilní na druhé straně odtažití a rezervování. Čtvrtá dimenze je polarita mezi vytrvalostí, stálostí a nestálostí a vrtkavostí (Helus, 2011, s. 168).

1.3 Neuroticismus

V průběhu historie výzkumu osobnosti se shromáždilo obrovské množství dat o rysech osobnosti, avšak tato data nepřinesla žádný systém, jak jich využít. Různí psychologové navrhovali udělat v tomto chaosu pořádek. Navrhovali, aby se příbuzné rysy seskupily do větších či menších syndromů. Badatelé potřebovali však jasné důkazy, že se nejedná jen o nálepkování. Tento způsob opravdu existoval. Galton objevil korelační analýzu, která určuje, do jaké míry se proměnný rys zvětšuje nebo zmenšuje, když se mění druhá proměnná. Charles Spearman vyvinul ještě důmyslnější techniku, která měřila korelace mezi celou skupinou proměnných a je nazývána tzv. faktorovou analýzou (Vágnerová, 2010, s. 19-20).

Další fascinující aplikaci faktorové analýzy na měření osobnosti provedl během čtyřicátých let psycholog H. J. Eysenck. Chápe temperament jako osobnost v užším slova smyslu, bez kognitivní složky osobnosti, do které se řadí inteligence a mentální schopnosti (Blatný et al., 2010, s. 32-33).

Snažil se dokázat, že temperamentové vlastnosti vycházejí z genotypu. Tyto poznatky hledal ve způsobu fungování nervového systému, tedy v neurofyziologických nebo psychofyziologických vlastnostech, a to jednak z mozkové kůry nebo autonomního nervového systému. Pozorované projevy prožívání a chování považuje za fenotyp. Za základní rysy osobnosti považuje dimenzi extraverze a dimenzi neuroticismu (Vágnerová, 2010, s. 98).

Dimenzi extraverze přejal z Jungova systému. Na rozdíl od dimenze extraverze, je dimenze neuroticismu (stabilita-labilita) jednosměrná. Na jedné straně vyjadřuje labilitu, která je charakteristická výskytem příznaků poruchových funkcí, na druhé straně je to stabilita s nepřítomností těchto příznaků. Jedná se o emoční stabilitu nebo labilitu jedince. Když Eysenck zakreslil čtyři faktory – extraverzi, introverzi, stabilitu a labilitu, překvapivě se podobaly čtyřem typům Galenovy starobylé humorální teorie, na níž navázal Hippokrates. Cholerik je podle Eysencka labilně extravertní, flegmatik je introvertovaný a stabilní, melancholik jako introvertovaný a psychonervově labilní, sangvinik je extravertovaný a psychonervově stabilní (Mikšík, 2007, s. 44-47).

Extraverze a introverze vypovídá o směru, odkud jedinec čerpá životní energii a kam ji nejčastěji vydává. Vypovídá o postoji ke světu, o míru angažovanosti a preferencí způsobu zaměřené na vlastní pocity a myšlenky. Extravert neustále

vyhledává nové podněty, protože hladina vzrušivosti (angl. excitation) jeho mozku je poměrně nízká. Je zaměřený na vnější svět, je družný, má rád zábavu a společnost, má mnoho přátel, pociťuje potřebu mít kolem sebe lidi, rád riskuje, nerad sám čte nebo studuje. Představuje citovou stálost a dobrou integrovanou osobnost ve smyslu dobré psychické odolnosti, houževnatosti a vytrvalosti. Často se vystavuje nebezpečí, jedná z momentálního podnětu a je impulzivní, rád vtipkuje, pohotově odpovídá a má rád změnu. Je veselý, rád se směje, je optimistický, nenucený. Svě city nekontroluje a není vždy spolehlivý, je realista a praktik. Introvert je klidný, mírný, zdrženlivý, obrácený dovnitř, zaměřený na svou osobu, dává přednost knihám, je rezervovaný, má tendenci dělat plány do budoucna. Nemá rád vzrušení, má rád uspořádaný způsob života. Je spolehlivý, trochu pesimistický. Ve společnosti preferuje menší skupinky. V případě nutnosti je po určitou dobu schopen se chovat extravertně. Často bývá rozšířeným mýtem, že introvertní lidé bývají méně všímaví vůči okolí, ale ve skutečnosti je to obráceně. Introverti vnímají vjemy ve svém okolí mnohem intenzivněji než extraverti. Všimají si mnohem více detailů, ale nechávají si je pro sebe. Zároveň vysoká dispozice vnímat takto vjemy způsobuje u introvertů přetížení vnitřního myšlenkového procesu a tím i vyvolá pocit únavy, přetížení a zmatenosti. Míra introverze také často roste s narůstajícím intelektem (Holeček, 2003, s. 107).

Dimenze s protipóly – labilita (neuroticismus) – stabilita vyjadřuje míru proměnlivosti citových emocí a náladovosti. Neuroticismus je podle Eysencka kontinuum pozic mezi extrémem „normálnosti“ a extrémem „neurotičnosti“. Neuroticismus je v tomto pojetí obecná dimenzí osobnosti, která vyjadřuje určitý způsob prožívání a hodnocení. Kladný extrém odpovídá osobnostem dobře integrovaným, emočně stálým, neneurotickým, normálním (Mikšík, 2007, s. 44).

Pro labilitu je charakteristická zvýšená dráždivost a uzavírání se vůči vnějšímu světu. Labilní člověk se hůře adaptuje, protože může reagovat přecitlivěle i na slabší podněty. Je neklidný, vzrušivý, podléhá střídání nálad, má tendenci k malému sebehodnocení. Hůře se soustředí a má problémy se rozhodovat. Trpí pocity úzkosti a vnitřního napětí. Má často rigidní způsoby chování, často iracionální způsoby jednání. Jedinec, u něhož se projevuje zvýšená míra neuroticismu, často prožívá negativní události a má potíže při jejich překonávání. Je častěji plný obav, cítí se zahanbený, nejistý, nervózní, intenzivně prožívá strach, obavy a smutek. Může vést k distresu, a to skrze mechanismy, které souvisejí s okolním prostředím. Jedinec s neuroticismem si vybírá špatné strategie, jelikož se u něj ve velké míře objevují

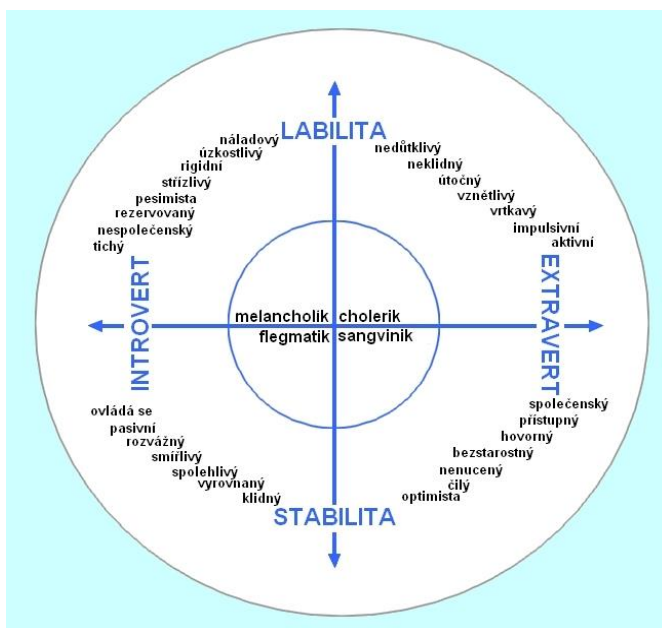
negativní emoce, které jedinci zabraňují použít vhodnou dopingovou strategii. Vyrovná se také hůře s tím, objeví-li se konflikt v blízkých vztazích. Neuroticismus je vlastnost odvozená z příznaků neurotika, tj. člověka s duševní poruchou zvanou neuróza. Neuroticismus není totéž co neuróza, ale jedinci s vysokým neuroticismem mají sklony k neurózám. Extrémně labilní jedinci se stanou často psychiatrickými pacienty a jsou diagnostikovány jako neurotici (Říčan, 2010, s. 69).

Eysenck později připojil k těmto dimenzím ještě dimenzi psychoticismu, která se projevuje zvýšenou agresivitou, sobeckostí, neosobností, nedostatkem empatie, necitlivostí a antisociálním chováním. Do této dimenze patří i určitý druh kreativity. (Říčan, 2010, s. 70-71).

Tato dimenze je vymezena jako náchylnost k psychóze a tvoří kontinuum od normality přes psychopatii (definovanou jako antisociální chování) až po psychózu – schizofrenii a maniodepresivní psychózu. Eysenck konstruuje tuto dimenzi také unipolárně, tzn. s přítomností poruchových znaků na jednom pólu dimenze a jejich nepřítomností na druhém pólu (Blatný et al., 2010, s. 32).

Extraverze a stabilita jsou navzájem statisticky téměř nezávislé. To nám umožňuje znázornit graf, kde jsou dvě osy souřadnic, které jsou navzájem kolmé. Toto dimenzionální pojetí umožňuje přiřadit každému jedinci dvě čísla, odpovídající velikosti stability a extraverze.

Obrázek č. 1: Dvojdímní model osobnosti podle H. J. Eysencka

Zdroj: www.spektrumzdravi.cz

Eysenck vytvořil tři testy osobnosti – Maudsleyský osobností inventář MPI (1959), osobnostní inventář EPI (1964) a osobnostní dotazník EPQ (1975). Pro učitele je nejdůležitější osobností inventář pro mládež JEPI, určený pro děti ve věku 7-15 roků. Dimenze extraverte a neuroticismu jsou zjišťovány v MPI a EPI (Eysenck Personality Inventory, v češtině pojmenován EOD), zatímco EPQ měří všechny tři. Výsledkem může být vyšší skóre, které ukazuje, že jedinec je zaměřen na vnější svět lidí a zážitků, zatímco nízké skóre svědčí o tom, že se jedinec od vnějšího světa spíše odtahuje a více se zabývá vnitřními stavy (introverze). Vysoké skóre neuroticismu ukazují, že jedinec má sklon k úzkosti a k obavám a dalším reakcím, které jsou s úzkostí sdruženy, zatímco nízké skóre mluví o duševní vyrovnanosti (Fontana, 2003, s. 192).

1.3.1 Jiné přístupy ke studiu neuroticismu

Jeden z nejvýznamnějších autorů teorie, která uvažuje o dílčích rysech osobnosti jako o základních jednotkách osobnosti, byl G. W. Allport. V roce 1937 vydal svoji knihu shrnující poznatky o osobnosti *Personality: A Psychological Interpretation*. (Blatný et al., 2010, s. 11).

G. W. Allport nevytvořil žádný systém základních osobnostních rysů, ale jejími základními komponenty byly již osobnostní rysy, na nichž pak záleží, jak bude daná osoba reagovat a následně se chovat v daných situacích. Předpokládal, že uspořádání osobnostních rysů bude vždy originální a jeho přístup vylučoval univerzální vymezení obecných osobnostních rysů. Nevytvořil tedy žádný systém, ale osobnostní rys definoval jako výsledek interakce biologických dispozic a získaných zkušeností. Rozděloval rysy osobnosti podle toho, jak působí na lidské chování, tj. zda jde o obecnější vlastnosti, které je ovlivňují komplexním způsobem (kardinální rysy) nebo ty, které reprezentují typické vzorce chování (centrální rysy) a nakonec sekundární rysy, které se projevují jen v interakci se specifickými podněty a jejichž vliv není tak velký. Kládl důraz na teorii, která se měla stát východiskem k dalšímu bádání (Vágnerová, 2010, s. 94).

R. Cattell vytvořil první statisticky odvozenou taxonomii osobnosti. Chápal osobnost jako komplexní strukturu osobnostních rysů různé kategorie. Tento relativně stálý soubor dispozic umožní předpovědět, jak bude daný jedinec za různých okolností reagovat. Jeho dílo ovlivnila i spolupráce s tvůrcem faktorové analýzy C. Spearmanem. Věřil, že tato metoda bude objektivní, vědecky významným prostředkem k odvození taxonomie osobnosti. Cattell byl přesvědčen, že je nejprve nutné nasbírat určité

množství dat, a na základě těchto dat pak vytvářet další teorie. Jeho hierarchický model se skládá z kognitivních tedy intelektových schopností, dále pak osobnostních tedy temperamentových rysů a dynamických motivačních rysů. Cattell považuje za důležité nejen stabilní dispozice osobnosti, ale také proměnné faktory, jako je únava a konkrétní aspekty různých situací. Cattell a jeho spolupracovníci vyšli ze 4500 slovních označení osobnosti vybraných G. Allportem, které pak redukovali na 35 kategorií. Jejich počet nakonec snížili na 16 faktorů, které Cattell označil jako primární osobnostní rysy (Vágnerová, 2010, s. 94).

Tabulka č. 1:16 faktorů 1. řádu sestavených R. B.Cattellem (Kohoutek, 2002, s. 69)

A rezervovanost, chladnost otevřenost, vřelost – míra potřeby vycházet s lidmi.
B nízká inteligence, vysoká inteligence - odhad intelektových funkcí.
C emocionální, vzrušivý klidný, realistický – míra emoční zralosti.
E submisivní, poslušný dominantní, prosazující se – míra tendence k sebeprosazování.
F opatrný, střízlivý bezstarostný, lehkomyšlný – míra bezstarosti.
G neodpovědný, svědomitý, spolehlivý – míra ochoty podřídit se.
H bojácný, ostýchavý smělý, velkorysý – míra dobrodružnosti.
I houževnatý, realista, tvrdý měkký, senzitivní – míra nejistoty, závislosti.
L důvěřivý, podezřívavý, žárlivý – míra ostražitosti, podezřívavosti, tendence k žárlivosti.
M prakticky založený, bohémský, imaginativní – míra sklonu k fantazii a praktičnosti.
N naivní, upřímný vychytralý, vypočítavý – míra sofistikovanosti, rezervovanosti.
O sebejistý, klidný úzkostný, ustaraný – míra sebedůvěry či tendence k trápení.
Q1 konzervativní, liberální – míra liberálnosti, ochoty experimentovat.
Q2 sociálně, závislý, soběstačný, samostatný – míra preference samostatnosti.
Q3 slabá sebekontrola, disciplinovaný – míra sebeovládání, potřeba mít vše pod kontrolou.
Q4 uvolněný, relaxovaný napjatý, popudlivý – míra tendence k prožitkům frustrace.

V polovině 60. let minulého století dospěli další autoři k závěru, že nejlepším řešením by byl pětifaktorový model osobnosti. Představoval by určitý kompromis mezi Eysenckovými třemi a Cattellovými 16 faktory (Vágnerová, 2010, s. 100).

H. J. Eysenck nepatřil mezi zastánce pětifaktorového modelu. S pětifaktorovým modelem jej spojuje společné teoretické východisko - rysový přístup, uplatňování faktorové analýzy při klasifikaci rysů a také podobný obsah dimenzí osobnosti. Eysenckův model se liší od pětifaktorového modelu tím, že přívětivost a svědomitost je sloučena do jedné dimenze psychoticismus (Hřebíčková, 2011, s. 24).

Pět základních osobnostních dimenzí odvodili jako první armádní psychologové E. Tupes a R. Cristal v roce 1961. V té době ještě nebyly tak známé. Dále ji pak znali W. Norman a I. Goldberg, který ji považovali za nejlepší a postupně další jako R. McCrae a P. Costa. Finálním výsledkem je dotazník NEO, který je „potomkem“ Cattellova 16 P. F. Jeho autoři, shlukovou analýzou škál 16 P. F., dospěli ke třem shlukům Cattellových primárních faktorů. Tyto hluky se nazvali Neuroticismus, Otevřenost ke zkušenostem, Extraverze. Ty se staly základem pro tvorbu nového dotazníku. Podstatou zkoumání pětifaktorového modelu osobnosti je již zmíněný lexikální a také dotazníkový přístup. Podstatou lexikálně-taxonomického přístupu je zkoumání vlastností osobnosti na základě analýzy slov vhodných k popisu osobnosti. Zejména Goldbergovy lexikální výzkumy vedly k přidání Goldbergovy škály Svědomitost a Přívětivost. Nakonec to byl Goldberg, který jednoznačně potvrdil strukturu s pěti faktory, kterou interpretoval jako „Big Five“. Cílem lexikálních studií je ze slovníků vybrat slova používaná pro popis osobnosti, redukovat je a pomocí faktorové analýzy vlastnosti uspořádat. Dotazníkovým přístupem je zkoumání položek osobnostních dotazníků, z nichž Costa a McCrae odvodili první tři dimenze Neuroticismus, Extraverzi a Otevřenost. Existence pěti obecných dimenzí osobnosti se potvrdila i v dalších jazycích včetně češtiny. Tyto dimenze se staly základem pro sestavení NEO inventáře pojmenovaného podle prvních písmen názvů škál - N(euroticism), E(xtraversion), O(penness). Všechny dotazníky jsou potomky Costy a McCrae. V lexikálních analýzách vlastností, používaných k popisu osobnosti, byly vytvořeny tři verze NEO inventářů: NEO Personality Inventory -NEO-PI, revidovaná verze - Revised NEO Personality Inventory - NEO-PI-R - NEO osobnostní inventář a zkrácená verze - NEO Five-Factor Inventory - NEO-FFI - NEO pětifaktorový osobnostní inventář (Hřebíčková, 2011, s. 93-96).

Inventář NEO-PI obsahuje 180 položek. První tři škály (NEO) mají po 48 položkách a dělí se do šesti subškál. Škály Přívětivost a Svědomitost obsahují vždy 18 položek nečleněných do subškál. Revidovaná verze NEO-PI-R obsahuje 240 položek, 48 položek pro každou škálu rozčleněných do 6 subškál. NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI) je zkrácenou verzí NEO-PI obsahující 60 položek, přičemž každá z pěti škál je tvořena 12 položkami. Odpověď, která jej vystihuje, vybírá z možností: 0 - vůbec nevystihuje, 1 – spíše nevystihuje, 2 – ani výstižná, tzn. neutrální, 3 – spíše vystihuje, 4 – úplně vystihuje. Dotazník je určen pro respondenty starších než 15 let. Může být administrován individuálně nebo skupinově. Vyplnění testu zabere 10-15 minut (www.psychodiagnostika.cz).

V současnosti se NEO inventáře používají k usnadnění komunikace mezi psychology a uplatňují se v pracovní a organizační psychologii, poradenství, klinické psychologii i psychopatologii.

DIMENZE NEUROTICISMU VE „VELKÉ PĚTCE“

Kategorie neuroticismu ve „Velké pěťce“ vyjadřuje míru, v jaké člověk vnímá okolní svět jako zdroj ohrožení či jako stresující zkušenosti. S tímto souvisí i sklon k negativnímu emočnímu prožívání. Má sklon k podráždění a vzteku, úzkosti a strachu a s ním spojenou potřebou obrany. Emočně nestabilní jedinec se cítí více stresován i běžnými událostmi a má větší problémy se zvládnutím banálních úkolů. To je důsledkem nervozity, náladovosti a zranitelnosti, která je charakteristická pro vysoký neuroticismus. Tento jedinec bývá často napjatý, úzkostný a hostilní. Je stále nespokojen s ničím ani sám se sebou. Tendence k nedůvěře se odráží i v méně uspokojivých vztazích s lidmi. Převládá u něj negativní emoční ladění a sociální neobratnost. Opakem vysokého neuroticismu je emoční stabilita tedy klid a vyrovnanost. Také se projevuje zvýšenou odolností vůči zátěžím. Tento jedinec se zbytečně netrápí, je uvolněný, zažívá více pozitivních emocí. Obvykle má dobré vztahy s lidmi, mívá přiměřené sebehodnocení a sebedůvěru (Vágnerová, 2011, s. 104 - 106).

Velká pěťka se svými základními osobnostními rysy, které obsahují další subškály, slouží jako přijatelný rámec k výkladu osobnosti. Nelze položit otázku, zda pěťice faktorů, se kterou se pracuje, je definitivní, každopádně vděčnost patří vytrvalému úsilí Martiny Hřebíčkové, která připravila české vydání, včetně příručky obsahující normy opřené o řádnou standardizaci.

**Tabulka č. 2: Charakteristiky základních dimenzí Velké pětky
(Hřebíčková, 2010, s. 101)**

<i>Název škály</i>	<i>Vysoké skóre</i>	<i>Nízké skóre</i>
Extraverze	aktivní, energičtí, optimističtí, zábavní, družní, společenští, povídaví	uzavření, samotářští, vážní, střízliví, pesimističtí, mlčenliví, orientovaní na úkoly
Neuroticismus	nervózní, napjatí, neklidní, nejistí, s nízkým sebehodnocením, labilní	klidní, vyrovnaní, stabilní, sebejistí, uvolnění, sami se sebou spokojení
Svědomitost	pracovití, disciplinovaní, výkonní, systematičtí, svědomití, přesní, pečliví, spolehliví, zodpovědní a vytrvalí	líní, nedisciplinovaní, nezodpovědní, nesystematičtí, bez jasně stanoveného cíle, nespolehliví, chybí jim vytrvalost a vůle
Vstřícnost	vřelí, kooperativní, přizpůsobiví, empatičtí, dobrosrdeční, laskaví, důvěryhodní, pomáhající, upřímní a soucitní	chladní, nepřátelští, cyničtí, bezcitní, nemilosrdní, neupřímní, pohrdaví a podezíraví
Otevřenost ke zkušenostem	inteligentní, zvědaví, originální, tvořiví, liberální a flexibilní, s mnoha zájmy	neinteligentní, nevzdělaní, konveční, přízemní, konzervativní, rigidní, s omezenými zájmy

Tabulka č. 3: Dělení neuroticismu na subškály (Hřebíčková, 2011, s. 99-100)

Úzkostnost

Úzkostný jedinec se cítí znepokojen, pln obav, tenzí a je nervózní a ustrašený. Tato subškála nezjišťuje konkrétní druh strachu nebo fobie, ale pokud jedinec dosahuje vysokého skóru na této subškále, dá se předpokládat, že některou fobií trpí. Jedinec dosahující nízkého skóru je klidný a uvolněný. Nebere si příliš, když se mu něco nedaří.

Hněvivost-hostilita

Tato subškála reprezentuje tendenci prožívat hněv a tomu odpovídající stavy jako je frustrace a zatrpklost. Jakým způsobem se hněv projevuje, navenek, závisí na úrovni přívětivosti. Dochází také často k situaci, že nepřívětivý jedinec skóruje vysoko také v této subškále. Nízký skór indikuje malý sklon k projevům hněvu.

Depresivnost

Tato subškála zjišťuje individuální odlišnosti v tendenci prožívat depresivní stavy. Vysoký skór prozrazuje náchyllost k pocitům viny, smutku, zoufalství, beznaděje. Jedinec s vysokým skórem na této subškále je často sklíčený. Jedinec s nízkým skórem neprožívá výše uvedené emoce, ale nemusí být nezbytně radostný a bezstarostný. Tyto charakteristiky jsou spojovány spíše s extravertí.

Rozpačitost

Jedinec s vysokým skórem na této subškále se cítí zahanben, stydí se, cítí se trapně a je často v rozpacích zejména při vystupování na veřejnosti. Nízký skór nemusí nutně znamenat, že jedinec je psychicky vyrovnaný nebo že má lepší sociální dovednosti, je pouze vyrovnanější a obratnější v sociálních situacích.

Impulzivnost

Postihuje neschopnost kontrolovat touhy a nutkání. Touha (např. po jídle, cigaretách, majetku) je tak silná, že jí jedinec nemůže odolat, ačkoli toho později může litovat. Jedinec s nízkým skórem na této subškále nemá potíže odolávat takovému pokušením, má vysokou toleranci k frustraci.

Zranitelnost

Poslední subškálou zjišťující míru neuroticismu je zranitelnost. Jedinec dosahující vysokého skóru na této subškále není schopen zvládat stres, cítí se zoufale a plný beznaděje nebo podléhá panice, pokud je vystaven nějaké naléhavé situaci. Jedinec s nízkým skórem je schopen zvládat i obtížné situace.

1.3.2 Neuroticismus a jeho projevy

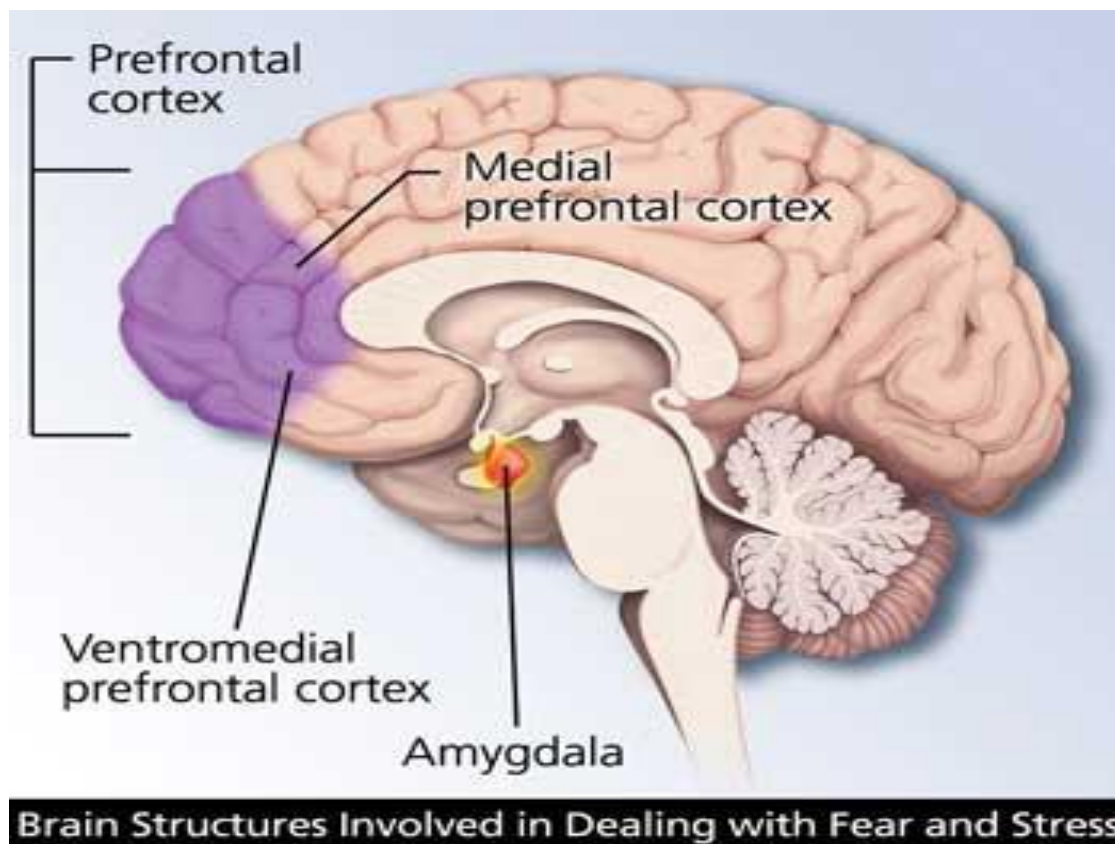
Jedinec s vysokým neuroticismem reaguje nepřiměřeně, mnohdy až příliš intenzivně a kolísavě. Má tendence se vyhýbat subjektivně nepříjemným podnětům. Bývá pesimistický. Má nevyrovnané emoční prožívání a sklon k negativním emočním prožitkům. Disponuje zvýšenou senzitivitou a nedostatečnou kontrolou emocí. Hůře se adaptuje a jeho odolnost vůči stresu je snižena. Je labilní a má nízké sebeovládání a sebedůvěru. Má sklon k pocitu méněcennosti. Vzhledem k věku, v období mladé dospělosti (20-40) intenzita neuroticismu klesá, pokles se zpomaluje nebo se jeho hodnota udržuje na stejné úrovni. Všeobecně lze říci, že osobnostní rysy jsou nejméně stabilní v dětství. Omezenější stabilita je vysvětlena tím, že všechny rysy nejsou plně rozvinuty, a proto se mohou projevovat jinak v dospělosti. Také metody sebehodnocení lze použít nejdříve v 10ti letech. Dítě nemusí být schopno chápat všechny otázky a rozumí jim jinak než dospělí. Po 60. roce míra neuroticismu mírně narůstá. Pokles neuroticismu má pozitivní význam pro skutečnost, že jedinec se stává emočně stabilnější a vyrovnanější. Klesá stupeň negativního emočního ladění, vyskytuje se méně úzkostnosti a negativních reakcí na stres. Neuroticismus je rys, který je považován za méně stabilní a reaktivní. Jedinec s vyšším neuroticismem si snadněji uchovává negativní informace. Někdy se může mluvit až o charakteru vtíravých myšlenek. Nepříjemné emoce mohou vést k méně adaptabilnímu reagování. V případě úzkosti může jít o nabuzení vnitřní tenze a tendenci nějak reagovat, i když méně přiměřeně. Důvodem je fakt, že emočně stabilní jedinec není nadměrně citlivý, a proto nebývá negativními emocemi zahlcen. Z kognitivního hlediska je patrný negativní vliv úzkosti na koncentraci a výkonnost dané paměti. Významné je i napětí, z kterého vyplývá netrpělivost při řešení úkolů. Převažuje obecná tenze preferenčně vnímat potencionální ohrožující podněty jak z okolí nebo z vlastních pocitů. Jedinec s neuroticismem má také tendenci držet se toho, co je řečeno a co platí, tedy toho správného. Nejistota je způsobena blokadou prezentace vlastních názorů a liberálnějšího uvažování. Nadměrné soustředění na hledání vhodného řešení vede k neefektivnosti a únavě. Jedinec s neuroticismem má tendenci se vyhýbat situacím, které by mohly přinést něco nepříjemného. Vzhledem ke své aprioritní negativní anticipaci ztrácí možnost získat nové poznatky a zkušenosti. Mezi inteligencí a neuroticismem existuje slabý negativní vztah. Neuroticismus lze chápat jako mediátor míry uplatnění schopnosti. Z hlediska sociálního kontaktu je spíše spojen s obavami z jeho negativního prožívání – přecitlivělost, zvýšená dráždivost, vztek, hněv a úzkost. Z toho vyplývá

menší potřeba sociálního kontaktu. Má i takové aspekty jako je pocit studu, viny či rozpaky v sociálních situacích. Jedinec s vysokým neuroticismem má tendenci si přičítat negativní charakteristiky a jeho sebehodnocení bývá nestabilní. Mívá nízkou sebedůvěru a také sklon k depresivnímu ladění a zvýšené psychické zranitelnosti. Jednoznačně s neuroticismem je spojená zvýšená citlivost na stres. Jedinec s neuroticismem reaguje na stres přecitlivěle, převážně emotivně, vztekem, tenzí, nervozitou, podrážděností a nárůstem úzkosti. Každá zátěžová situace představuje zhoršení emoční pohody. Také se zde ukazuje zkreslený pohled na situace, dochází také k tzv. ruminaci, tj. opakování přemýšlení úvah, které často vedou k nesmyslnému závěru. Potvrdilo se, že neuroticismum je primární příčinou zvýšené citlivosti ke stresu. Mírnější dávkování stresu pomáhá rozvoji účinnějších copingových strategií. Nevhodné dopingové strategie u jedince s vysokým neuroticismem bývají následkem i nedostačujících účinných řešení v daných situacích. Naopak nízký neuroticismus vede k řešení situace s větším nadhledem. Citová vyrovnanost pomáhá k účinnějšímu zvládnutí stresující situace, jedinec je schopen navazovat více sociálních kontaktů a najít více alternativních způsobů zvládnutí. Z vnějších vlivů, které ovlivňují naše osobnostní vlastnosti, to mohou být např. kvalita a stabilita manželství, narození dítěte, zaměstnání, zdravotní stav. Stabilitu osobnostních rysů může ovlivnit stálost vlivů prostředí. Mohou ji posilovat dlouhodobě neměnné vnější podněty nebo naplnění životních rolí. Důvodem změny osobnostních vlastností mohou být zkušenosti se zátěžovou tedy mezní situací. Také sociokulturní podmínky mění i osobnostní vlastnosti lidí. Neuroticismus u dítěte se projevuje úzkostní a plné obav, má sklon k pocitům studu, je labilní a dráždivé, je psychicky zranitelné, snadno se dostává do stresu, má nízkou sebedůvěru, nevěří si a má tendenci k negativnímu hodnocení. Emočně labilní jedinec s vyšší úrovní neuroticismu se příliš dobře ovládat nedovede. Přesto, že jedinec s vyšším neuroticismem prožívá některé zážitky jako více stresující, může to vést také k takové dopingové strategii, která je zaměřena na předcházení problémů. Ta bývá spojena s větším úsilím, které slouží jako prostředek ke snížení úzkosti a strachu z možného neúspěchu, proto výsledky ve škole nemusí být horší. Nezaměřuje se na podstatu problému, snaží se pouze zmírnit svůj strach a nervozitu. Pokud je strach spojen se vztahy s jinými lidmi, mívá sklon reagovat hostilně nebo se stáhnout (Vágnerová, 2010, s. 93-331).

1.3.3 Neuroticismus a dědičnost

„Genetickým základem osobnosti je individuálně variabilní dispoziční složka, jejíž uplatnění, tj. definitivní podoba osobnosti, závisí na působení komplexu vnějších vlivů, na interakci dědičnosti a prostředí. Dědičné dispozice představují takové informace, které předurčují individuálně specifický program vývoje osobnosti. Projevuje se variabilitou zrání předpokladů k rozvoji různých osobnostních vlastností a jejich koordinovanosti a integrovanosti. Jde o program, který funguje jako „celek“. Genetické informace jsou zakódovány ve formě funkčních jednotek, které jsou označeny jako geny a jsou lokalizovány na chromozomech. Jednotlivé geny se projevují a vzájemně ovlivňují v rámci větších komplexů, který se nazývá, jak již známý, genotyp. Genetické složky se neprojevují stejně, během života se mění, zejména míra jejich aktivity. Vznik určité formy dispozic je závislý na genotypu rodičů. Dědičná podmíněnost temperamentových vlastností se projevuje od počátku života, a to především sklonem k určitému emočnímu prožívání a způsobu reagování, úrovně aktivity a později i kvality pozornosti. Míra dědičné podmíněnosti temperamentových vlastností se pohybuje v rozmezí 40-60 %, v průměru na ni závisí 50% fenotypové variability. Střední stupeň heritability má neuroticismus. Zatím není jasné, jaké biologické mechanismy podmiňují rozvoj, ale analýza osobnostních rysů vede k závěru, že 50% vlastností je geneticky podmíněno a 50 % závisí na působení komplexu různých vnějších vlivů. Biologickým základem osobnosti je neurobiochemický komplex determinující rozvoj osobnostních rysů. Genetické dispozice ovlivňují rozvoj osobnostních rysů prostřednictvím CNS, která však neumožňuje jednoznačné vymezení vazby určité oblasti mozku a jednoho osobnostního rysu. Nejznámější teorie o neurofyziologickém základu hlavních osobnostních dimenzí je Grayova teorie, která pojednává o BIS (behavioural inhibition system) a BAS (behavioural approach system) systému. Jedná se o hypotetické funkční systémy, které ovlivňují reakce na jakékoli signály. BIS systém je spojen s neuroticismem, s negativním emočním laděním, úzkostností, podrážděním a s tendencí k inhibovanosti. Lidé s vyšším neuroticismem jsou citlivější k signálům ohrožení. BAS systém zprostředkovává reakce na jakékoliv signály, které jsou žádoucí či příjemné. Propojení těchto dvou systémů a jejich základů nebyl jednoznačně definován, ale něco takové nejspíše ani nelze vymezit. Tyto dva systémy nejsou funkčně odděleny a bez významu také nejsou podněty a intenzita vyvolávajícího podnětu. Z hlediska neuroticismu a jeho aktivity je nejvýznamnější pravostranný prefrontální kortex a amygdala.

Obrázek č. 2: Prefrontální cortex a amygdala

Zdroj: <http://mybrainnotes.com/memory-brain-stress.htm>

Jedinec, který má vrozené dispozice k negativnímu emočnímu ladění, inhibici a stažení, mývá více aktivován pravostranný prefrontální kortex a pravostrannou amygdalu. Amygdala a kúra kolem ní ovlivňují především tendence k prožitkům úzkosti, strachu a k inhibovanému reagování, což je základem neuroticismu. Převažující aktivita pravé prefrontální oblasti je spojena s negativními pocity a snížením osobní pohody. Neurobiologické látky netvoří jen mozkové struktury a nervové dráhy, ale také látky, které umožňují přenos nervového signálu. Neuroaktivní látky jakmile splní svoji funkci, musí být odstraněny, aby příslušný receptor neblokoval a mohl flexibilně reagovat na další podněty. Důležitá je jak úroveň hladiny příslušné látky a transportérů, tak kvalita a hustota fungování receptorů a nakonec i eliminace již nepotřebného neurotransmiteru. Jednotlivé látky podmiňují různé vzorce chování a mají důležitou roli v neurobiologických procesech, které jsou základem aktuálních projevů osobnostních

rysů. Jejich vliv není však jednoznačně vymezen pro psychologické vymezení příslušných rysů. Důležitou látkou z hlediska neuroticismu je neuromediátor serotonin, který ovlivňuje pohotovost k aktivnímu reagování. Nízká hladina se projevuje impulzivitou, dráždivostí a emoční instabilitou. Serotonin má určitou vazbu k neuroticismu, jelikož může modifikovat celkové emoční prožívání. Nízká hladina, která způsobuje rychlé odstranění serotoninu ze synapsí, posiluje sklon k depresivnímu a úzkostnému ladění. Také způsobuje tendenci vyhýbat se potencionálnímu ohrožení „harm avoidance“. Nejde vždy o hladinu serotoninu v mozku, ale i o flexibilitu jeho působení, která bývá u lidí s vyšším neuroticismem narušena (Vágnerová, 2010, s. 28-61).

1.3.4 Neuroticismus a výchova

Výchova se zařazuje mezi vnější vlivy, které se spolupodílejí na vzniku definitivní podoby dané vlastnosti. Vnější vlivy můžeme rozdělit na sdílené vnější vlivy např. rodinné prostředí, které působí na všechny členy rodiny nebo na nesdílené vnější vlivy. Jde o prenatální i postnatální vlivy biologického a psychosociálního charakteru, jako je pohlaví, pořadí narození, různá onemocnění, rozdíly v chování rodičů k jednotlivým dětem, jejich zkušenosti s vrstevníky, s učiteli a výkony ve škole. Ovšem platí, že na každého jedince působí výchova jinak. V náročném a podnětném prostředí se může jinak rozvíjet psychicky vyrovnaná osoba nebo nadané dítě, zatímco dráždivé a emočně labilní dítě tím může být stresováno (Vágnerová, 2010, s. 31).

Ukazuje se, že první tři roky života dítěte mají zásadní význam. Je to právě i rodinný styl výchovy, který určuje osobnostní rysy člověka. Zpočátku je pro dítě nejdůležitější osobou matka, která zodpovídá za uspokojení potřeb dítěte, otec později také nabývá důležitosti, stejně tak i jiní příslušníci rodiny (Fontana, 2003, s. 21).

Rozlišují se čtyři základní typy rodinné výchovy podle míry kontroly dítěte a míry projevené lásky směrem k němu. Míra kontroly určuje, zda je dítěti ponechán vlastní prostor k vyjádření, míra projevené lásky určuje, zda je dítě pozitivně přijímáno nebo zda je odmítáno. Zanedbávající výchova a její postupy jako nezúčastněnost, lhostejnost a zanedbávání mohou být výsledkem odmítání sociálních pravidel, vzpurnosti a agresivity. Autoritářská výchova je charakteristická vyžadováním autority, diktátorstvím a tvrdými tresty. Výsledkem může být dítě se zvýšeným neuroticismem, může mít problémy ve společenském životě a autoagresivitou. Disponuje ostýchavostí, svárliivostí, neschopností kompromisů a vnitřní netolerance. Ochranařský výchova má

znaky dobromyslnosti, ochraňování, shovívavosti a přivlastňování. Výsledkem je však přílišná závislost, poslušnost, malá tvořivost, povolnost, egocentrismus, emoční labilita, nesamostatnost a menší sebejistota. Nejideálnějším typem výchovy je demokratická výchova. Typickými znaky je svoboda, demokratičnost, mírné zdůvodněné tresty, podpora vědomí sounáležitosti s rodinou a podíl na rozhodování. Výsledkem bývá aktivita dítěte, nezávislost, tvořivost, otevřenost, asertivita, dobré fungování ve společnosti, emoční vyrovnanost, cílevědomost a zdravé sebevědomí. Přílišné omezování a vysoké nároky mohou zvýšit úzkostnost s potlačením agresivity. Výchova orientovaná na chybu mívá za následek pasivitu, nesprávné sebeprosazování. Rozporuplná komunikace s dítětem např. zdrobnělé oslovení pronesené zlobným tónem může vést k nejistotě, nedůvěře k okolí i k sobě a úzkostnosti. Agresivní chování způsobuje, že jedinec je nepřátelsky laděný. Nesprávnou výchovou může být i pravidlo, kde se uplatňuje „být milován“ jen za splnění určitých podmínek nebo také srovnání a porovnání s druhými. Dítě si často také může zafixovat, že dělat chybu znamená být neschopný nebo špatný. Měla by být vždy zvolena adekvátní reakce na chování dítěte. Výchova by neměla být zaměřena jenom na chybu a dítě by nemělo být přehnaně kritizováno. Dítě se naučí nevšímat si vlastních úspěchů a ztrácí sebedůvěru a pocit vlastní hodnoty. Dítě by si mělo naučit si prožít pocit vlastní úspěšnosti z dobrého výkonu a umět se ohodnotit za vlastní výkon. Další chybou může být podceňování dítěte, kdy trpí jeho sebedůvěra. Tento jedinec se bojí pouštět do nových věcí a jeho schopnosti bývají nerozvinuty (www.psyx.cz/texty/vychova-ditete-rodina).

Závěrem lze říci, že žádoucí je výchova, která respektuje osobnost dítěte, má láskyplný přístup, vytváří podnětné prostředí, ponechává dítěti přiměřenou samostatnost, nepoužívá příliš často tvrdé tresty a v neposlední řadě je třeba zmínit, že chování rodičů je vzorem pro dítě, který ho přirozeně napodobuje. Ve vztahu k úzkostnému dítěti bychom se měli snažit, aby se dítě přestalo příliš obávat. Úkolem rodiče je především chápat tento problém, soucítit s ním a zbytečně ho nevystavovat stresovým situacím. Dítě by se mělo naučit vyrovnávat s problémy a mělo by také především zažít pocit úspěchu. Cílem výchovy úzkostného dítěte je snažit se mu pomoci, aby v daném stavu vycházel se sebou samým a umělo se úspěšně vyrovnávat s většinou budoucích problémů. Dítěti bychom měli dopřát pocit bezpečí a jistoty a zároveň mu i důvěřovat. Důvěřovat schopnostem je zásadní krok na cestě k psychické odolnosti. Dítě bude také vědět, že je možné dosáhnout nějakého cíle, i když se

to neobejde bez překážek. Dítěti by se mělo vysvětlovat, proč a jak se dané situace řeší a umět ho se naučit tolerovat věci, které nejsou perfektní.

1.3.5 Neuroticismus a učení

Myšlenka, že učení dítěte je částečně ovlivněno jeho osobností se již prokázala a ukazuje se, že pokrok dětí nezávisí jen na kognitivních aspektech. Dalšími činiteli jsou postoje a zájmy dítěte, jeho motivace a emoční odezvy jako je vzrušení, přízeň a především úzkost. Některé děti mají neustále vyšší úroveň úzkosti než jiné. Ukazuje se, že tyto trvalé prvky osobnostní dimenze se projevují v každé situaci, a projevují se v jakémkoliv druhu stresu (Fontana, 2003, s. 194).

Jedna z hypotéz je, že prostředí prvního stupně poskytuje výhodu extravertům a prostředí druhého stupně a vyšší vzdělání spíše introvertům. Jedinec s vysokým skórem neuroticismu bude podávat lepší výkon v nestresovém prostředí, zatímco jedinec s nižším skórem bude vydávat lepší výkon v prostředí, kde působí intenzivnější tlaky. Může se však projevit i charakteristika oboru, kde jedinec ve vyšších ročnících vykazuje lepší výkon v humanitních studii, i když se jedná o jedince s vysokým neuroticismem. Možnost vysvětlení se může spojit s typem informací, kde nejde tolik o věcné informace, ale je možno se vyjádřit obrazně a vkládat tak do učení svoje vlastní myšlenky a pocity. Jedinec s neuroticismem vykazuje lepší výsledky ve formálně vedeném prostředí. Lépe ví, co se od nich očekává. Také zde vychází důkaz, že dívky vykazují během školní docházky sklon k vyšší míře neuroticismu, což může být také důsledkem to, proč volí spíše humanitní obory k dalšímu studiu. Vzhledem ke všem okolnostem, učitel musí být vnímavý vůči individuálním osobnostem každého dítěte. Je důležité, aby učitel chápal problémy dítěte, soucítit s ním a zbytečně ho nevystavovat stresovým situacím. Měl by vybavit dítě takovými dovednostmi, které by vedly k úspěšnému vyrovnání se s problémy, umožnit mu zažít pocit úspěchu, vybudovat si tak sebedůvěru a naučit se vyházet se sebe samým (Fontana, 2003, s. 194-195).

Učením lze modifikovat určité projevy temperamentu. Zdůrazňují se takové vlastnosti osobnosti jako je citová vyspělost a emoční inteligence. Jde o proces tzv. emocionalizace, tj. citové výchovy, která vede k vybudování takových procesů, které mohou vést k sociabilnímu sebezvoji. Může se jednat například o estetickou výchovu, která učí usilovat o krásu i v oblasti všedního dne. Využívá přitom prostředky z umění a běžných skutečností života. Potřeba konat dobro a mít altruistické návyky může souviset s mravní výchovou. Cíty nejvíce souvisejí s charakterem, méně

již s intelektem a vůlí. Vyšší city jsou předpokladem zkvalitnění sociální komunikace mezi lidmi. Značný vliv k formování citových projevů má osobní příklad. Jedinec napodobuje výrazové projevy i citové vztahy lidí, kteří jsou pro něj autoritou. Také emoční atmosféra v dané situaci a skupině se přenáší na jednotlivce. Jakékoliv hodnocení kladné či záporné má mocný vliv na utváření citových reakcí a vztahů. Na rozšíření citových zkušeností působí výchova mravních citů, kde je nejdůležitější skupinové hodnocení, chování atd. Na rozvoj estetických vlivů působí umění všeho druhu – četba, výtvarná díla, hudba, tanec atd. Intelektuální city se rozvíjejí četbou, rozhovorem a studiem. Ve výchově citů je velmi důležité se vyvarovat tzv. jevu „double bind“, kdy např. matka zavolá na dítě „pojď sem miláčku a když dítě přijde, dá mu pohlavek. Významným činitelem výchovy je sebevýchova. Významnou pomůckou může být relaxace, meditace a autogenní trénink. Také je důležité uvědomění si pozitivních životních hodnot a tím i podporovat pocit životní spokojenosti a tlumit nežádoucí emoce. (www.rudolfkohoutek.blog.cz).

1.3.6 Neuroticismus a terapie

Jak již bylo řečeno, projevy neuroticismu z fyziobiologické hlediska nelze ovlivnit, ale je možné se je naučit zmírňovat. Toho dosáhneme tím, že budeme ovlivňovat ty tělesné funkce a procesy, které mohou vést ke snížení např. stresových situací, které vedou ke snížení hladiny stresových hormonů. V aktuální stresové situaci se může použití protistresové dýchání (pomalý nádech a prudký výdech). Doporučuje se také zvolnit tempo pohybů a řeči. Umět uvolnit obličej masáží nebo umytím, chvilkové tělesné cvičení jako je rozcvička, jednoduché pohyby k uvolnění tenze, autorelaxační cvičení – Schulzův autogenní trénink, Jacobsonova progresivní relaxace, jóga, pět Tibetánů, kalanetika, některé cviky kineziologie, zaměstnat tělo pohybem a různé druhé masáže. K psychickému uvolnění může vést vnímání maličností a krásy kolem sebe, vypnutí mozku, poslech relaxační hudby, autosugesce zvládnutí situace (představit si okamžiky opravdového štěstí), myšlenková relaxace – snění imaginace, meditace a také ventilace v komunikaci (Holeček, 2003, s. 165-166).

Smyslem relaxačních technik je dosažení lepší psychické pohody prostřednictvím uvolnění. Jak je již doloženo, mezi duševním a psychickým napětím existuje velmi úzký vztah. Pokud se podaří v relaxaci dosáhnout uvolnění těla, přináší to i uvolnění do oblasti psychiky. Z této myšlenky vychází i relaxační techniky.

V relaxovaném stavu lze na EEG (elektroencefalografu) zachytit vlny o kmitočtu 8-13 Hz neboli alfa vlny. V bdělém stavu je aktivita mozku větší – jde o tzv. beta vlny o frekvenci 14-30 Hz. V relaxovaném stavu klesá i krevní tlak. Mozek a žlázy s vnitřní sekrecí produkují látky (hormony a neurotransmitery) typické pro klid a pohodu – serotonin. Naopak hladina látek uvolňovaných při stresových reakcích, jako je adrenalin, klesá. Základem relaxace je uvolnění. Na uvolnění je možné navázat dalšími formami působení jako je autosugesce nebo řízená imaginace. Autogenní trénink je zřejmě nejrozšířenější metodou. Další relaxací je Jacobsonova progresivní relaxace, která je dynamičtější a je vhodnější pro jedince, pro které je autogenní trénink až příliš klidný. Další formou relaxace jsou dechová cvičení, jejichž základem je dokonalá koncentrace na vlastní dech a jeho řízení. Pomáhá v situacích, kdy si můžeme myslet, že krizovou situaci neovládneme a explodujeme. Odvedení pozornosti nám slouží k navození získání odstupů od emocí a k navození racionálního uvažování. Další relaxační technikou může být Bensonova relaxační metoda, kde se soustředíme na svůj dech a při každém výdechu si v duchu říkáme nějaké slovo (stejně a je jedno jaké). Nedáme prostor žádným jiným myšlenkám. Když se nežádoucí myšlenky znovu objeví, jednoduše vrátíme pozornost zpět k dechu a zvolenému slovu. Při každodenním tréninku se schopnost koncentrace postupně zdokonalí a přinese hluboký odpočinek. Relaxační techniky slouží k odbourání napětí, úzkosti, fobie, pocitů méněcennosti, závislostí atd. Důležitá je motivace a vytrvalost. Relaxace není vhodná pro osoby trpící psychózou a pozor by si měli dát lidé s nízkým tlakem. Rozumně by se měl zhodnotit i aktuální zdravotní stav např. těhotenství. U naprosté většiny osob se žádné nežádoucí účinky nevyskytují (www.relaxace.psychoweb.cz/).

1.3.7 Neuroticismus a dispozice k tělesným a duševním onemocněním

Neuroticismus je považován jako jeden z rysů, který má vliv na stres a zvládnutí zátěžové situace, ovlivňuje zvládnutí průběhu nemoci nebo vztah ke zdraví jako takový. Jedinec s neuroticismem uvádí více nemocí, hůře se srovnává s nemocí a hůře vnímá své zdraví. Většina starších jedinců pak vyhledává více lékaře. Jelikož jedinec se zvýšeným neuroticismem vnímá sebe, ostatní i celý svět negativně, disponuje i větší obavou z nemoci a více vnímá různé příznaky jako nemoc. Neuroticismus je více spojen s vysokým tlakem, bolestí v krku a migrénou. Další studie ukazují, že vysoký neuroticismus je negativním faktorem v léčení nemoci a délky trvání nemoci. Neuroticismus je spojen s větší pravděpodobností výskytu psychických

a psychosomatických nemocí. Posstraumatická stresová porucha nebo syndrom (reakce na závažný stres) je také spojen s neuroticismem. Vysoký neuroticismus je spojen s velkou pravděpodobností vývoje duševních onemocnění a také s poruchami osobnosti (Grant, 2010, s. 4-19).

1.3.8 Neuroticismus a poruchy osobnosti

Nejnovější dělení poruch, které vychází z 10. revize klasifikačního systému Světové zdravotnické organizace, je mezinárodně uznávaným kompromisem mezi jednotlivými přístupy ke studiu poruch osobnosti.

Podle MKN-10 se rozlišují tyto poruchy osobnosti (Miňhová, 2002, s. 55-56):

Dissociální (antisociální) osobnost – charakteristickým znakem je absolutní nezájem o druhé a totální neschopnost empatie. Chybí pocity viny a svědomí. Dalším znakem je podezřívavost, vztahovačnost a tendence interpretovat si neutrální či přátelské chování druhých jako hostilní.

Schizoidní osobnost – je charakterizována výraznou introverzí, nadměrným zahleděním do sebe a odtržením od reality, neschopností navázat kontakt s lidmi. Vykazuje plachost, nepraktičnost při řešení životních situací. Osobnost schizoidního typu bývá hloubavá, vytváří si abstraktní systémy, má problémy v interpersonálních vztazích.

Paranoidní osobnost – hlavním symptomem je podezřívavost, vztahovačnost a tendence interpretovat si neutrální či přátelské chování druhých lidí jako hostilní. K tomuto typu patří kverulanti, fanatické a žárlivecké osobnosti.

Emočně nestálá osobnost – jejím charakteristickým znakem je impulsivní jednání, bez ohledu na jeho následky a velká proměnlivost nálady. Její zájmy a postoje jsou nevyhraněné a velmi rychle se mění. Prožívá intenzivní, ale krátkodobé emoční vztahy. Často mění povolání a střídá partnery. V praktickém životě jsou tyto osobnosti velmi nespolehlivé.

Histrionická osobnost (hysterická) – tato porucha je charakterizována sklonem ke zkreslování skutečnosti a přehnaně expresivnímu chování. Histrionická osobnost je zvýšeně sugestibilní, má potřebu být neustále středem pozornosti, její touha po ocenění a pochvale je stále nenasyčená. V jejím osobnostním obraze je sklon ke lhaní,

podvádění a manipulaci se sociálním okolím. Často se uchyluje k citovému vydírání a patofili.

Anankatická (obsedantní) osobnost – charakteristickými rysy této osobnosti jsou výrazná nerozhodnost, nejistota, nedostatek sebedůvěry, sklon k perfekcionismu až pedanterii a tendence kontrolovat a opakovat provedené činnosti. Někdy se dostávají vtíravé myšlenky či úzkosti. Svým sklonem k perfekcionismu často zneprjemňuje život svým blízkým.

Úzkostná osobnost – úzkostní jedince trpí intenzivními pocity napětí, nejistoty a strachu. Má zvýšenou potřebu kladné emoční odezvy a je citliví na kritiku. Při navazování sociálních kontaktů má strach z odmítnutí. Trpí úzkostmi a fobiemi, raději činností se vyhýbá ze strachu před selháním.

Narcistická osobnost – tato porucha osobnosti se projevuje pocity velikášství, vlastní dokonalosti a důležitosti. Narcistická osobnost je přesvědčena o své neomylnosti, všemu nejlépe rozumí, má tendenci využívat druhé lidi ve svůj prospěch.

Smíšené poruchy osobnosti (polymorfní) – u těchto jedinců jsou přítomny symptomy typické pro více poruch osobnosti.

Neuroticismus se objevuje u těchto poruch osobnosti - antisociální, paranoidní, schizoidní, úzkostná osobnost a emočně nestálá osobnost (Grant, 2010, s. 19).

Neuroticismus také ovlivňuje životní pohodu jedince a jeho životní spokojenost. Jedinec s vysokým neuroticismem je méně spokojen v životě. Bohužel znovu se ukázalo, že lidé s vyšším neuroticismem mají negativní a malaadaptivní dispozice k zvládnutí stresu. Jedinec s vysokým neuroticismem má bohužel špatnou životosprávu – cvičení, strava, vitaminy. Neuroticismus je spojen s množstvím negativních psychických okolností jako je psychopatie, stres, negativní myšlení, malaadaptivní zvládnutí stresu, nevhodná životospráva a labilita (Grant, 2010, s. 19-22).

Jelikož neuroticismus je vlastnost odvozená z příznaků neurotika tj. člověka s určitou duševní poruchou zvanou neuróza. Skoro každý člověk zná z vlastní zkušenosti alespoň některé z těchto příznaků a mezi zdravím a nemocí je zde těžké uvést přesnou hranici. Podle některých teorií žijeme ve vysokém životním tempu. U člověka s vysokým neuroticismem je pravděpodobnost neurózy vysoká (Říčan, 2010, s. 69).

1.3.9 Neuroticismus a neurotické poruchy

Sklon k neurózám vzniká často na bázi širších povahových dispozic, dále pak na bázi nevhodné výchovy v dětství a dalších exogenních činitelů (Kohoutek, 2002, s. 285).

Klasifikace neurotických poruch (Kohoutek, 2002, s. 286 - 287):

Úzkostná neuróza – jde o soubor úzkostných stavů, obvykle doprovázeny u tělesných příznaků potížemi vegetativními a kardiovaskulárními. Někdy mívají tyto stavy panický charakter a mohou vést i k pokusu o sebevraždu. Úzkostné stavy vedou k poklesu výkonnosti člověka, sebejistoty, zvyšuje se podrážděnost a tím i riziko vzniku konfliktu.

Hysterická neuróza – jedná se o primitivní obranné reakce na svízelné situace, které mívají mnohdy teatrální a bouřlivý průběh a mají tendenci se opakovat.

Fobická neuróza – je charakterizována vtíravými, vetřelými strachy – emoční obsese. Každý fobie je chorobný strach z předmětu, osoby nebo situace. Často vznikají nevhodnými výchovnými zásahy v dětství. Rozlišují se podle objektu, na který je strach zaměřen.

Nutkavá obsedantní neuróza - v popředí poruchy stojí vnitřní nucení, naléhání, puzení v oblasti emočního a volního jednání a v oblasti myšlení. Z příznaků to bývá nejčastěji nespavost a depresivita. Někdy se k nutkavé neuróze řadí také kleptomanie.

Depresivní neuróza – znakem je chorobně smutná nálada, útlum celé psychiky, hybnosti, zpomalenost. Průběh bývá často zdlouhavý, prognóza je dobrá. Depresivní reakce jsou patrně nejčastější a můžou vést i k sebevraždě.

Neurastanie (orgánová neuróza) – jde o pokles pracovní energie, fyzická a duševní únavnost, denní ospalost, poruchy spánku, nechutenství, třesy, bolesti hlavy a páteře, závratě. Jedná se o vysokou dráždivost, ale rychlou unavitelnost. Bývá často doprovázena potížemi depresivními a anxiozními.

Psychastenie – snížené sebevědomí, úzkostlivá ustaranost, zúžení zorného pole při nesnázích, malá průbojnost, nerozhodnost, fobie, abnormální vztahovačnost.

Hypochondrická neuróza - jedinec má nadměrný zájem o tělesné funkce s chorobným strachem ze závažného onemocnění.

Účelová neuróza – nejčastěji bývají u tohoto druhu neuróz potíže hysterické, hypochondrické a neurastenické. Účelové reakce jsou relativně časté jako přídatná reaktivita u jiných základních obrazů.

1.3.10 Neuroticismus z hlediska vývojové psychologie

Temperamentové projevy jsou patrné již v prenatálním období. V batolícím a předškolním věku je obecně emoční prožívání velmi intenzivní, ale také proměnlivé a málo stabilní. Tento projev se projevuje až do počátku školního věku. Ve školním věku dochází k postupnému zklidňování a stabilizaci a větší emoční vyrovnanosti s menší impulzivitou. Pro období dospívání je typické dočasné rozkolísání emočního prožívání a reagování. V dospělosti dochází k celkovému zklidnění, větší stabilitou a odolností. V chování lze rovněž pozorovat větší vyrovnanost a sebeovládání. Stáří je typické pro zpomalení osobního tempa a nápadnou změnou reaktivity. Dochází ke snížení intenzity reakcí, ale v emoční oblasti dochází naopak ke zvýšení lability a citlivosti. Snižuje se tolerance k různým podnětům, citové vztahy jsou však hluboké a trvalé (Vágnerová, 2005, s. 226).

1.4 Přehledová studie výzkumu neuroticismu

Neuroticismem a jeho korelací s ostatními vlastnostmi se již zabývala a současně zabývá mnoho prací. Jedna z nejpoužívanějších metod je použití dotazníků „Big Five“. Ve většině výzkumů se zkoumá vliv osobnostních rysů „Velké pětky“ na další vlastnosti osobnosti a aspekty lidského života. Všechny výzkumy pocházejí ze zdroje www.sciencedirect.com, kde se objevuje velké množství výzkumů zaměřených na zkoumání rysů osobnosti.

1.4.1 „Materialism: Profiles of agreeableness and neuroticism“

David C. Watson (2014) provedl studii mezi vysokoškolskými studenty, kde zjišťoval korelaci mezi neuroticismem, materialismem a přívětivostí. Zjišťuje, že vysoký stupeň materialismu u studentů koreluje s vysokým stupněm neuroticismu a nízkým stupněm přívětivosti. Zatímco střední stupeň materialismu vykazuje buď vysoký stupeň neuroticismu a přívětivosti nebo naopak nízký stupeň neuroticismu a přívětivosti. Nízký stupeň materialismu vykazuje nízký stupeň neuroticismu a vysoký stupeň přívětivosti. Poslední zmíněnou korelaci vysvětluje tím, že jedinci s nízkým neuroticismem nemají tak velkou schopnost kontrolovat a regulovat své materialistické impulsy. Dalším impulzem k vysokému stupni materialismu a neuroticismu může být také kompenzace negativní minulých zkušeností a pocitu deprivace.

1.4.2 „Is the relationship between intelligence and trait Neuroticism mediated by test anxiety?“

J. Moutafi, A.Furnham a I.Thausis (2005) zjišťovali vztah mezi inteligencí, neuroticismem a úzkostí. Korelační analýza ukázala celkem u 213 účastníků, že inteligence je ovlivněna stupněm úzkosti. Vysoký stupeň úzkosti koreloval s vysokým stupněm neuroticismu a nízkým stupněm inteligence. U korelace s nízkým stupněm úzkosti a inteligence není však patrná tak vysoká míra korelace. Závěrem lze říci, že stupeň míry inteligence a neuroticismu je zprostředkován mírou úzkosti.

1.4.3 „The relationship between extraversion, neuroticism and aspekt of trait affect“

P. Verduyn a K. Brans (2011) se zabývali ve svém výzkumu vztahem mezi neuroticismem, extraverzí a emocemi. Korelační analýza zjistila, že neuroticismus silně koreluje s dobou trvání a intenzitou negativních emocí, zatímco extraverze pozitivně koreluje s délkou trvání a intenzitou kladných emocí. Výzkum dále ukázal, že délka

trvání pozitivních emocí je silným prediktem extraverze a naopak frekvence záporných reakcí je prediktem neuroticismu.

1.4.4 „Creativity and neuroticism“

L. Sapranaviciute a L. Sinkariova (2010) zjistili, že osobnostní rys neuroticismus negativně koreluje s vlastnostmi jedince, které se přiřazují ke kreativitě - sebevědomý, egoistický, sexy, má široké zájmy, zasvěcený a pozitivně koreluje s vlastnostmi, které se nespojují s kreativitou jako je poslušnost a nedůvěřivost.

1.4.5 „The link between neuroticism and perfectionistic concerns: The mediating effect of trait emotional intelligence“

Martin M. Smith (2013) zjistil ze vzorku 223 vysokoškoláků, že jedinci s vysokými perfekcionalistickými obavami mají přehnaně negativní reakce na své selhání, velice o sobě pochybují a mají nadměrné obavy z kritiky druhých. Jsou velmi úzkostní. Zatímco neuroticismu robustně souvisí s perfekcionalistickými obavami, studie dále zkoumala, zda rys emoční inteligence zprostředkovává vztah mezi neuroticismem a perfekcionalismem. Jedinci vysoko na dimenzi neuroticismu, ale nižší emoční inteligencí, jsou náchylnější k perfekcionalistickým obavám.

1.4.6 „Intrusive thoughts mediate the association between neuroticism and cognitive function“

Elizabeth Munnoz et al (2013) zkoumali ve výzkumu, kterého se zúčastnilo 317 respondentů, vztah mezi neuroticismem a vtíravými myšlenkami. Přestože výzkum ukázal negativní asociace mezi rysem neuroticismu a kognitivními funkcemi, bylo zjištěno, že tendence prožívat vtíravé a negativní myšlenky je potencionální mediátor vztahu mezi neuroticismem a kognitivními funkcemi. Ukázalo se, že vtíravé myšlenky negativně ovlivňují kognitivní funkce.

1.4.7 „What role does neuroticism play in the association between negative job characteristics and anxiety and depression?“

Tom Booth et al.(2013) zjišťovali vztah mezi depresí, úzkostností a pracovním výkonem. Z výzkumu 372 respondentů vyplynulo, že neuroticismus koreluje s vlastnostmi týkající se pracovního výkonu. Výrazně se projevil vztah rysu neuroticismu na pracovní výkon. Psychické vlastnosti a požadavky silně ovlivňují úzkostnost a sociální podmínky silně korelují s depresí. Vyšší riziko deprese se projevuje tam, kde je nízká kontrola činnosti.

1.5 Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc

Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (ZDVOP) jsou zvláštními pobytovými zařízeními pro ohrožené děti zakotvenými v § 42 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Původním záměrem těchto zařízení bylo fungovat jako krizová zařízení pro děti v tísní na akutní a krátkodobou dobu, avšak později došlo v poslanecké sněmovně k jejich začlenění mezi instituty náhradní výchovy v zákoně č. 94/1963 Sb., o rodině, čímž došlo k naprosté obměně koncepce těchto zařízení a jejich vývoj se ubíral jiným směrem. Bylo třeba nastavit a zpřesnit právní stránku týkající se ZDVOP, nastavit podrobnější pravidla činnosti a zdůraznit individualizaci péče o děti v ZDVOP. V současné době je zákon účinný.

1.5.1 Charakteristika zařízení pro okamžitou pomoc

Institut ZDVOP vychází z jedné ze základních politik právního státu, kterou je zajištění ochrany svým obyvatelům. Stát musí mít nastaven takový sociálně-právní systém ochrany dětí, který by měl zajistit a podpořit zdravý vývoj dítěte v biologické rodině. Pokud pak dojde k vážnému ohrožení či narušení příznivého vývoje dítěte v biologické rodině, je stát povinen zasáhnout. Je potřebné, aby došlo co k nejmenšímu narušení nepříznivé situace a je potřeba usilovat a setrvání dítěte v jeho přirozeném prostředí a aby prostředky k odebrání dítěte jeho rodičům či zásah do rodičovské zodpovědnosti bylo jen v případě nezbytně nutném. Může se i stát, že dítě se ocitne bez jakékoliv péče například v důsledku úmrtí rodičů či jejich náhlé hospitalizace. Charakteristika zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc byla začleněna spolu se vznikem zákona o sociálně právní ochraně dítěte z roku 1999, s účinností od 1. 4. 2000. V § 42 stanoveno, že ZDVOP poskytují ochranu a pomoc dítěti, které se ocitlo bez jakékoliv péče nebo jehož život nebo příznivý vývoj jsou vážně ohroženy, případně pokud jde o dítě tělesně nebo duševně týrané nebo zneužívané anebo o dítě, které se ocitlo v prostředí nebo situaci, kdy jsou závažným způsobem ohrožena jeho základní práva. Ochrana a pomoc takovému dítěti spočívá v uspokojování základních životních potřeb, včetně ubytování, a v zajištění lékařské péče zdravotnickým zařízením, psychologické a jiné obdobné nutné péče. Prakticky stejné znění nalezneme v zákoně dodnes, pouze byl rozšířen o okruh dětí, které se ocitnou bez přiměřené péče v důsledku úmrtí rodičů nebo jejich pobytu ve zdravotnickém zařízení. Dítě lze přijmout na základě rozhodnutí soudu, žádosti oddělení sociálně-právní ochrany dětí obce s rozšířenou působností, žádosti zákonného zástupce, žádosti dítěte. Přijetí je možné

kdykoliv, v kteroukoliv denní i noční dobu. Provoz je nepřetržitý. Kapacita zařízení je 28 dětí.

1.5.2 Charakteristika Robinsonu Stod

Robinson Stod je zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc zřízené podle §42 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, jako odloučené pracoviště Dětského domova Staňkov. V tomto se již vystřídal zhruba 46 dětí. Zařízení poskytuje ochranu a pomoc dětem do 18 let. Jedná se o děti, které se ocitly v životní tísni, nemají jakoukoliv péči přiměřenou věku a jejichž život, zdravotní stav a přiměřený vývoj či základní práva jsou vážně ohrožena. Domov poskytuje kromě základních potřeb dítěte jako je stravování, ubytování a ošacení i výchovnou péči, poradenství, terapeutickou a odborně ambulantní péči. Vytváří dětem takové podmínky, aby se mohly připravovat na školní vyučování s dohledem, doprovod dětí do školy a ze školy. Dále je umožněno dětem mít každodenní styk s rodinou a dále pak spolupracuje s OSPOD s cílem sanace rodinného prostředí. O děti se pečuje obdobně jako v rodině po všech stránkách. Děti se přijímají přímo, bez předchozího pobytu v diagnostickém ústavu nejen na základě předběžného opatření, ale i na žádost rodičů nebo samotného dítěte. Pokud je v dosahu dosavadní škola, navštěvují děti svoji původní školu. Děti jsou v zařízení jen po dobu nezbytně nutnou – než se po vyřešení situace mohou vrátit domů nebo než je pro ně nalezeno jiné vhodné řešení (www.ddstankov.cz).

2 Praktická část

2.1 Specifikace výzkumu a výzkumný soubor

V teoretické části jsem se snažila přiblížit problematiku tématu „neuroticismu“ jako takového, přiblížila jsem historii vzniku tohoto rysu osobnosti, vývoj a jeho charakteristiku. V praktické části jsem provedla výzkum v Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc ve Stodě. K provedení výzkumu jsem si vybrala jak kvantitativní tak kvalitativní metody. Zkoumám, zda se objeví v tomto zařízení dimenze neuroticismu. Zkoumaným vzorkem jsou klienti zařízení ve věku od 15 do 17 let.

2.2 Výzkumný cíl

Základním výzkumným cílem bylo zjistit, zda se v Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc Stod objeví u dětí zvýšená dimenze neuroticismu, jaké má příznaky a projevy.

2.3 Výzkumné otázky

Výzkumná otázka č. 1

Jak velké procento dětí v zařízení vykazuje vyšší stupeň neuroticismu?

Výzkumná otázka č. 2

Existuje rozdíl v dimenzi neuroticismu mezi pohlavími?

Výzkumná otázka č. 3

Lze najít znaky neuroticismu ve výtvarném projevu zkoumaných dětí?

2.4 Výzkumný soubor

Tabulka č. 4: Výzkumný soubor

	Jméno	Narození	Věk
1.	Tonda	23. 11. 2005	8
2.	Vendula	05. 05. 2005	8
3.	Jan	10. 03. 2005	8
4.	Ota	13. 03. 2004	9
5.	Dominik	19. 11. 2004	9
6.	Martina	24. 05. 2004	9
7.	Jana	26. 01. 2004	10
8.	Nela	11. 07. 2003	10
9.	Petr	14. 07. 2003	10
10.	Pavel	10. 02. 2003	11
11.	Marta	19. 06. 2002	11
12.	Nora	11. 04. 2001	12
13.	Klára	15. 11. 2001	12
14.	Vlasta	16. 06. 1999	14
15.	Jaromír	30. 12. 1999	14
16.	Jan II.	30. 06. 1998	15
17.	Bára	22. 09. 1998	15
18.	Dana	07. 10. 1998	15
19.	Oscar	04. 03. 1998	16
20.	Anna	11. 09. 1997	16
21.	Eva	14. 12. 1996	17
22.	Soňa	10. 07. 1996	17

Zkoumané děti jsou ve věku 8 až 17 let. Z toho 3 děti jsou 8leté, 3 děti jsou 9leté, 3 děti jsou 10leté, 2 děti jsou 11leté, 2 děti dvanáctileté, 2 děti jsou 14leté, 3 děti jsou patnáctileté, 2 děti jsou 16leté a dvě jsou 17leté. Věkové rozložení dětí je tedy v základě rovnoměrné. Pokud jde o pohlaví dětí, tvoří zkoumaná skupina 9 chlapců a 13 dívek. Mírná převaha feminního prvku odpovídá rozložení v populaci u dětí.

2.5 Metodologie výzkumu

Pro svůj výzkum jsem zvolila několik metod, které jsou zaměřeny na rozbor osobnosti. V první fázi se nejprve snažím prostřednictvím dotazníků B – J. E. P. I a EPQ – R zjistit výsledky dimenze neuroticismu u každého dítěte. V druhé části pak sleduji dimenzi neuroticismu ve výkresech dětí pomocí rozboru spontánního výtvaru každého dítěte. V třetí fázi rozebírám v kazuistice chování každého dítěte pomocí pozorování a shrnuji výsledky z testů a rozborů kresby každého dítěte.

2.5.1 Dotazníky B – J. E. P. I a EPQ – R

Jedná se o kvantitativní metody, konkrétně o testy osobnosti. Charakteristika těchto testů je popsána v teoretické části v kapitole 1.3.

2.5.2 Rozbor kresby

Dětská kresba je považována za výbornou cestou k poznání dětské psychiky. Výtvarný projev se společně s pohybem řadí mezi hlavní aktivity v dětském věku. Dětská kresba nabízí dítěti možnost, jak se vyjádřit neverbálním způsobem. Rozbor kresby je vhodným prostředkem k zjištění osobnostních rysů. Z obrázku lze vyvodit stupeň extraverte a introverze, tendence k dominantnímu nebo submisivnímu chování. Obrázek často ukazuje nějaký zážitek dítěte a také míru sebevědomí dítěte. Diagnostika dětské kresby se stává součástí mnoha diagnostik. Jedná se o kvalitativní metodu (Holeček, 2003, s. 24).

2.5.3 Pozorování

Pozorování je kvalitativní metoda, která umožňuje cílevědomě, soustavně a plánovitě pozorovat nějaký jev nebo proces. Jedná se o klinickou metodu. Zvolila jsem si tuto techniku, jelikož ji mohu použít při své práci. Pozorování jsem prováděla náhodně. Výsledky jsem si průběžně zaznamenávala. Předmětem mého pozorování jsou klienti ze Zařízení pro okamžitou pomoc Stod. Pozorování jsem prováděla dlouhodobě a to v období 2012 - 2014.

2.5.4 Kazuistika

Jako jedna z hlavních metod výzkumu je kazuistika. Jedná se o kvalitativní metodu výzkumného sledování jednotlivých případů. Spočívá v tom, že u každého dítěte popíši anamnézu dítěte a sleduji jeho chování.

2.6 Rozbor výzkumu

2.6.1 Rozbor dotazníků B – J. E. P. I. a EPQ – R

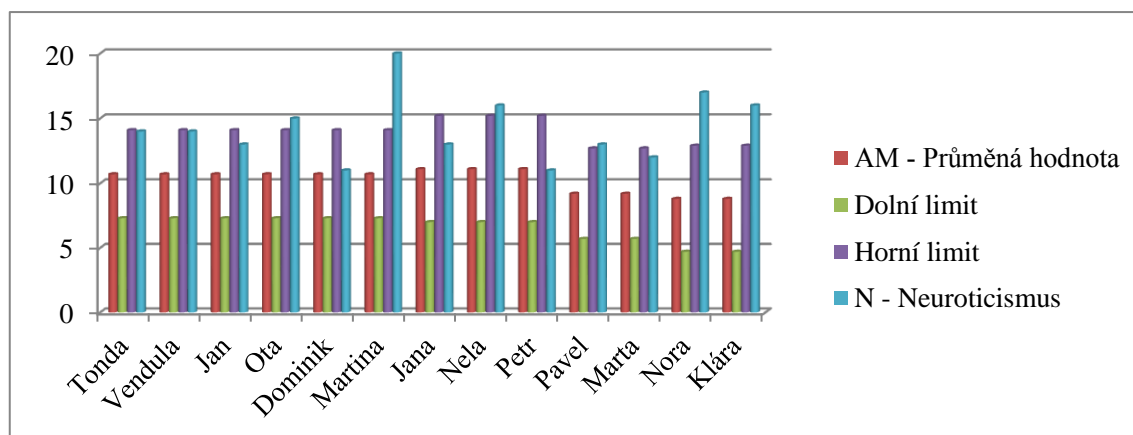
B – J. E. P. I.

V tomto dotazníku se osoba s vysokým skórem neuroticismu charakterizuje jako osoba úzkostlivá, plná obav, ustaraná, náladová a často upadající do depresí. Pravděpodobně špatně spí a trpí psychosomatickými poruchami. Je mimořádně citlivá, intenzivně reaguje na všechny druhy podnětů, má těžkosti se uklidnit i po minimálním emočním zážitku. Jeho hlavní charakteristikou je permanentní zaobírání se věcí, které mohou špatně dopadnout a silnými emočními reakcemi na tyto myšlenky.

Tabulka č. 5: Neuroticismus u dětí v Robinsonu ve věku 8 - 15 let

Jméno	Průměrné hodnoty	Standardní odchylna (dolní limit)	Standardní odchylna (horní limit)	Neuroticismus
Tonda	10,7	7,3	14,1	14
Vendula	10,7	7,3	14,1	14
Jan	10,7	7,3	14,1	13
Ota	10,7	7,3	14,1	15
Dominik	10,7	7,3	14,1	11
Martina	10,7	7,3	14,1	20
Jana	11,1	7	15,2	13
Nela	11,1	7	15,2	16
Petr	11,1	7	15,2	11
Pavel	9,2	5,7	12,7	13
Marta	9,2	5,7	12,7	12
Nora	8,8	4,7	12,9	17
Klára	8,8	4,7	12,9	16

Graf č. 1: Neuroticismus u dětí v Robinsonu ve věku 8 – 15 let

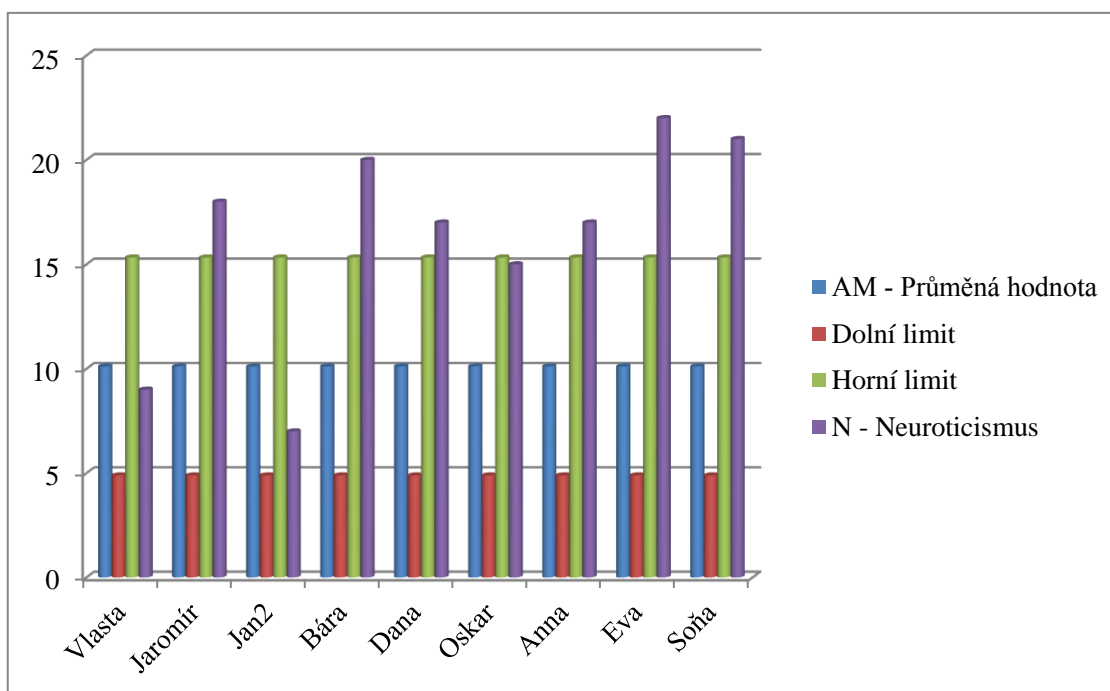
EPQ – R

V tomto dotazníku se vysoké skóre neuroticismu definuje jako silná emoční labilita. Osoby s vysokým skóre mají tendenci velmi citlivě reagovat na podněty a mají potíže se následovně zklidnit. Tyto osoby si stěžují na nejasné somatické potíže. Mají mnoho obav, trpí úzkostností a mají dráždivé emocionální pocity. To se může vyvinout ve stresu až v neurotické poruchy.

Tabulka č. 6: Neuroticismus u dětí v Robinsonu ve věku 15 – 18 let

Jméno	Průměrné hodnoty	Standardní odchylka (dolní limit)	Standardní odchylka (horní limit)	Neuroticismus
Vlasta	10,11	4,89	15,33	9
Jaromír	10,11	4,89	15,33	18
Jan2	10,11	4,89	15,33	7
Bára	10,11	4,89	15,33	20
Dana	10,11	4,89	15,33	17
Oskar	10,11	4,89	15,33	15
Anna	10,11	4,89	15,33	17
Eva	10,11	4,89	15,33	22
Soňa	10,11	4,89	15,33	21

Graf č. 2: Neuroticismus v Robinsonu u dětí ve věku 15 – 18 let

2.6.2 Rozbor kresby

Tonda

Z kresby je patrné, že se chlapec cítí sám. V kresbě je zřejmé, že je dítě spíše introvertní a nesocializovaný. Cítí se osamělý, má menší sebevědomí. Měl konflikty s otcem, který byl velmi agresivní. To se promítá i do jeho kresby. Má přání a tužby, nejraději by byl sám a změnil jeho současnou situaci. Chybí mu schopnost komunikace.

Vendula

Dívka se jeví jako osobnost. Je zvědavá, přemýšlí o sobě i ostatních. Někdy je vztahovačná a může se to projevit náladami. Z kresby je patrný zájem o poznání. Jeví se spíše jako extravertní, ale také více emocionálně labilnější. Má celkem dobré mínění o sobě, věří si a je emocionálně založená. Výkres je trochu nedbalý a ukazuje silně nerealistickou hlavu, což je také znak neuroticismu.

Jan

Jeví se jako více extravertní, ale někdy nesmělý. Má nad sebou sebekontrolu. Dobře se adaptuje. Je ovlivněn matkou. Svoji situaci doma hodnotí negativně a je si vědom dané situace a je s ní smířen. Nehledá jiné cesty k seberealizaci. V čarách se ukazuje menší labilita.

Ota

Chlapec si příliš nevěří a hledá také cesty k sebepoznání. Jeví se jako emocionálně labilnější. Má upevněnou představu o otci a matce. Z obrázku je patrné, že by rád poznal jiné cesty k sebepoznání. Z vyobrazení padající postavy se může jednat i o úzkostnost.

Dominik

Chlapec touží velmi po vědění. Přemýšlí o sobě. Někdy vykazuje silné úzkostné a depresivní stavy. Touží po přítomnosti matky, s kterou má momentálně konflikt a velmi o tom přemýšlí. Jeví se jako silná osobnost. Má velké sebevědomí. Neprojevuje se jako extravertní, ale také ne jako labilní. Postavu nakreslil realisticky. Spíše čáry, které jsou velmi neupravené a použité barvy jako je černá a fialová můžou poukazovat na momentální nepříznivý psychický stav chlapce.

Martina

Cítí se jako ryba ve vodě a cítí se sama. Do kolektivu moc nezapadá. Může to být i důsledek jejího infantilního chování. Táhne k introverzi, je labilní, a je ráda sama. Dobře se avšak adaptuje. Z kresby je patrný exhibicionismus oděvu, což také ukazuje znak neuroticismu.

Jana

Momentálně prožívá úzkostné stavy, může to být díky problémům v rodině. Otce ani nezobrazila. Noc může být zdrojem mnoha dětských úzkostí a také tajemství. Nezobrazila ani sama sebe, myslí více na situace v její rodině, na matku a bratra, kteří pro ni znamenají stabilitu. V sociálním kontaktu je otevřená. Jeví se jako extravert, směřuje do budoucnosti.

Nela

Projevu tendence něco změnit, někam uniknout. Nemá o sobě velké mínění. Emocionálně se moc neprojevuje, projevuje se spíše jako introvertní a labilní. Někdy projevuje nedostatečnou kontrolu nad sebe samou.

Petr

Disponuje silnou sebekontrolou. Nemá ani velké cíle, drží se při zemi. Nemá velké sebevědomí. Cítí se dobře ve „zlaté střední cestě“. Chybí mu vztah s otcem, který před rokem zemřel. To i znázornil v kresbě. Má celkem dobré sociální vztahy. Jeví se jako stabilní.

Pavel

Nemá kontrolu sám nad sebou, patrná je jeho emoční nestabilita. Nakreslil postavu bez trupu. V kresbě se projevují jeho sexuální atributy jako sympatie ke stejnému pohlaví.

Marta

Dívka se jeví jako extravertní a otevřená zkušenostem avšak labilnější. Je to silná osobnost, někdy výbušná a příliš afektivní. Je si vědoma své výbušnosti a náladovosti a ráda by to změnila. Vykazuje určité znaky sexuality.

Nora

Nora ukazuje znaky perfekcionalismu. Je labilní, ale perfekcionalismus jí brání se více uvolnit. Je si vědoma svých vlastností a přemýšlí o sobě, má své velké cíle. Je velmi nadaná až talentovaná.

Klára

Dívka se jeví jako nestabilní, avšak extravertní. Její emoční labilita také na druhé straně ukazuje na její citlivost. V sociálních vztazích je vyrovnaná, ráda navazuje kontakty. Ukazuje se jako méně mentálně vyzrálá. V kresbě se ukazují problémy, které souvisí s muži.

Vlasta

Nevyjadřuje svoje emoce. Projevuje se jako uzavřená tím, že bojuje se současnou situací, kterou by ráda změnila. Bojuje i sama se sebou, nechce se projevovat. Oporu hledá v sociálních vztazích, hlavně v kamarádkách. Vyjadřuje také jistou pózu, chce si zachovat svůj styl, hledá výjimečnost. Patrná je negace, protože je v období puberty. Celkově však působí stabilně a vyrovnaně.

Jaromír

Jaromír se snaží navenek ukázat svoji nepřístupnost. Ukazuje se jako bojovník. Ukazuje, že dokáže bojovat s každou nepřízní. Trpí úzkostnými stavy až depresivní stavy, snaží se čelit tomu, co přijde. Má své hranice, které dodržuje. Jeví se jako labilní až neurotický.

Jan II.

Jan někdy v sobě dusí svoje emoce, válčí sám v sobě, nedává to na sobě znát. Může to být i vzhledem k současně situaci, která je nevyrovnaná. Hledí na sebe, nejraději by hleděl jenom sám na sebe. Vyhledává oporu v kamarádech, v kolektivu.

Bára

Z kresby je patrný znak extrémní symetrie. Ráda by přijímala nějaké podněty a je zručná. Má ráda sport, má koníčky. Také má kontrolu nad sebou. Z výkresu je patrná jistá duševní prázdnota.

Dana

Jeví se jako nestabilní. U Dany je výrazný prvek toho, že na sebe moc nehledí, ráda se stará o druhé. Má nízké sebevědomí. Nakreslila také hlavu bez trupu.

Oscar

Projevuje se jako citově založený. Je možné, že prochází obdobím zamilovanosti. Může být také impulsivnější. V mentální zdatnosti bude vykazovat spíše podprůměr.

Anna

Anna vykazuje mentální nevyzrálost a zaostalost. Je však empatická, má přátelskou povahu. Momentálně vnitřně řeší svoji současnou situaci. Jeví se také jako nestabilní. Vyobrazila se bez trupu.

Eva

Dívka neodevzdala výkres.

Soňa

Emočně chladná a vnitřně napjatá. Chce být jedna z těch nejlepších, vyrovnává se sama se sebou. Je nedsílná a nechce o sobě mluvit.

2.6.3 Kazuistiky jednotlivých dětí

Tonda

Chlapec se narodil 23. 11. 2005. V Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc Stod je umístěn z důvodů uváděných jako sociálních. Celkově se jeví jako psycho-sociálně nezralé dítě s patrnými výchovnými deficity s nedůslednou stimulací. Nejeví se jako primárně mentálně deficitní, spíše jako sociálně zanedbávaný. Z pozorování je patrná výrazná agresivita. Reaguje často útočně. Někdy projevuje znaky zatrpklosti a nudy. Neumí si sám najít činnost, čeká na vnější podněty a je pasivní. V kolektivu se také dostává někdy do konfliktu, reaguje agresivně. Matka chlapce již dlouhodobě nenavštěvuje. Jeví se jako labilnější a reaguje vznětlivě na podněty, proto je také méně často vyhledává. Chlapec také disponuje ADHD, která se projevuje skrze jeho agresivitu, impulzivitu, někdy zvýšenou hyperaktivitou a také vadami řeči. Jeví se také jako frustrovaný.

Vendula

Dívka, narozená 5. 5. 2005, je umístěná v Robinsonu se třemi sestrami z důvodů špatné finanční situace v rodině a obtížemi s bydlením. Umístěna v zařízení od roku 2012.

Děvče reaguje bez obav, je avšak pasivní a má skoupé odpovědi se značnými latencemi. Komunikuje v pomalém tempu, často váhavě. Vykazuje znaky zkřížené laterality. Dívka však také projevuje zájem a zvědavost. Někdy vykazuje emocionální labilitu tím, že se rozbrečí nebo je vznětlivější v nějaké emocionálnější situaci. V kolektivu se příliš neprojevuje. Vendula se jeví i jako přemýšlivá, přemýšlí také o sobě. V kolektivu se spíše jeví jako pasivní až introvertní. Není vůdčí typ.

Jan

Jmenovaný je narozený 10. 03. 2005, umístěn v Robinsonu ve Stodě od května 2012 spolu se starším polorodým bratrem pro obtíže matky v souvislosti s nadužíváním alkoholu.

Chlapec je v kontaktu spontánní a živý. V rozhovoru je řečný a aktivní, avšak ve výrocích jednoduchý. Svě sdělení doprovází expresivitou motorických reakcí. V kontaktu s lidmi nemá problémy s přizpůsobením, zachovává si ale vlastní autonomii. Viditelný neklid může signalizovat snadnější psychickou destabilizaci v zátěžových

situacích, které momentálně zažívá vzhledem k jeho situaci. Nyní je chlapec v péči Pedagogicko-psychologické poradny v Plzni. pro obtíže dyslektického spektra v pásku hranice s věkovými normami s potřebou integrace. Chlapec právě vzhledem k požadavkům kladených z okolí může vykazovat menší labilitu.

Ota

Chlapec je narozen 13. 3. 2004 a je umístěn v zařízení vzhledem ke špatným sociálním podmínkám rodiny. S matkou se navštěvují, ale jen zřídka. Chlapec jeví prvky ADHD, avšak poruchu nemá diagnostikovanou. Někdy se projevuje až záchvaty s afektivními epizodami. Ve škole je podprůměrný, avšak v přírodovědných oborech šikovný. Jeví se jako labilnější.

Dominik

Chlapec se narodil 19. 11. 2004, v Robinsonu je umístěn ze sociálních důvodů.

Chlapec je nejistý, sociálně neobratný, řečově je málo vybavený. Neangažuje se, neprojevuje zájem o interakci. Snaží se vyvarovat se z úkolových situací. Pracovní tempo je velmi rozvolněné. Jeví se jako žák sociálně nevyspělý, výchovně zanedbaný s nedostatečným rozvojem volných složek osobnosti a nenavozenou cílenou práce schopností. Nezabudovány návyky dokončovat úkoly, není motivován k dosažení úspěchu. V kolektivu se chlapec jeví jako pasivní, není aktivní a nezapojuje se do činnosti. Je spíše samotář. Nemá potřebu komunikace s dospělými, není však konfliktní.

Martina

Dívka se narodila 24. 5. 2004, je umístěna v Robinsonu od roku 2012 vzhledem k hádkám otce s dcerou a babičkou, která se o dívku již nemohla starat. Dle vyjádření dívky, otec byl hrubý a mlátil ji.

Dívka má sklony reagovat infantilně, má regresivní návraty k projevům mladšího dítěte. Jinak v kontaktu reaguje standardním způsobem. U dívky jsou patrné důsledky výchovné nejednotnosti v rodině a instabilita ve výchovném poli. V činnosti setrvává jen na povrchu, s úkolem se příliš nespojuje. Snaží se skončit v krátkém čase, chybí hloubka a soustředění a sebekontrolní mechanismy. Činnosti jsou provázeny neklidem a instabilitou.

Jana

Dívka se narodila 26. 1. 2004, umístěna je v zařízení vzhledem k problémům matky s alkoholem spolu s ročním bratrem.

Jana se jeví jako živé a komunikativní dítě. Je spontánní a výřečná. Má starost o druhé a hlavně o bratra. Často mluví o své situaci, která je pro ni momentálně velmi tíživá.

Nela

Dívka se narodila 11. 07. 2003, je umístěna v Robinsonu od února 2012. Je umístěna v zařízení se třemi sestrami z důvodu bytových a finančních potíží v rodině.

Z kontaktu je patrné, že se často vyhýbá negativním situacím. Může jít také o pocit nějaké vlastní viny, kterou vykazuje v hodnoceních a jejich situaci. Ve slovních projevech vykazuje viditelně vyšší tenzi. Vykazuje celkové vyšší psychické přepětí.

Z pozorování je patrné, že dívka má často výkyvy nálad, někdy usměvavá, někdy zamračená. Často kárá svoje sestry. Při úkolech je zpočátku soustředěná, po chvíli soustředěnost klesá. Někdy reaguje afektivními reakcemi na situaci.

Petr

Chlapec se narodil 14. 7. 2003, umístěn v Robinsonu s polorodným mladším bratrem z důvodu alkoholismu matky.

Chlapec se v kontaktu projevuje klidně, je si nejistý, v rozhovoru slušný. Nejistě vyjadřuje své myšlenky a emoce, odpovídá jednoduše, má slabší reakční pohotovost. Emoční ladění se jeví relativně stabilně, usmívá se, skrývá svoji nejistotu. V úkolech chlapec projevuje svou nižší sociální zdatnost, přesto hledá způsoby jak odpovídat intaktně a vyhnout se konfliktním situacím. Často blokuje průchod přirozeným emocím. Lze usuzovat intenzivnější vnitřní vnímání neuspokojivé zátěžové situace, které ho nutí více pozornost upínat na budoucnost na úkor spontánního prožívání bezprostřední přítomnosti. Kriticky sleduje vlastní city, brání se jejich otevírání, sebekontroluje se a potlačuje je z obav vlastní slabosti. Distancovaný odstup volí jako obranu proti možným sporům, je však těmito požadavky vyčerpán. Nevyhledává zátěžové situace a vyhýbá se konfliktům.

Pavel

Jmenovaný se narodil 10. 2. 2003, je umístěn v Robinsonu od března 2012 se svými třemi sourozenci z důvodů zanedbání výchovy ze strany rodičů.

V kontaktu je zpočátku nejistý, jeví se jako neklidný s nervozitou, ale tenzi po čase odbourává. Spolupracuje, je motivovaný a snaží se uspět. Pozitivně reaguje na stimulační pochvalu, či povzbuzení. Neprojevuje navenek úzkostné stavy a jiné emoční disbalance, kromě zvýšené nervozity prezentované úvodním neklidem.

Z pozorování je také patrná nejistota v počátečním kontaktu v rozhovoru. Všeobecně je chlapec zvědavý a motivovaný. Někdy projevuje silné výbuchy emocí a vzteku, pokud není vše v jeho řádu. Často je ve společnosti kamarádů, vyhledává jejich společnost.

Marta

Dívka se narodila 19. 6. 2002. V Robinsonu je vzhledem k sociálním problémům rodiny.

Je v kontaktu často dominantní, někdy je velmi afektivní a výbušná. Někdy se vykazují problémy s muži. Jeví se spíše je extravertní, má ráda hudbu a tanec. Také projevuje znaky emocionální labilita ve svých reakcích.

Nora

Dívka se narodila 11. 4. 2001, v zařízení je vzhledem k tíživé finanční situaci rodičů.

Jeví jako extravert. Je velmi soutěživá a náročná sama na sebe. Někdy projevuje sobeckost a velkou dominanci. I když se jeví jako stabilní, ve své podstatě je perfekcionista. Tyto znaky mohou mít spojitost se zvýšeným neuroticismem. Vykazuje znaky nadání až talentu jak ve škole, tak v ostatních činnostech.

Klára

Dívka se narodila 15. 11. 2001. V Robinsonu je umístěna vzhledem ke špatné finanční situaci rodiny.

Jeví se jako svérázná, temperamentní a dominantní. Dívka projevuje až úzkostný vztah s otcem. Také má problémy v komunikaci s muži. Projevily se u ní tendence ke krádežím a lhaní. Projevuje znaky agresivity. Někdy má až hysterické tendence.

Vlasta

Narodila se 16. 6. 1999. Umístěna v Robinsonu se svými sourozenci z důvodu zanedbání výchovné péče ze strany rodičů.

Dívka se projevuje slušně, spolupracuje, jeví se jako verbálně pasivnější a někdy má v reakcích znaky nepřesného vyjadřování a porozumění. Jinak v chování má klidné, bez nápadností, spíše pasivní role v interakci. Vykazuje nespokojenost s omezujícími tlaky okolí, vnucenou situací, která sytí psychosomatické přepětí. Současná situace nárokuje námahy v sebeovládání, a to může dívku přetěžovat. Uzavírá se obranně před vysilujícími požadavky, hledá uspokojení své potřeby ve spolehlivých a jistých poměrech a vztahů. Postrádá bezstarostné a radostné partnerské vztahy. Dívka může také inklinovat ke vzplanutí k novým nepříliš dobře zvoleným rizikům. Dívka v projevech vykazuje svéhlavější postoje, nepropustnost vnějších vlivů, což může signalizovat obranný mechanismus vůči současné situaci.

Jaromír

Narodil se 30. 12. 1999, v Robinsonu je umístěn na žádost rodičů pro údajné výchovné potíže.

V kontaktu se jeví jako velmi vstřícný, jeví dospělé formy chování. O rodině mluví otevřeně. Mluví o násilnostech v rodině z důvodu užívání alkoholu ze strany rodičů. Stanovuje si vlastní cíle, a to pomáhat jiným a nastoupit na vojenskou službu. Je mentálně zdatný, orientovaný v nových situacích. Přes jeho racionální vystupování, je ve skutečnosti vnitřně nestabilní, snadno rozrušitelný a neklidný. Vykazuje až depresivní sklony a náchyllost k emočním výkyvům. Též se jeví velká snaha vylepšovat svůj vlastní sebeobraz.

Jan II.

Jmenovaný se narodil 30. 6. 1998, nyní umístěn v Robinsonu z důvodu špatné sociální a bytové situace, do které se dostal otec.

Chlapec se jeví bez nápadností v chování či prožívání, korektně spolupracuje. Chlapec je sociálně zdatný a plně orientovaný. Nevykazuje znaky úzkosti, spíše inklinuje k extraverci s lehkou emoční destabilizací v emočních zátěžových situacích, která se projevuje větší citlivostí a intenzitou reakcí na působící podněty. Snadno se aktivuje k emočním situačním prožitkům. Jeví známky ohleduplnosti, touží

po přijetí a pohodě. Nechce vyvolat odstup od ostatních, hledá pro sebe stabilitu pro zachování vnitřní rovnováhy. Vzhledem k současné situaci se i angažuje a hledá sebeuplatnění.

Bára

Narodila se 22. 9. 1998. V Robinsonu je umístěna vzhledem ke špatné finanční situaci.

Jeví se jako introvert. Má ráda své koníčky – sport a atletiku. Pohybuje se v okruhu jen těch nejbližších. Často má účelové chování a utíká před problémem. Jeví také známky hypochondrie. Velmi často si ztěžuje na bolesti, které nemá. Často utíká do nemoci. Ve škole je podprůměrná, ale jinak zručná.

Dana

Narozená 7. 10. 1998, v Robinsonu umístěna z důvodu zanedbávání školní docházky.

Dana se jeví jako introvertní. V rozhovoru působí klidně, je nekonfliktní. Nevyhledává si pro sebe činnost, ale je ochotná a vstřícná. O svých problémech nemluví. Jeví se však jako labilnější, svoje emoce sice potlačuje, ale vykazuje určité znaky emocionální lability v některých situacích.

Oscar

Narodil se 4. 3. 1998, v Robinsonu je umístěn vzhledem ke špatné sociální situaci. Jeví se jako extravert, ale labilní. Někdy nedokáže ovládnout svoje city. Ve škole má problémy s chováním. Chodí do zvláštní školy. Je pohybově nadaný. Má rád sport.

Anna

Jmenovaná se narodila 11. 9. 1997, je aktuálně umístěna v zařízení od září 2013 z důvodu útěků od otce, chce být svěřena matce.

Dívka vykazuje slabší socializaci a nepřesné hodnocení situace a slabší mentální zdatnost. Jmenovaná hledá pro sebe nějaké uplatnění, může idealizovat možnosti na pozadí nezpracovaných skutečností. Orientačním posouzením lze vyvodit psychickou nestálost projevující se emotivním nestabilním nastavením.

Eva

Jmenovaná se narodila 14. 12. 1996, do Robinsonu umístěna vzhledem k narůstajícím problémům s nevlastní matkou, které vyvrcholily i fyzickým napadením ze strany otce. Následovaly útěky z domova. V Robinsonu umístěna od roku 2013.

V kontaktu je přívětivá, vnímá dobře svoji situaci. Ve výstupech se jeví jako labilnější osobnost, uvedla již zkušenosti s drogami. Signalizuje vyšší neurotičnost, naproti tomu vykazuje výraznou vnitřní spolehlivost, odpovědnost a snahu obstát. Dívka se nejeví jako extravert. Zabývá se ale potřeby druhých, je patrná vyšší starostlivost. Projevuje však znaky zmatenosti a sklony k vzrušivosti. Nechce podléhat fixování negativních znaků, snaží se bojovat. Může se také snažit v různých formách kompenzovat svoji instabilitu a labilnější prožívání. Dívky někdy vykazuje depresivní symptomy (viz. 1.3.9).

Soňa

Narozená 10. 7. 1996, absolvující pohyb v Robinsonu v roce 2013 z důvodu narušených vztahů s otcem.

Dívka se jeví osobnostně neharmonicky strukturována, s cílem působit pozitivnějším dojmem. Ukazují se tendence jednat psychicky nevyváženě následkem současného stavu ve svém prostředí. Naznačuje též nelibost v aktuální situaci. Vystupují rysy jako starostlivost, zdráhavost, zmatenost a nevyrovnanost. Někdy působí až příliš sebekriticky. Někdy se jeví jako osobnost se schizoidní mentalitou (viz. 1.3.8). Ve vztazích volí obranný odstup. Zůstává na povrchu a do problémů se fakticky nepouští.

2.7 Výsledky rozborů jednotlivých dětí

Tabulka č. 7: Výsledky rozborů jednotlivých dětí v Robinsonu

	<i>Jméno</i>	<i>Neuroticismus</i>	<i>Znaky neuroticismu v kresbě</i>	<i>Pozorování</i>
1.	Tonda	zvýšený	ano	ano
2.	Vendula	zvýšený	ano	ano
3.	Jan	zvýšený	ano	ano
4.	Ota	zvýšený	ano	ano
5.	Dominik	v průměru	ano	ne
6.	Martina	velmi zvýšený	ano	ano
7.	Jana	zvýšený	ano	ano
8.	Nela	velmi zvýšený	ano	ano
9.	Petr	v průměru	ne	ne
10.	Pavel	zvýšený	ano	ano
11.	Marta	zvýšený	ano	ano
12.	Nora	velmi zvýšený	ano	ano
13.	Klára	velmi zvýšený	ano	ano
14.	Vlasta	v průměru	ne	ne
15.	Jaromír	velmi zvýšený	ano	ano
16.	Jan II.	snížený	ne	ne
17.	Bára	velmi zvýšený	ano	ano
18.	Dana	velmi zvýšený	ano	ano
19.	Oscar	zvýšený	ano	ano
20.	Anna	velmi zvýšený	ano	ano
21.	Eva	velmi zvýšený	-	ano
22.	Soňa	velmi zvýšený	ano	ano

Z výsledků výzkumu jednotlivých dětí ve většině případů obsah výkresů koresponduje s výsledky testů a také pozorováním. V případě Dominika, který se v testech sice jeví jako stabilní, v chování také, ale lze u něj pozorovat, že je velmi ovlivněn současnou situací, kdy je odloučen od matky a velmi se tím trápí.

U Nely, Jaromíra, Dany, Oscara, Anny a Soni vyšlo také vyšší „lži skóre“. Může to být také dané situací, ve které se ocitají. Jsou jistě ovlivněni situacemi, ve kterých se museli potýkat v každodenních situacích s rodinou. Ve většině případů se jedná o děti rodičů, kteří jsou závislí na drogách a alkoholu a mají velké sociální problémy.

2.8 Výsledky celého výzkumu

V poslední kapitole bych ráda rekapitulovala a shrnula výsledky výzkumu. Také zodpovím na otázky výzkumu.

Dílčí výzkumné otázky:

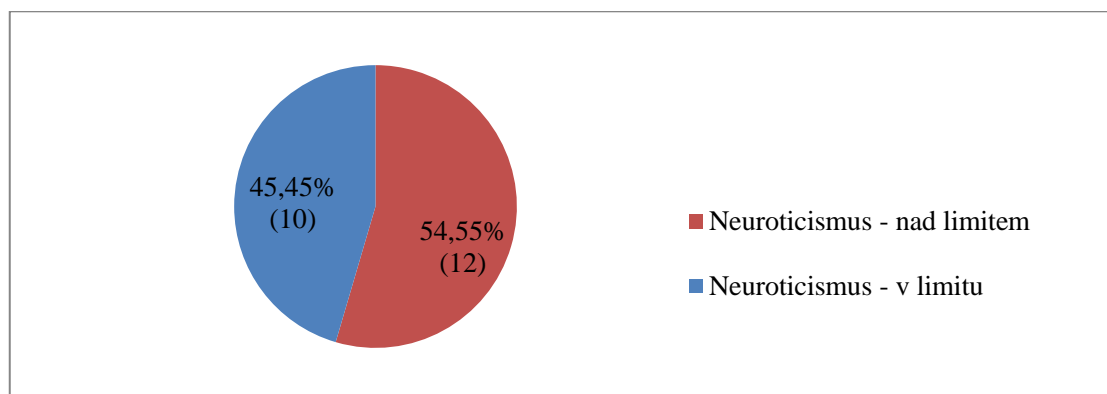
Výzkumná otázka č. 1

Jak velké procento dětí v zařízení vykazuje vyšší stupeň neuroticismu?

Tabulka č 8.: Celkové výsledky dimenze neuroticismu u dětí

Dívky a chlapci	Počet	Procenta
Celkem testovaných	22	100,00
Neuroticismus - nad standardní odchylkou – nad limitem	12	54,55
Neuroticismus – v pásmu standardní odchylky - v limitu	10	45,45

Graf č. 3: Celkové výsledky dimenze neuroticismu u dětí

Z výsledků je patrné, že v zařízení je velké procento dětí s dimenzí neuroticismu. V běžné populaci se vyskytuje 20-30 % jednotlivců s touto dimenzí. Vzhledem k tomu, že tyto děti pocházejí z velmi nestabilního rodinného a sociálního prostředí, výsledky se daly očekávat. Děti vykazují tento rys i ve svém chování a reagování, často reagují neklidně, podrážděně a nesoustředěně. Ukazují se také v jejich chování znaky nestability a menší motivace až latentnosti. Někteří vykazují agresivitu a psychickou a sociální deprivaci.

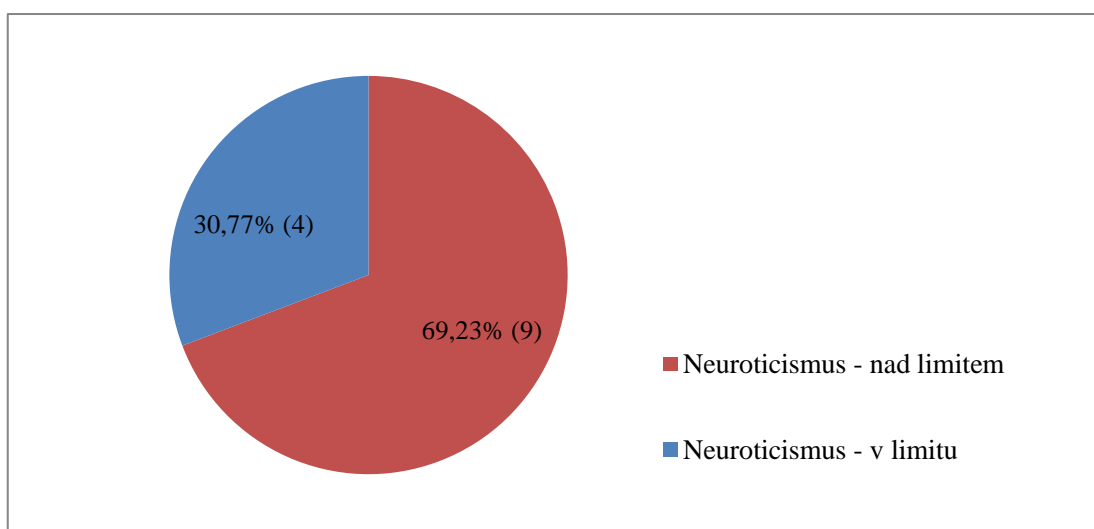
Výzkumná otázka č. 2

Existuje rozdíl v dimenzi neuroticismu mezi pohlavími?

Tabulka č. 9: Celkový přehled dívek s dimenzí neuroticismu

Dívky	Počet	Procenta
Celkem testovaných	13	100,00
Neuroticismus – nad standardní odchylkou - nad limitem	9	69,23
Neuroticismus – v pásmu standardní odchylky - v limitu	4	30,77

Graf č. 4: Celkový přehled dívek s dimenzí neuroticismu

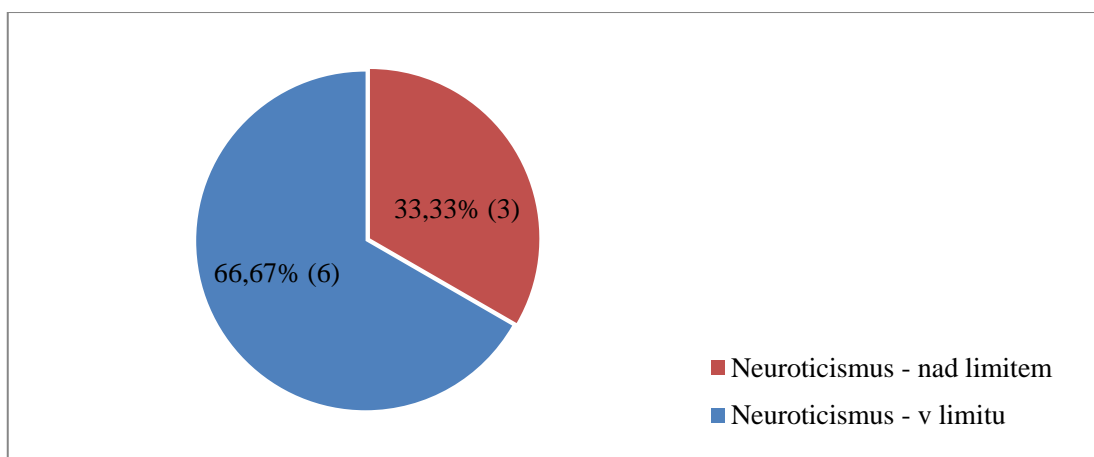

V zařízení se objevilo s dimenzí neuroticismu více dívek než chlapců. Tento výsledek koresponduje s výzkumy zaměřenými na rozdíly v pohlavích. Více neuroticismu vykazují dívky.

Tabulka č. 10: Celkový přehled chlapců s dimenzí neuroticismu

Chlapci	Počet	Procenta
Celkem testovaných	9	100,00
Neuroticismus - nad standardní odchylkou – nad limitem	3	33,33
Neuroticismus - v pásmu standardní odchylky - v limitu	6	66,67

Graf č. 5: Celkový přehled chlapců s dimenzí neuroticismu

Z výsledků dimenze neuroticismu je patrné, že v tomto rysu se více vykazují děvčata. Jak již ale bylo zmíněno v mnoha výzkumech, tento rys méně vykazují chlapci než děvčata.

Výzkumná otázka č. 3

Lze najít znaky neuroticismu ve výtvarném projevu zkoumaných dětí?

Z výzkumu je patrné, že ve výkresech se ukazují znaky neuroticismu. Výsledky z kreseb děti jasně ukázaly, že kresba není jen pouhou hrou, ale obsahuje realitu situace dítěte a jeho vlastnosti. Při interpretaci je však nutné si uvědomit, že jedna kresba nemůže odhalit vše. Dítě je nutné posuzovat i z hlediska sociálních a psychologických souvislostí.

Výkres, který je přiměřený a upravený, není rozmazaný ani ledabylý ukazuje vyrovnaného jedince. Naopak výkres rozmazaný, gumovaný nebo špinavý může ukazovat na emocionální labilitu. Znak neuroticismu také ukazují samostatné hlavy bez trupu nebo naopak neobvykle malé hlavy a nápadně dlouhé krky. Vynechání celého krku a trupu také může také vypovídat o jisté nestabilitě. Pokud se ve výkresu ukáže extrémní symetrie a nadměrné znázornění detailů, může se jednat také o jistou emocionální labilitu. Ta se může ukázat i v exhibicionismu oděvu. Labilitu také prozrazuje síla čar, jejich uspořádání a tvar. Rovné a silné čáry vypovídají o stabilním jedinci, pokud se nejedná o přílišný perfekcionalismus. Lidé s neuroticismem používají hodně modré a oranžové barvy, někdy i červené. Modrá barva vyjadřuje touhu po klidu, která slouží jako obranný mechanismus. Lidé s úzkostností používají fialovou. Důležité je se zamyslet nad celkovým dojmem obrázku, co vyjadřuje.

Závěr

Cílem mé práce bylo zjistit, zda se v zařízení objeví dimenze neuroticismu a jaké jsou její znaky. Děti nejdříve pracovaly s Eysenckovými dotazníky měřící také dimenzi neuroticismu. Děti od osmi do čtrnácti let vyplňovali dotazník B – J. E. P. I. Děti ve věkovém rozhraní 15-17 let vyplňovaly dotazník EPQ – R, který také pochází od Eysencka. Více jako polovina tedy 55,54% dětí trpí v zařízení neuroticismem. Z toho 69,23% procent vykazují vysoký neuroticismus dívky a 33,3 % kluci. Ze získaných poznatků z výkresů dětí lze také pozorovat jisté znaky neuroticismu. Z výsledku dvouletého pozorování lze také zjistit velmi dobře, zda jedince projevuje znaky neuroticismu. Je zřejmé, že v tomto zařízení je mnoho dětí, které vyrůstaly v nestabilním prostředí a které je zvláště ovlivňovalo. Proto lze také usoudit dle výsledků, že tento rys je dědičný a tudíž se děti těchto rodičů objeví v těchto zařízeních. Může se jednat i o to, že tyto rodiče nezvládají běžné situace v životě jako ostatní a proto se snadněji dostávají do problémů.

Dobrá prevence je tyto děti naučit se řešit každodenní záležitosti a vyrovnávat se s těmito situacemi. Určitě by mohla být dobrá prevence různých problémů věnování se koníčkům, sportu a tomu, co dítě samo potřebuje a co si najde jako za své. Děti by se měly naučit asertivně komunikovat, nebát se říci, co potřebují a měly by mít určité oporu jak ve škole, tak v zařízení. Těmto dětem by také určitě pomohla pracovní terapie ve formě nějaké činnosti, jak už umělecké nebo výtvarné. Dobrou terapií může být i hudba a pohyb. Jistě jim také prospěje řád a méně náročné práce. Mělo by se jim dát tolik samostatnosti a důvěry, aby se touto cestou naučili řešit konflikty, jelikož konflikty jsou záležitostí běžného života nelze od nich utéci. Dobrou terapií může být také hra, která je dobře srozumitelná a nevyvolává agresivitu a přílišnou soutěživost. Může se i jednat o i dramatické hry, které napodobují běžné činnosti v životě. Důležitým prvkem je sebehodnocení, prostřednictvím kterého se dané dítě pozná nejlépe. Nemělo by se také zapomínat na vyváženou stravu, která obsahuje co nejméně cukru a umělých přísad, které mohou vyvolat zvláště u ADHD dětí zvýšenou hyperaktivitu a neklid. Důležitý je také pitný režim. Děti by se měli naučit určitá pravidla, která by jim pomohla se orientovat v např. v problémech atd. Dětem by mělo být umožněno poznání.

Tato práce by měla sloužit k lepšímu porozumění a pochopení dané problematiky. Také může být jistým vodítkem vychovatelům a pedagogům v těchto zařízeních k pochopení chování dětí a případné prevence neuroticismu.

Resumé

Bakalářská práce na téma „Neuroticismus u dětí v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc“ se zabývá, jak již plyne ze samotného názvu, dimenzí neuroticismu, vlivu této dimenze na chování dětí. Cílem této práce je popsat charakteristiku této dimenze, vysvětlit její příčiny a důsledky. Dalším cílem bylo změřit pomocí Eysenckových testů počet korespondentů s tímto rysem v zařízení a počet chlapců a děvčat s touto dimenzí.

Teoretická část se věnuje jednotlivým oblastem, které mají přispět k hlubšímu pochopení problematiky. Je rozdělena do pěti základních částí, v první části se věnuje psychologii osobnosti, v druhé části struktuře osobnosti, v třetí části dimenzi neuroticismu, ve čtvrté části přehledovými studiemi této dimenze a v páté části charakteristikou zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.

Výzkumná část se věnuje praktickému aplikování poznatků získaných z části teoretické, ale také hledání vztahu mezi výsledky testů neuroticismu získaných od respondentů, rozborem kresby a pozorování klientů zařízení.

Klíčová slova

Temperament, neuroticismus, zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, labilita, stabilita, dědičnost, výchova, prevence

Summary

Thesis on the theme: „Neuroticism of children in a institution for children in need of immediate help“, as the name itself implies, dimensions neuroticism, the influence of this dimension on the behaviour of children. The aim of this work is to describe the characteristics of this dimension, to explain its causes and consequences. Another objective was to measure the number of boys and girls with this dimension.

The theoretical part is dedicated to each of the areas, which are intended to contribute to a deeper understanding of the issues. It is divided into five basic parts, the first part deals with the psychology of personality, the second part with the structure of personality, the third part with the dimension of neuroticism, the fourth part with the survey studies of this dimension and the fifth part with the characteristics of institution for children in need of immediate help.

The research part is dedicated to the practical application of knowledge gained from the theoretical but also finding the relationship between neuroticism test results obtained from the respondents, the analysis of the drawing and observation of the client.

Keywords

Temperament, neuroticism, institution for children in need of immediate help, lability, stability, inheritance, education, prevention

Literatura

Knihy

BLATNÝ, Marek, et al. *Psychologie osobnosti: Hlavní témata, současné přístupy*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2010. ISBN 978-80-247-3434-7.

DAVIDO, Roseline. *Kresba jako nástroj poznání dítěte*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-4115-1.

EYSENCK, Hans J. *Sense and nonsense in psychology*. Michigan: Penguin Books Ltd., 1957. ISBN 978-0140203851.

FONTANA, David. *Psychologie ve školní praxi*. 2. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-626-8.

GRANT, Sharon. *Neuroticism: the personality risk factor for stress and impaired health and well-being*. New York: Nova Science Publishers, Inc., 2010. ISBN 978-1-61668-689-5.

HELUS, Zdeněk. *Úvod do psychologie*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2011. ISBN 978-80-247-3037-0.

HOLEČEK, Václav, Jana MIŇHOVÁ a Pavel PRUNNER. *Psychologie pro právníky*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2003. ISBN 80-86473-50-3.

HŘEBÍČKOVÁ, Martina. *Pětifaktorový model v psychologii osobnosti*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2011. ISBN 978-80-247-3380-7.

HUNT, Morton. *Dějiny psychologie*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-386-2.

KERN, Hans, Christine MEHLOVÁ, Hellfried NOLZ, Martin PETER a Regina WINTERSPERGEROVÁ. *Přehled psychologie*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-426-5.

KOHOUTEK, Rudolf. *Základy užití psychologie*. Dobrá Voda u Pelhřimova: AKADEMICKÉ VYKLADATELSTVÍ CERM, s.r.o., 2002. ISBN 80-214-2203-3.

LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 4. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2006. ISBN 80-247-1284-9.

MICHALÍK, Petr, Zdeněk ROUB a Václav VRBÍK. *Zpracování diplomové a bakalářské práce na počítači*. 1. vyd. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2002. ISBN 80-7082-921-4.

MIKŠÍK, Oldřich. *Psychologická charakteristika osobnosti*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1304-8.

MIŇHOVÁ, Jana. *Psychopatologie pro právníky*. 2. vyd. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 1998. ISBN 80-86473-05-8.

NAKONEČNÝ, Milan. *Psychologie osobnosti*. 2. vyd. Český Těšín: Nakladatelství Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1680-5.

ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie osobnosti*. 6. vyd. České Budějovice: Grada Publishing, a.s., 2010. ISBN 978-80-247-3133-9.

ŠVARŤÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-313-0.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 2. vyd. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-496-6.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychologie osobnosti*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1832-6.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Základy psychologie*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0841-3.

ZVOLSKÝ, Petr, et al. *Obecná psychiatrie*. Praha: Karolinum, 1994. ISBN 80-7184-494-2.

Články

Moje psychologie. Praha: Mladá fronta a.s., 2013, roč. 8, č. 9. ISSN 1802-2073.

Testové metody

Psychodiagnostické a didaktické testy, n. p., Bratislava, 1992, 1998

Diplomové práce

MIKŠÁNKOVÁ, Jana. *Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc*. Právnická fakulta Masarykovy univerzity, 2008. Diplomová práce. Vedoucí práce Zdeňka Králíčková.

Internetové zdroje

Dětský domov Staňkov. [online]. [cit. 2014-03-01]. Dostupné z: www.ddstankov.cz/robstod

Psychologická diagnostika. [online]. [cit. 2014-02-08]. Dostupné z: www.psychodiagnostika.cz

KOHOUTEK, Rudolf. *Psychologie v teorii a praxi*. [online]. [cit. 2014-03-18]. Dostupné z: www.rudolfkohoutek.blog.cz

KOCH, Sarah-Neena. My brain notes.com [online]. [cit. 2014-03-06]. Dostupné z: www.mybrainnotes.com.

PETERKOVÁ, Michaela. Psychologie. [online]. [cit. 2014-03-10]. Dostupné z: www.psyx.cz

Relaxace. [online]. [cit. 2014-02-15]. Dostupné z: www.relaxace.psychoweb.cz

Sciencedirect. [online]. [cit. 2014-03-01]. Dostupné z: www.sciencedirect.com

Spektrum zdraví. [online]. [cit. 2014-02-09]. Dostupné z: www.spektrumzdravi.cz

Legislativní dokumenty

ČESKO. Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 1999. Dostupný z: www.zakonyprolidi.cz

Seznam tabulek

Tabulka č. 1: 16 faktorů 1. řádu sestavených R. B. Cattellem

Tabulka č. 2: Charakteristiky základních dimenzí Velké pětky

Tabulka č. 3: Dělení neuroticismu na subškály

Tabulka č. 4: Výzkumný soubor

Tabulka č. 5: Neuroticismus u dětí v Robinsonu ve věku 8-15 let

Tabulka č. 6: Neuroticismus u dětí v Robinsonu ve věku 15-18 let

Tabulka č. 7: Výsledky rozborů jednotlivých dětí v Robinsonu

Tabulka č. 8: Celkové výsledky dimenze neuroticismu u dětí

Tabulka č. 9: Celkový přehled dívek s dimenzí neuroticismu

Tabulka č. 10: Celkový přehled chlapců s dimenzí neuroticismu

Seznam grafů

Graf č. 1: Neuroticismus u dětí ve věku 8 -15 let

Graf č. 2: Neuroticismus u dětí ve věku 15-18 let

Graf č. 3: Celkové výsledky dimenze neuroticismu u dětí

Graf č. 4: Celkový přehled dívek s dimenzí neuroticismu

Graf č. 5: Celkový přehled chlapců s dimenzí neuroticismu

Seznam příloh

Příloha č. 1: Dotazník B – J. E. P. I.

Příloha č. 2: Dotazník EPQ - R

Příloha č. 3: Tonda

Příloha č. 4: Vendula

Příloha č. 5: Jan

Příloha č. 6: Ota

Příloha č. 7: Dominik

Příloha č. 8: Nela

Příloha č. 9: Petr

Příloha č. 10: Pavel

Příloha č. 11: Marta

Příloha č. 12: Nora

Příloha č. 13: Klára

Příloha č. 14: Vlasta

Příloha č. 15: Jaromír

Příloha č. 16: Jan II.

Příloha č. 17: Bára

Příloha č. 18: Dana

Příloha č. 19: Oscar

Příloha č. 20: Anna

Příloha č. 21: Eva

Příloha č. 22: -

Příloha č. 23: Soňa

Příloha č. 1: Dotazník B – J. E. P. I.

T-21/čes.

TZ

B - J. E. P. I.

Jméno a příjmení: Dnešní datum:

Datum narození: Třída:

Škola:

P E N L

Návod:

Předkládáme Ti několik otázek týkajících se Tvého chování, toho, jak se cítíš a co děláš. Každá otázka má dvě možnosti pro odpověď: ANO nebo NE. Přečti si pozorně každou otázku a rozhodni se, zda s ní souhlasíš nebo nesouhlasíš. V případě, že souhlasíš, zakroužkuj ANO. Jestliže nesouhlasíš, zakroužkuj NE.

Nezdržuj se příliš dlouho u jednotlivých otázek a nezapomeň, že máš odpovědět na každou otázku.

1. Odpovíš obyčejně pohotově, když s tebou někdo mluví? ano ne
2. Cítíš se často velmi nepříjemně bez zjevné příčiny? ano ne
3. Máš radost, když se Ti podaří někoho zasměšnit? ano ne
4. Porušil jsi už někdy školní řád? ano ne
5. Máš mnoho různých zájmů a zálib? ano ne
6. Jsi někdy tak neklidný, že neposedíš na jednom místě? ano ne
7. Baví tě dělat si z jiných lidí legraci? ano ne
8. Řekl si už někdy o někom něco nepěkného nebo hanlivého? ano ne

© Psychodiagnostické a didaktické testy, n.p., Bratislava, 1988

9. Máš rád takové situace, ve kterých musíš rychle jednat?	ano	ne
10. Často lituješ, že jsi udělal něco, co jsi neměl dělat?	ano	ne
11. Chtějí se ti někteří lidé pomstít za to, co jsi neudělal?	ano	ne
12. Pokazil nebo ztratil jsi už něco, co ti nepatřilo?	ano	ne
13. Jsi raději sám, než s druhými dětmi?	ano	ne
14. Říkají o tobě, že jsi velmi citlivý?	ano	ne
15. Vadí ti, když musíš být ve společnosti jiných dětí?	ano	ne
16. Vytahuješ se trochu někdy?	ano	ne
17. Jsi rád, když je kolem tebe rušno?	ano	ne
18. Jsi někdy obzvlášť veselý nebo smutný, bez vysvětlitelné příčiny?	ano	ne
19. Dokážeš se bavit ve veselé společnosti?	ano	ne
20. Sníš vždy všechno, co máš na talíři?	ano	ne
21. Dal bys přednost čtení zajímavé knihy před výletem s veselou společností?	ano	ne
22. Máš strach z něčeho hrozného, co by se mohlo stát?	ano	ne
23. Stáva se často, že si kamarádi nebo kamarádky s tebou přestanou hrát?	ano	ne
24. Předstíral jsi už někdy, že neslyšíš, když na tebe volali?	ano	ne
25. Raději na společném večírku tiše sedíš, než abys vystupoval před ostatními?	ano	ne
26. Míváš takové myšlenky, které ti brání usnout?	ano	ne
27. Jsi často účastníkem bitek nebo šarvátek?	ano	ne
28. Dodržíš vždy to, co slíbíš?	ano	ne
29. Máš ve zvyku rychle se rozhodovat?	ano	ne
30. Je mnoho věcí, které tě dokážou rozlobit?	ano	ne
31. Máš pocit, že se hádáš častěji než většina dětí?	ano	ne
-

32. Vzal sis už někdy víc, než ti patřilo?	ano	ne
33. Chodíš velmi rád na procházky s kamarády?	ano	ne
34. Míváš pocit, že tě už všechno přestává bavit?	ano	ne
35. Dokážeš se bavit žertíky, které by mohli někomu ublížit?	ano	ne
36. Dokážeš vždy zachovat tajemství?	ano	ne
37. Když se seznamuješ s novými kamarády, začínáš obyčejně hovořit jako první?	ano	ne
38. Trápíš se dlouho nad tím, že jsi udělal hloupost?	ano	ne
39. Rozčilují se dospělí často bez příčiny nad tvým chováním?	ano	ne
40. Umyješ si vždy ruce před jídlem?	ano	ne
41. Rozhoduješ se často okamžitě?	ano	ne
42. Těžko se soustřeďuješ při nějaké hře nebo práci?	ano	ne
43. Používáš s oblibou neslušné výrazy a nadávky?	ano	ne
44. Omluvíš se vždy, když jsi byl na někoho zlý?	ano	ne
45. Rád bys pátral ve starém zámku, o kterém se povídá, že v něm straší?	ano	ne
46. Cítíš někdy, že ti tlučí srdce?	ano	ne
47. Trápíš se velmi, pokud ublížíš lidem, které máš rád?	ano	ne
48. Sedíš ve třídě vždy tiše, dokonce i když tam není učitel?	ano	ne
49. Máš veselou a živou povahu?	ano	ne
50. Dráždí tě, když jsi kritizován nebo napomínán?	ano	ne
51. Činí ti potěšení občas trápit zvířata?	ano	ne
52. Splníš si nejdříve povinnosti a až potom si začneš hrát?	ano	ne
-

53. Dokážeš pobavit skupinu dětí?	ano	ne
54. Těžko večer usínáš, když máš nějaké trápení?	ano	ne
55. Hodíš občas odpadky na zem jednoduše proto, že se ti chce?	ano	ne
56. Poslechneš obyčejně na první slovo?	ano	ne
57. Pracuješ raději sám než ve společnosti druhých dětí?	ano	ne
58. Točí se ti někdy hlava?	ano	ne
59. Myslíš si, že nejlepší je nikomu nedůvěřovat?	ano	ne
60. Jsi vždy tiše, když dospělí hovoří?	ano	ne
61. Máš rád bojové a hlučné hry?	ano	ne
62. Polekáš se, když kolem tebe náhle přeběhne pes?	ano	ne
63. Máš ve zvyku kreslit nebo psát po zdech kresbičky nebo nápisy, které někoho zesměšňují?	ano	ne
64. Byl jsi už někdy drzý na své rodiče?	ano	ne
65. Máš rád podivné a neobvyčejné věci?	ano	ne
66. Cítíš se často osamocený a opuštěný?	ano	ne
67. Máš hodně kamarádů nebo kamarádek?	ano	ne
68. Máš ve škole častěji různé těžkosti než jiné děti?	ano	ne
69. Míváš často děsivé sny?	ano	ne
70. Vyhledáváš často zábavná setkání?	ano	ne
71. Jsi často unavený a nevíš proč?	ano	ne
72. Vykládáš rád svým kamarádům vtipy nebo veselé historky?	ano	ne
73. Jsou na tebe rodiče hodně přísní?	ano	ne
74. Rozlobíš se, když musíš někde déle čekat?	ano	ne
75. Myslí si o tobě jiní lidé, že jsi velmi živý?	ano	ne
76. Vyhýbáš se zábavným setkáním?	ano	ne
77. Potřebuješ často povzbuzení svých blízkých?	ano	ne
78. Bylo ti nepříjemné odpovídat na naše otázky?	ano	ne

Příloha č.2: Dotazník EPQ - R

T - 9

TS/český

H. J. EYSENCK - S. G. B. EYSENCK

EPQ - R

Jméno	Věk	Pohlaví	Povolání	Datum vyšetření

Instrukce:

Odpověď vyznačte křížkem do okénka ve sloupci ANO nebo do okénka ve sloupci NE u každé otázky. Test neobsahuje žádné správné či nesprávné odpovědi ani žádné "chytáky". Pracujte rychle, nad odpovědí se příliš dlouho nerozmýšlejte.

ANO NE

1. Máte hodně různých koníčků?		
2. Rozmyslíte si vše důkladně, než se do něčeho pustíte?		
3. Střídají se u Vás často dobrá a špatná nálada?		
4. Nechal jste se někdy pochválit za něco, o čem jste věděl, že to udělal někdo jiný?		
5. Přikládáte velký význam tomu, co si lidé myslí?		
6. Jste povídavý?		
7. Dělaloby Vám starosti, kdybyste měl dluhy?		
8. Cítíte se někdy mizerné a nevíte proč?		
9. Přispíváte finančně na dobročinné účely?		
10. Zachtělo se Vám někdy něčeho dalšího, než co Vám skutečně patřilo?		
11. Myslíte si o sobě, že máte velmi živou povahu?		
12. Rozruší Vás, vidíte-li, že trpí dítě nebo zvíře?		
13. Trápíte se často pro něco, co jste neměl udělat nebo říci?		
14. Dá se o Vás říci, že nemáte rád lidi, kteří se neumějí chovat?		
15. Dodržíte vždy své sliby i navzdory různým překážkám?		
16. Dokážete se obyčejně úplně uvolnit a bavit ve veselé společnosti?		
17. Jste často podrážděný?		
18. Měli by lidé jednat pouze v souladu se zákony?		
19. Svedl jste někdy vinu na někoho jiného, ačkoliv jste věděl, že jste chybu udělal Vy sám?		
20. Poznáváte rád nové lidi?		

© HODDER AND STOUGHTON, Mill Road, Dunton green, Sevenoaks, KENT, GREAT BRITAIN, 1991
 © PSYCHODIAGNOSTIKA, spoločnosť s r. o., Bratislava, 1993

ANO NE

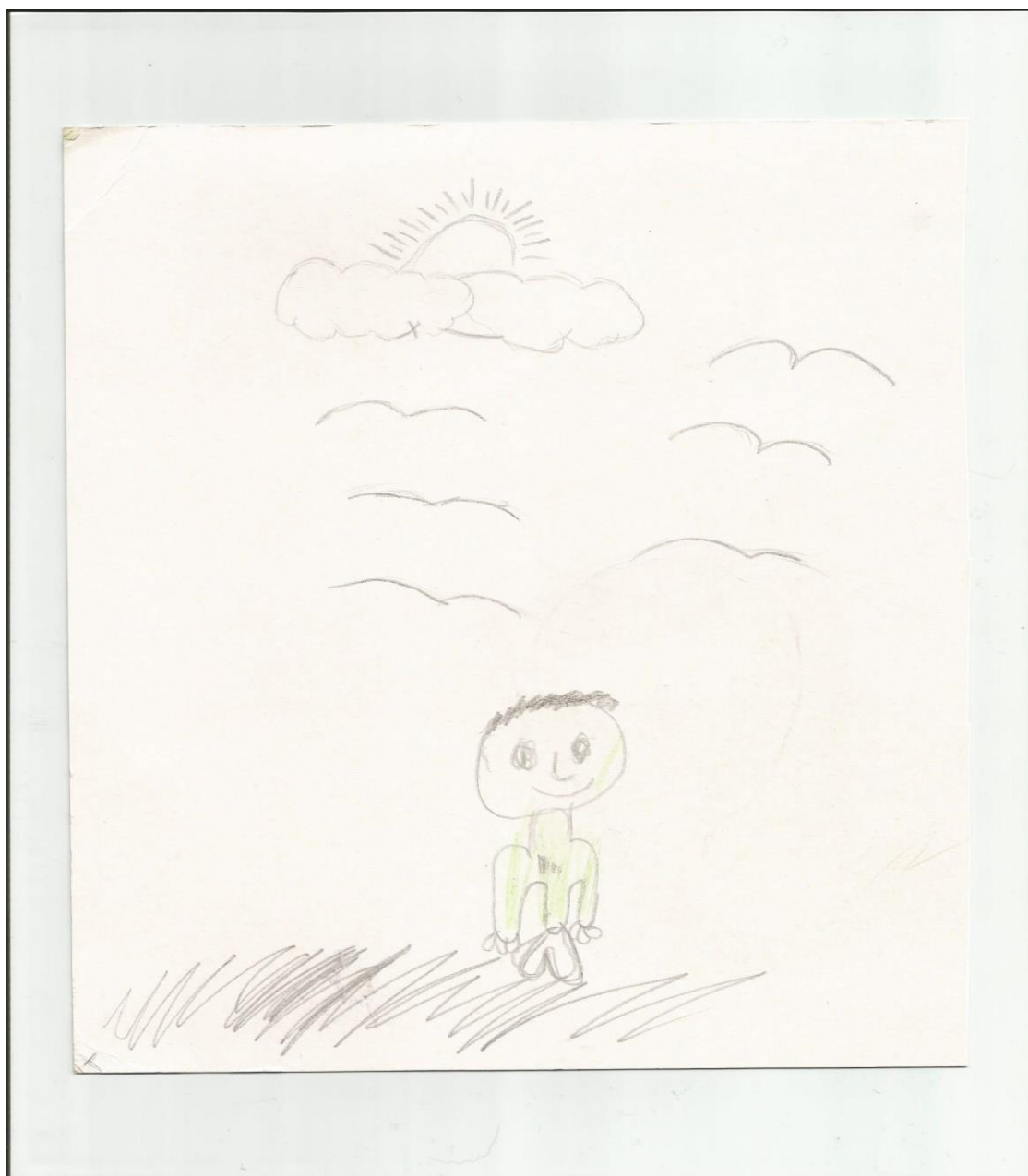
21. Pokládáte slušné chování za důležité?		
22. Jsou Vaše city lehce zranitelné?		
23. Jsou Vaše zvyky dobré a žádoucí?		
24. Máte při společenských příležitostech sklon držet se stranou?		
25. Užíval byste léky, které mohou mít škodlivé či neobvyklé účinky?		
26. Zdá se Vám často, že máte všeho "plné zuby"?		
27. Přivlastnil jste si někdy něco (třeba špendlík nebo knoflík), i když Vám to nepatřilo?		
28. Chodíte rád často do společnosti?		
29. Jednáte raději podle vlastního uvážení než podle předpisů?		
30. Dělá Vám dobře ubližovat lidem, které máte rád?		
31. Trápí Vás často pocity viny?		
32. Mluvíte někdy o věcech, o nichž nic nevíte?		
33. Dáváte přednost četbě před setkáními s lidmi?		
34. Máte nepřátele, kteří Vám chtějí uškodit?		
35. Řekl byste o sobě, že jste nervózní?		
36. Máte hodně přátel?		
37. Děláte rád "kanadské žertíky", které mohou někdy lidem ublížit?		
38. Jste člověk, který se často trápí?		
39. Plnil jste jako dítě příkazy okamžitě a bez odmlouvání?		
40. Řekl byste o sobě, že jste bezstarostný?		
41. Mají pro Vás dobré chování a bezúhonnost velký význam?		
42. Byly Vaše postoje často v rozporu s představami rodičů?		
43. Trápíte se kvůli hrozným věcem, které by se mohly přihodit?		
44. Už jste někdy pokazil nebo ztratil něco, co patřilo někomu jinému?		
45. Jste obvykle první při navazování nových přátelství?		
46. Řekl byste o sobě, že jste nervózní nebo že žijete v napětí?		
47. Když jste mezi lidmi, jste většinou zticha?		
48. Myslíte si, že je manželství staromódní a že by mělo zaniknout?		
49. Stává se Vám občas, že se trochu vychloubáte?		

50. Máte ve srovnání s většinou lidí méně vyhraněný názor na to, co je správné a co nesprávné?		
51. Dokážete lehce oživit nudnou společnost?		
52. Dělá Vám starosti Vaše zdraví?		
53. Řekl jste někdy o někom něco zlého nebo velmi nepěkného?		
54. Spolupracujete rád s druhými lidmi?		
55. Vyprávíte rád svým přátelům vtipy a zábavné historky?		
56. Pripadá Vám většina věcí stejná?		
57. Byl jste jako dítě někdy drzý ke svým rodičům?		
58. Setkáváte se rád s lidmi?		
59. Trápí Vás, když víte o nedostacích ve své práci?		
60. Trpíte nespavostí?		
61. Soudí o Vás víc lidí, že jednáte unáhleně a zbrkle?		
62. Umýváte si před každým jídlem ruce?		
63. Máte skoro vždy po ruce "pohotovou odpověď", když Vás někdo osloví?		
64. Přicházíte na dojednané schůzky rád s velkým časovým předstihem?		
65. Jste často bez důvodu skleslý a unavený?		
66. Podváděl jste už někdy při nějaké hře?		
67. Děláte rád věci, při nichž je třeba jednat rychle?		
68. Je (či byla) Vaše matka dobrý člověk?		
69. Rozhodujete se často bez rozmýšlení?		
70. Zdá se Vám často, že je život nudný?		
71. Využil jste někdy výhod, které Vám z někoho plynou?		
72. Pouštíte se často do více činností, než na kolik Vám stačí čas?		
73. Snaží se Vám více lidí vyhnout?		
74. Trápí Vás to, jak vypadáte?		
75. Myslíte si, že lidé věnují příliš mnoho pozornosti zabezpečování budoucnosti spořením a uzavíráním pojistek?		
76. Chtělo se Vám někdy zemřít?		
77. Vyhnul byste se placení daní, kdybyste si byl jist, že se na to nemůže přijít?		
78. Umíte rozproudit zábavu ve společnosti?		

79. Snažíte se nebýt k lidem hrubý?		
80. Trápíte se po nějaké nepříjemné zkušenosti dlouho?		
81. Řídíte se obvyčejně příslovím: "Dvakrát měř, jednou řež"?		
82. Trval jste někdy na tom, aby bylo "po Vašem"?		
83. Máte problémy s nervy?		
84. Cítíte se často osamělý?		
85. Věříte tomu, že lidé většinou říkají pravdu?		
86. Jednáte vždy v souladu s tím, co říkáte?		
87. Urazíte se lehko, když lidé projevují nespokojenost s Vámi nebo s prací, kterou děláte?		
88. Je lepší řídit se pravidly společnosti než jít vlastní cestou?		
89. Přišel jste někdy pozdě na domluvené setkání nebo do práce?		
90. Máte kolem sebe rád hodně pohybu a vzrušení?		
91. Chtěl byste, aby se Vás lidé báli?		
92. Překypujete někdy energií a jindy zase upadáte do úplné nečinnosti?		
93. Odkládáte někdy na zítřek to, co byste měl udělat dnes?		
94. Myslí si o Vás lidé, že jste velmi živý?		
95. Věříte tomu, že Vás lidé klamou?		
96. Věříte tomu, že má člověk ke své rodině nějaké zvláštní povinnosti?		
97. Jste na některé věci přecitlivělý?		
98. Jste vždy ochotný připustit, že jste udělal chybu?		
99. Bylo by Vám líto zvířete, které se chytilo do pastí?		
100. Je pro Vás těžké se ovládnout, když se Váš hněv stupňuje?		
101. Zamykáte důkladně na noc svůj dům nebo byt?		
102. Myslíte si, že je pojištění dobrá věc?		
103. Rozčilují Vás lidé, kteří jezdí opatrně?		
104. Když někde cestujete vlakem, stává se Vám často, že jeho odjezd stiháte v poslední chvíli?		
105. Rozpadají se Vaše přátelství lehce a bez Vašeho zavinění?		
106. Baví Vás někdy trápit zvířata?		

ZKONTROLUJTE, ZDA JSTE ODPOVĚDĚL(A) NA VŠECHNY OTÁZKY

Příloha č. 3: Tonda

Příloha č. 4: Vendula

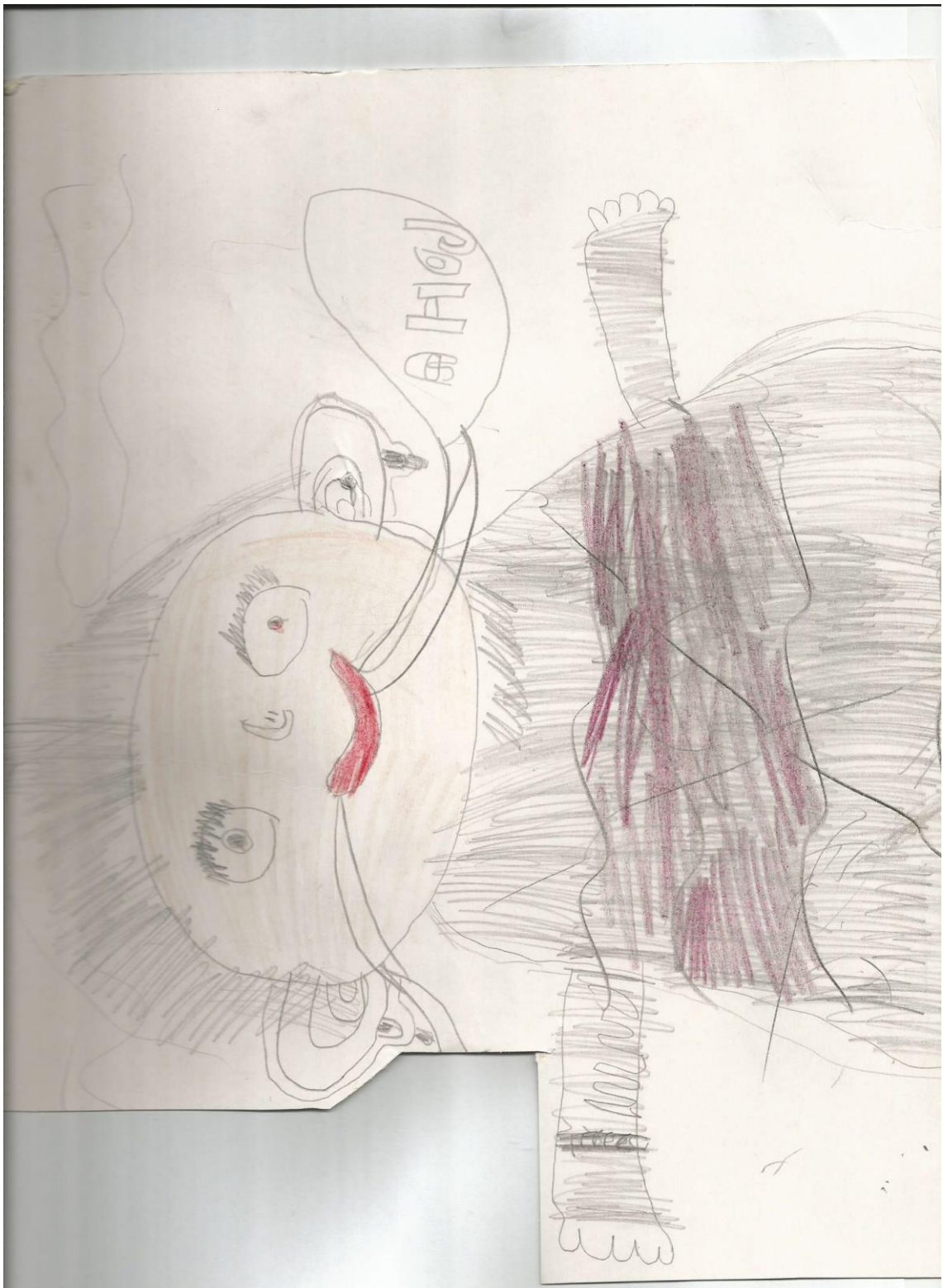
Příloha č. 5: Jan

Příloha č. 6: Ota

Příloha č. 7: Dominik

Příloha č. 8: Martina

Příloha č. 9: Jana

Příloha č. 10: Nela

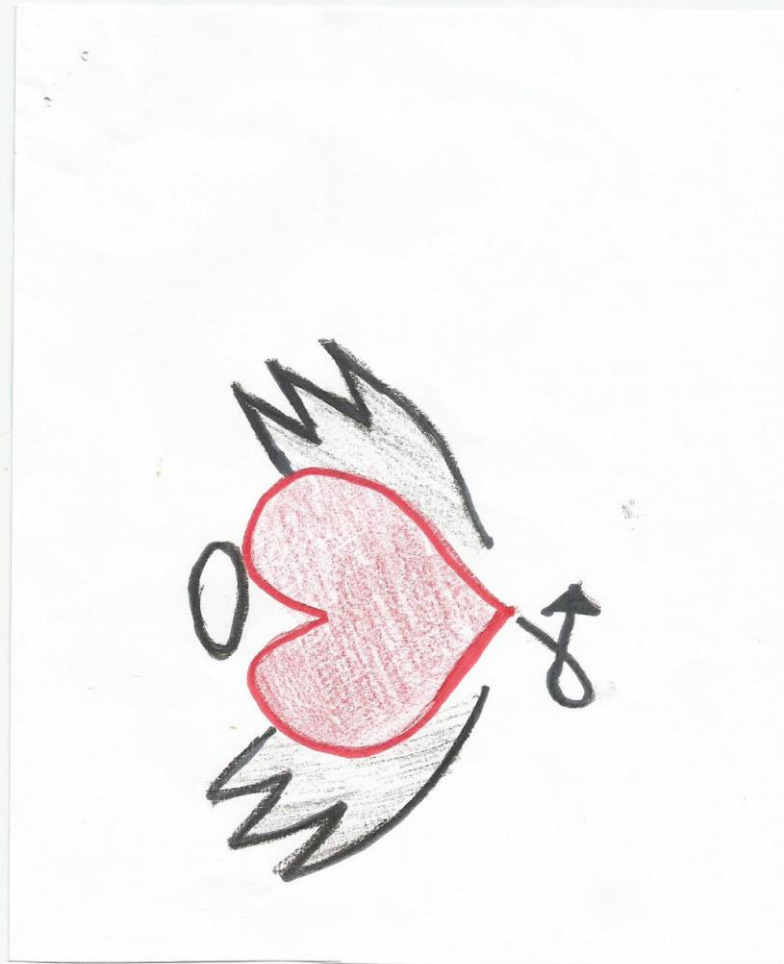
Příloha č. 11: Petr

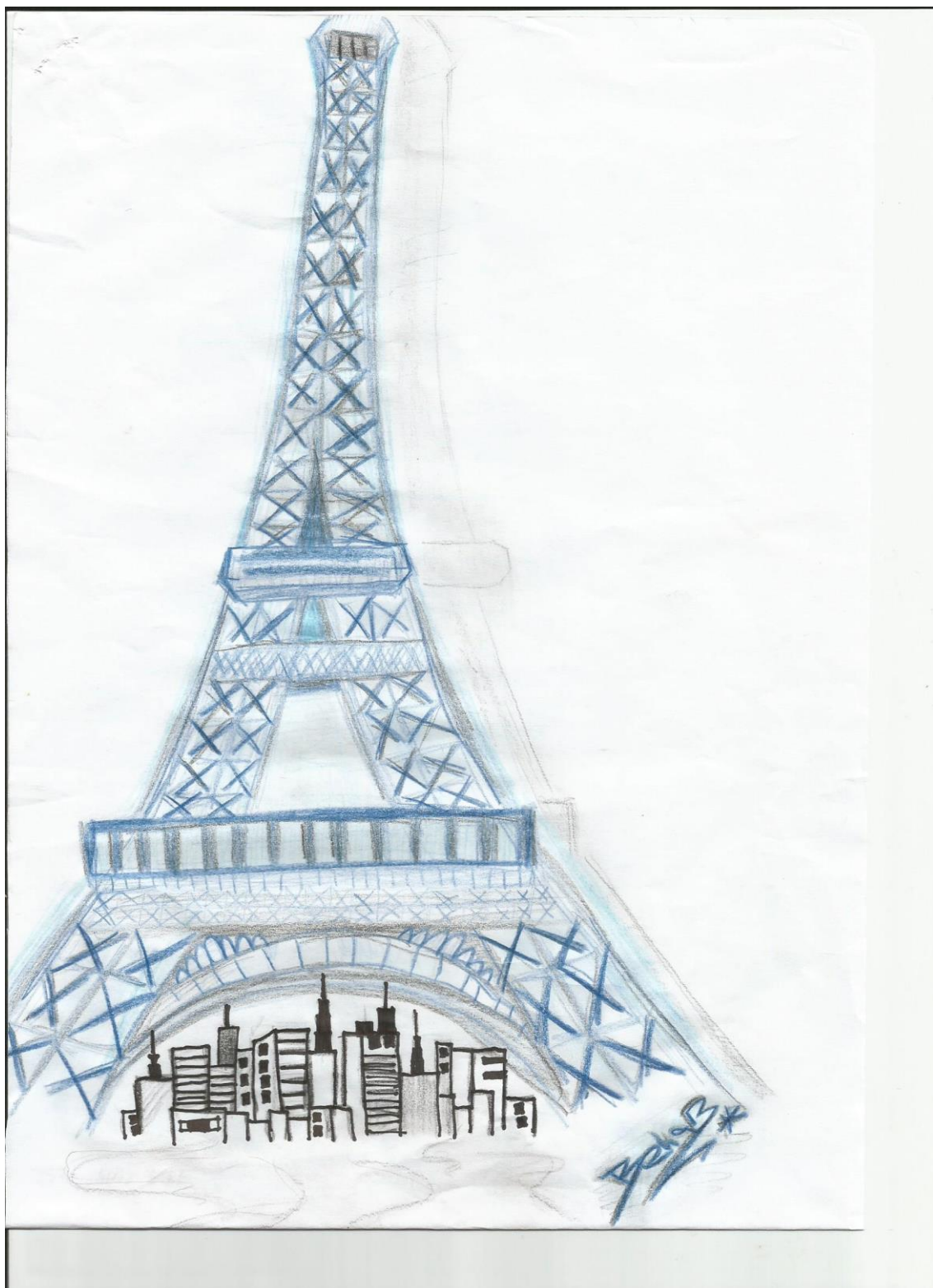
Příloha č. 12: Pavel

Příloha č. 13: Marta

Příloha č. 14: Nora

Příloha č. 15: Klára

Příloha č. 16: Vlasta

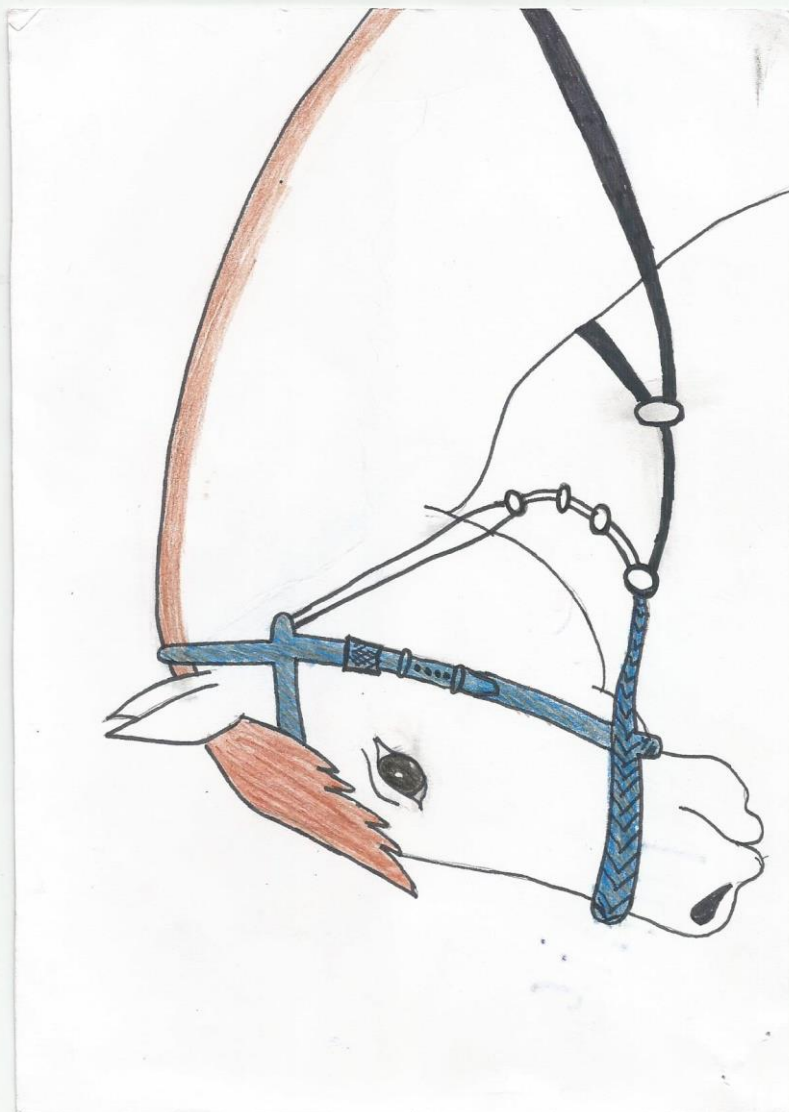
Příloha č. 17: Jaromír

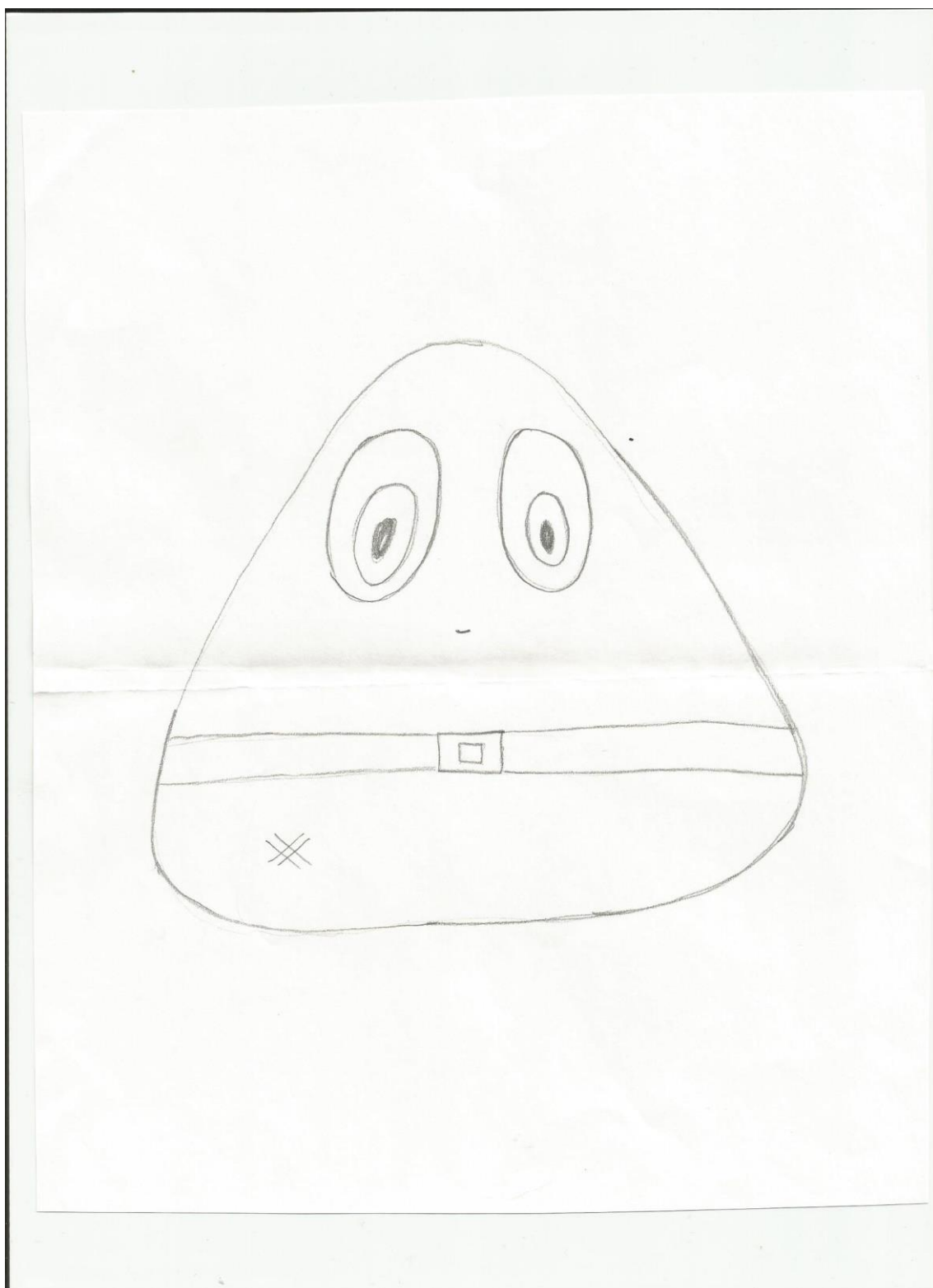
Příloha č. 18: Jan II.

Příloha č. 19: Bára

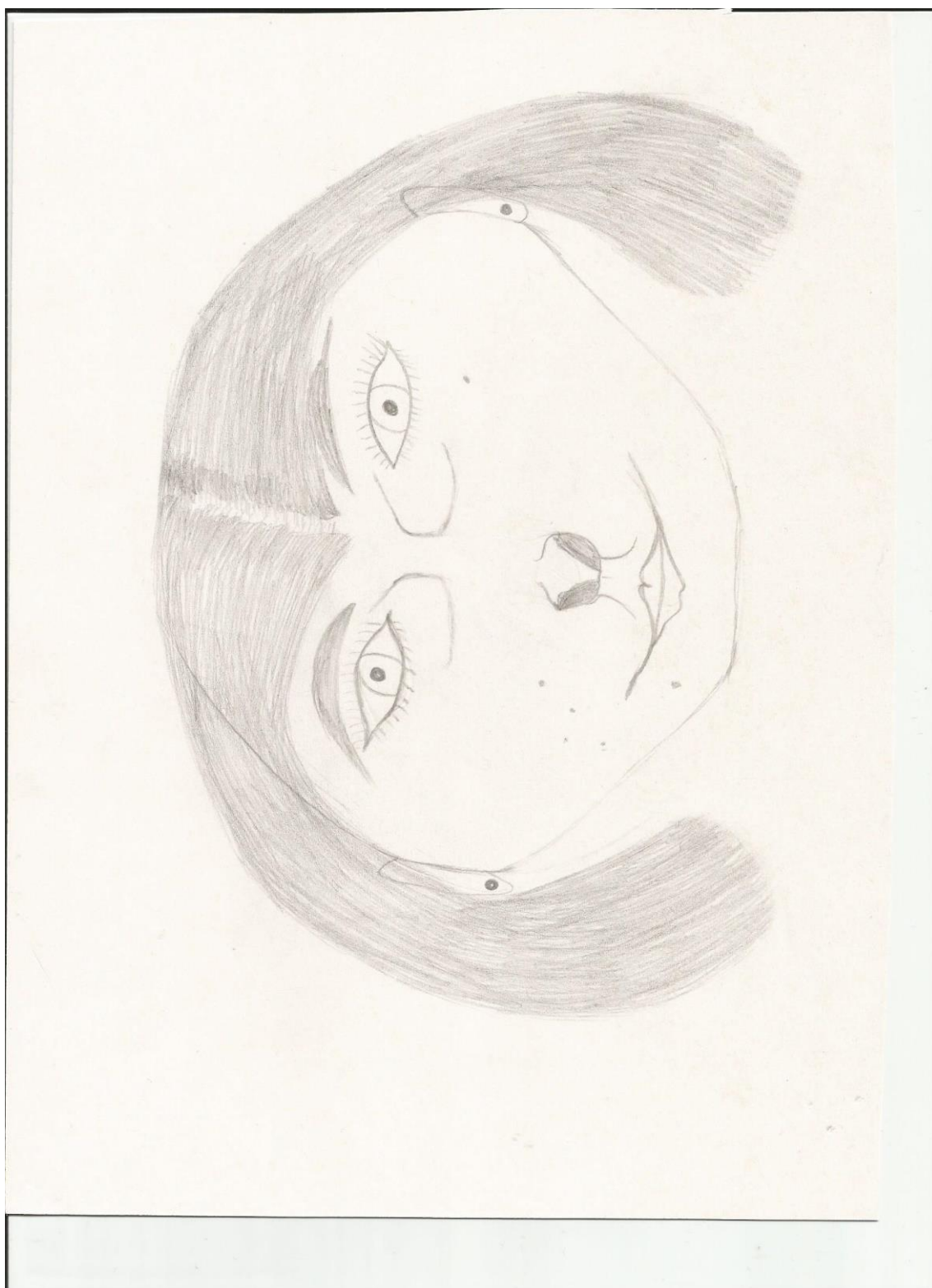
Příloha č. 20: Dana

Příloha č. 21: Oscar

Příloha č. 22: Anna

Příloha č. 23: Soňa

